

Jäts kyrkor

SVERIGES KYRKOR
SMÅLAND

ANITA LIEPE

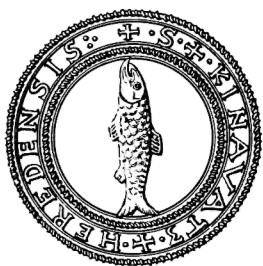

Jäts kyrkor

Jäts kyrkor

KINNEVALDS HÄRAD, SMÅLAND BAND V: 2

Av ANITA LIEPE

VOLYM 173 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL. VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

Almqvist & Wiksell International Stockholm 1977

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, STEN KARLING,
ERIK B. LUNDBERG, R. AXEL UNNERBÄCK

UTGVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO SÖREN HALLGREN (där ej annat anges)

Beskrivningen av Jäts kyrkor är avslutad i december 1976.

Excerperingen i VLA har utförts av Karin Ingvarson.

Översättning av bildtexter och sammanfattning till engelska av Albert Read.

Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger en detalj av takmålningen i Jäts gamla kyrka (fig 28). Foto 1973.

Färgbilden har bekostats av Jäts församling.

*På omstående sida Kinnevalds härads sigill (Riksens Ständers beslut i Vadstena
1598, s. 10).*

Innehåll

JÄTS KYRKOR	
<i>Inledning</i>	7
JÄTS GAMLA KYRKA	
<i>Kyrkogården</i>	9
<i>Kyrkobyggnaden</i>	12
<i>Byggnadshistoria</i>	18
<i>Målningar av Marian Ullén</i>	25
<i>Inredning och inventarier</i>	34
JÄTS NYA KYRKA	
<i>Kyrkogården</i>	57
<i>Kyrkobyggnaden</i>	57
<i>Byggnadshistoria</i>	61
<i>Inredning och inventarier</i>	66
NOTER	76
KÄLLOR OCH LITTERATUR	78
FÖRKORTNINGAR	80
SUMMARY	80

Uppdöda
r dommen

JÄTS KYRKOR

Småland, Kronobergs län, Kinnevalds härad, Växjö stift,
Kinnevalds kontrakt, Väckelsångs pastorat

Jäts socken införlivades vid storkommunreformen 1952 med Väckelsångs storkommun, som i sin tur sedan årsskiftet 1970/71 ingår i Växjö kommun. Ecklesiastiskt har Jät sedan medeltiden varit förenat med grannförsamlingen Kalvsvik. Genom pastoratsregleringen 1962 upplöstes Kalvsviks och Jäts pastorat, varvid Jät förenades med Väckelsångs och Uråsa församlingar medan Kalvsvik överflyttades till Vederslövs pastorat.

Jäts socken omges i norr av Tävelsås, i öster av Uråsa och Väckelsång, i söder, där sjön Åsnen är naturlig gräns, av Urshult samt i väster av Kalvsvik. Trakten är förhållandevis bördig och det huvudsakliga näringsfånget utgörs av jordbruk. Större samhällen och industrier saknas. Åsnen samt den betydligt mindre Lidhemssjön är de enda vattendragen av betydelse. Samuel Rogberg lämnar 1770 följande sockenbeskrivning:¹ »Jät S. bestående af 5 7/8 Sk. 2. Kr. och 16 7/12 Fr. är 1 ½ m. 1. och 3/8 br. . . . Folckmängden, som här äfwen på 20. år tilökt, stiger til 532. Själur. Jordarterne och utsåendet är af lika beskaffenhet med föregående församling. Man har här, som mäst öfwer hela denna orten förblifwit wid Förfädrens sedwanor, wid åkerbruket. Således har man först på några få år begynt med flit dika, stenbryta åkrarne, rothugga i ängarne, anlägga stengjärdesgårdar och plantera fruktbarande träd. Här finnas 2:ne Säterier. I. Jätsberg består af 2. hela heman, utom 12. hela Rå och Rørs hem. uti Västra Jäts by förmedlade til 6. Denna ägendom är på auction inropad och bebos af Auditeuren Gustav Lund. 2. Helgåkra af 2. hela heman utom Åkerö 1/4 Rå och Rör, äges af Capit. i Kongl. Fransk tjenst och Lieuten. Johan Boje. Wid södra ändan af Socknen är en kostbar Bok-skog eller Härads allmänning, som lærer hafwa få

likar i Riket. der finnas ock några strödda Ekar. Den stora siön Åsnen, hwarom wid föregående S. är handlat (se nedan), faller jämwäl härtil, och gifwer de närboende ett godt näringsfång. Om den Å, som kommer utur Lidhems siö, och går til en del genom denna socken, der hon får namn af Agga-å, är ofwanföre anmärckt.» Beträffande fisket i Åsnen meddelar Rogberg i sin beskrivning över Kalvsvik: »Åsnen, hwilkens stora Gäddor, som stundom til 2 L:pd fångas, äro begärlige och bekante, och försäljas både til grannar och närmaste siö-städer.» (s 157).

Jäts socken bildades sannolikt i slutet av medeltiden genom sammanslagning av två mindre socknar, Östra och Västra Jät.² Den bevarade medeltidskyrkan är belägen i Östra Jät vid den sedan medeltiden kända sk Villands/Sölvesborgsvägen från Växjö söderut över Urshult mot Lister och sydöstra Skåne.³ Om Västra Jät varit självständig socken bör även här ha funnits en kyrka, vilket också en muntlig tradition vill göra gällande.⁴

Vid medeltidens slut uppgick frälsejordens procentuella andel av den totala landarealen i den då nybildade Jäts socken till 66%. Att stormannainflytandet i både Östra och Västra Jäts socknar varit stort även tidigare under medeltiden är otvivelaktigt. På den sk Brändsholmen, vilken skjuter ut i Jätafjorden, dvs Åsnens östligaste del, låg Jätsholm, omtalad första gången 1354 som huvudgård i ett stort godscomplex, som bl a omfattade samtliga fjorton gårdar i Västra Jäts by.⁵ Dåvarande ägare till godset var drotsen Nils Turesson Bielke. Västra Jäts by omtalas flera gånger i medeltida källor och ägdes under 1400-talet bl a av konung Karl Knutsson och stormannen Ivar Axelsson

Fig 1. Ärkeängeln Mikael, detalj av Johan Christian Zschotzschers takmålning från 1749 i Jäts gamla kyrka. Foto 1974.

The Archangel Michael, detail of Johan Christian Zschotzscher's ceiling painting, dating from 1749, in Jät Old Church.

Fig 2. Gamla prästgården. Vykort av O Forthmeier, Växjö, 1908.

The old vicarage 1908.

Thott. Själva sätesgården på Brändsholmen övergavs före medeltidens slut. Omkring år 1600 omtalas riksrådet Klas Bielke som ägare till Jätsholm samt åtta hemman i Västra Jät. År 1621 sålde han denna sin egendom till generalguvernören Anders Eriksson Hästehufvud på Bjurum i Västergötland. På 1660-talet inköptes de båda gårdarna Berget, belägna i anslutning till Västra Jäts by, av majoren Johan Ugglå (se not 50). Han omvandlade de båda gårdarna till ett nytt säteri, som fick namnet Jätsberg. Ugglå inköpte även Hästehufvuds gårdar i Västra Jät samt utökade efter hand sitt godsinnehav till att år 1669 förutom Berget bli omfattande hela Västra Jäts by och flera gårdar i Östra Jät. 1801 utökades godset ytterligare genom inköp av Helgåkra säteri.⁶

Jätsbergs nuvarande mangårdsbyggnad, belägen vid Jätåfjordens nordspets, härrör sannolikt från 1800-talets början. Den är uppförd av trä i tidstypisk nyklassicistisk stil och är en av de största i sitt slag i Kronobergs län. Den står numera obedd.⁷

Östra Jät omfattade vid medeltidens utgång elva gårdar, varav sju skattehemman och resten frälse. På 1320-talet innehades här en gård av Birger Persson av Finstaätten (den heliga Birgittas fader). Gården testamenterades sedermera till Eskilstuna kloster.⁸ Under 1420-talet har sannolikt ytterligare en sätesgård funnits i Östra Jät.⁹ Nedan kommer att diskuteras huruvida Jäts medeltidskyrka ursprungligen uppförts som gårds-

kyrka. Antagandet baseras på förhållandet att kyrkobyggnaden är försedd med en ursprunglig västportal (se vidare, Byggnadshistoria).

Ett par hundra meter norr om gamla kyrkan låg under åren 1803–1910 Kinnevalds härads tingsplats. Söder om tingshuset var rannsaktionshäktet, kallat »tjuvahålet», beläget och på den närbelägna Knutsagårdens ägor var galgbacke och avrättningsplats anordnade (Jäts sockens historia 1863–1951, s 7). På den förutvarande tingsplatsen står nu en rest minnessten.

Ortnamnet Jät är tidigast nämnt i det ovan omtalade testamente, som utfärdades 1326 av lagmannen Birger Persson. Namnet förekommer här dels i formen yaat, dels i förbindelsen østeryaat, dvs Östra Jät.¹⁰ Själva namnets ursprung är ovisst. Axel Eile har sammanställt det med verbet gäta, dvs vakta,¹¹ vilket emellertid är tvivelaktigt. Ej heller torde någon större sanningshalt kunna tillmätas den tradition, som vill förbinda namnet med ordet jättar. Frågan torde t v få lämnas öppen. Ett flertal fornlämningar från såväl sten- och brons- som järnålder visar att trakten varit bebyggd tidigt.

Fr om 1574¹² och fram till ovannämnda pastoratsreglering 1962 bebodde kyrkoherden över Jäts och Kalvsviks församlingar bostället Lindeberg, beläget ca 4 km nordväst om den nuvarande nya kyrkan, på norra sidan av vägen mot Kalvsvik. Den nuvarande boställesbyggnaden uppfördes 1925–26 och har flera föregångare.

Ett komministerboställe i Jät inrättades 1904 i den öster om gamla kyrkan belägna Jäts Andersgård (jfr nedan). Den senare är numera privatbostad medan Lindeberg fungerar som komministerbostad. Nuvarande kyrkoherdeboställe för Väckelsånga, Jäts och Uråsa församlingar är beläget i Väckelsång.

JÄTS GAMLA KYRKA

Kyrkogården

Jäts medeltidskyrka (fig 3) är vackert belägen på en liten höjdstreckning vid den gamla landsvägen mellan Växjö och Urshult (jfr ovan). Från landsvägen upp till kyrkogården leder en gräsbevuxen kyrkbacke. Vid backens norra sida ligger en rödmålad träbyggnad, uppförd 1846 som sockenstuga och skola (st prot 1843, 1846), senare använd som ålderdomshem och numera som privatbostad. Vid backens andra sida ligger ett mindre, rödmålat trähus med torvtak, uppfört 1846 som mangårdsbyggnad för Jäts stomhemman. Byggnaden inrymmer numera ett hembygdsmuseum. Väster om kyrkan och kyrkogården ligger förutvarande komministerbostället Jäts Andergård, en gulmålad träbyggnad, som nu är privatbostad.

Kyrkogården, vars utsträckning framgår av situationen fig 4, inhägnas av en gråstenskallmur. Den enda ingången, stängd av en delad grind av järnsmide, befinner sig i öster. I det sydvästra hörnet, vid klockstapeln, leder en trätrappa, en sk klivstätta, upp till murkrönet. Kyrkogårdsmarken är helt gräsbevuxen. Utefter murens insida har lönnar planterats med jämna avstånd.

Kyrkogårdens huvudingång flyttades 1846 från söder till öster i samband med att ovan nämnda sockenstuga och stombyggnad uppfördes norr respektive söder om den nuvarande kyrkbacken. 1852 förklarade sig änkefru Louise Burman på Jätsberg villig att som ersättning för den gravplats som anordnats för hennes make häradshövdingen Gustaf Burman¹⁴ (se nedan) »bereda Kyrkogårdens utvidgande med Ett fjerndedels Tunneland vidd». Församlingen fick välja mellan att mottaga »Ett hundrede Rdr Bco» för inköp av mark eller att direkt erhålla ett stycke jord i anslutning till kyrkogården. Man bestämde sig för det förstnämnda alternativet under förutsättning »att Rântan bör läggas till Capitalet

En ny kyrka i Jät uppfördes 1908–10 på mark som skänkts av Jätsbergs dåvarande ägare baron August Vilhelm Rappe.¹³ Den gamla kyrkan undgick emellertid rivning och är nu efter att länge ha stått oanvänd åter i bruk efter en grundlig restaurering under 1970-talets första år.

tills arbetet verkställes» (st prot). Huruvida utvidgningen verkligen kom till stånd är oklart.

Den gamla kyrkogården används alltjämt för begravingar.

Stigluckor

Stigluckor har tidigare funnits i söder och öster. Den ena av dem omtalas 1727. Betalning utgick då till »Corp. Åkerman för det han giordt teknen med flaggan på lukspiran och släpt till något af sitt jern» (räk). Sannolikt var luckorna uppförda av timmer och hade spåntäckta tak. Reparationer omtalas vid flera tillfällen i stämmoprotokoll och räkenskaper. För »at få beqwämligare wäg til kyrkogården med lik» revs den södra luckan 1831 för att ersättas med en bredare öppning med järngrindar (st prot, räk). Dess grindar flyttades 1846 till nuvarande plats i öster (jfr ovan) och sydingången sattes igen. Troligen revs i samband härmed den östra stigluckan.

Klockstapel

Klockstapeln (fig 5), som står i kyrkogårdens sydvästra hörn, fick sitt nuvarande utseende vid en restaurering 1929. Den är av klockbockstyp och har tre resta master med tillhörande syllar och åtta snedsträvor. Den karnisformade huven, som stöttas av bågformade strävor, har en hög mittspira, krönt av en tupp i järnsmide. Masterna, huven och spiran är spåntäckta, strävornas utsidor är brädklädda. I stapeln hänger en klocka, gjuten 1935. Den bar tidigare två klockor, varav en medeltida. De båda sistnämnda är nu placerade i nya kyrkan (se nedan).

I de bevarade arkivalierna är klockstapeln tidigast omnämnd 1672 (inv). Eftersom stora reparationer av stapeln genomfördes under 1600-talets sista decennier

Fig 3. Jäts gamla kyrka från sydöst. Foto P Rittsel 1975.

The old church of Jät from southeast.

bör den redan då ha uppnått en viss ålder. En inventarieliste från år 1689 uppger beträffande stapeln följande: »Klockestapeln ren:verat med Taakspåning, Spira och Flyglar, underredan förfärdigade med Syller, Hiert-Stolparne Jäämte, och Strutstolparne med nya Ekeplanker beslagne».

Det är möjligt att stapeln tidigare haft en huv bestående av två korsade sadeltak och att den sålunda varit av samma typ som exempelvis stapeln i Granhult.¹⁵ 1693 inköptes »flychter», dvs flöjlar till Kläckestape-

len, som tillarbetades af en gammal spade och een järnstång».

Mer eller mindre omfattande reparationer samt rödfärgning och tjärstrykning av klockstapeln omtalas flerdigång under de båda följande århundradena. Mot slutet av 1700-talet förefaller den att ha blivit i allt sämre skick. 1802 var den »så bristfällig, at man utan fara icke kan bruka klokorne» (st prot). 1807–08 utfördes genomgripande reparationer under ledning av en byggmästare vid namn Per Tornberg. Härvid blev sta-

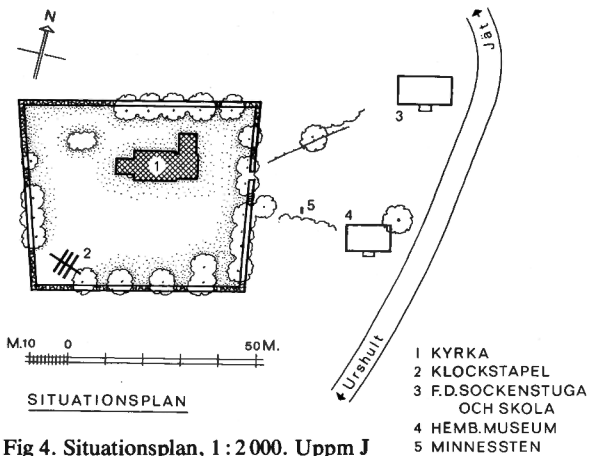

Fig 4. Situationsplan, 1 : 2 000. Uppm J Söderberg 1973.

General plan, scale 1 : 2 000.

pelns inklädd med bräder (fig 6) och därtill »Utsågs nedersta rummet ... såsom tjenligast at hädan efter nyttjas till förvaringsrum för likbårar, grafredskap och Bårkläden» (st prot). Trots dessa åtgärder tycks stapelns bristfällighet ha varit en ständig källa till bekymmer under hela 1800-talet. På 1850-talet beslöt man att endast utföra absolut nödvändiga reparationer, först emedan man sedan en tid projekterat »dess sammanbyggande med kyrkan» (st prot 1839), sedan med anledning av planerna på att bygga en ny kyrka (st prot 1855, 1857). Emellertid nygjordes brädfodringen 1858 (st prot). 1895 var »kyrkans klockstapel ... mycket skröplig, och om honom torde kunna sägas att det beror på väder och vind huru länge han kan stå» (vis prot). 1909, när klockorna flyttats till nya kyrkan, erbjöd församlingen staten att övertaga både klockstapeln och gamla kyrkan mot underhållsskyldighet, vilket emellertid avslogs. 1910 anhöll man hos K Maj:t om tillstånd att antingen låta kyrkan och stapeln förfalla eller också att riva eller försälja dem, vilket allt likaledes avslogs. Ett tidigare beviljat statsbidrag till restaurering av kyrkan och stapeln indrogs 1912, enär församlingen ådragit sig Vitterhetsakademiens missnöje i restaureringsfrågan (se vidare nedan, Byggnadshistoria). 1919 vände sig församlingen till Vitterhetsakademien med en begäran om förslag till restaurering av klockstapeln samt kostnadsberäkning. Ärendet remitterades till K Byggnadsstyrelsen och ett förslag som avsåg »att söka ernå en nära överensstämmelse med stapelns ursprungliga form» utarbetades av arkitekten Erik Fant.¹⁶ År 1924, innan någon restaurering hunnit påbör-

Fig 5. Klockstapel, sannolikt från 1600-talet. Foto 1974.

Bell-trestle, dating probably from the 17th century.

Fig 6. Klockstapeln med utvärdig brädklädsel från 1807–08. Foto P G Vejde 1913. ATA.

The bell-trestle, covered outside with boards in 1807–08.

jas, skadades klockstapeln av ett blixtnedslag,¹⁷ varvid spiran och en del av huven brann upp. 1929 genomfördes under ledning av arkitekt Paul Boberg,¹⁸ Växjö, en restaurering i enlighet med Fants förslag. Nu beviljades ett statsbidrag på 1000 kr. Vidare lämnades frivilliga bidrag av församlingsmedlemmar och dessutom skänktes ekspån till ett beräknat värde av 900 kr av Jätsbergs dåvarande ägare kapten I Lysén (vis prot 1937).

Kornhus m m

Ett kornhus med spåntäckt yttertak omtalas första gången 1697 (inv tillägg) och sedan flera gånger under 1700-talet. Placering obekant.

En reparation av »tyghuset» är omtalad 1708 (räk). Möjligen avsågs härmed en redskapsbod.

1784 förde sockenstämman diskussion angående »Sochne Magaziners uprättande». Huruvida förslaget blev verkställt är obekant.

1974 erhöles tillstånd att låta uppföra en redskapsbod av trä bakom klockstapeln, mot södra sidan av kyrkogårdsmuren.

Timsten

»Anno 1694 d. 16 Augusti – Timmesteen på kyrkiogården, gifwit Knut Jonsson i Rungeboda» (inv tillägg 1697). 1695 erhöles »Johan... i W Jät» betalning »för spikar till Timmestenens upsättande» (räk). Inv 1709–1715 omtalar »Timmesten på Kyrkiogården gifven af drängen Anders Nilsson i Carlsgd: i Nöbbele». Till denna gjordes 1715 en »ny Timmestäck» (st prot). Inv 1778 uppger att »Timmestocken på kyrkiogården skal nu göras av nyo».

Gravminnen

Söder om kyrkan, intill södra kyrkogårdsmuren, står en rest, enkelt tillhuggen gravsten av glimmerskiffer med följande inskription: »IHS / 1687 (eller 1681; sista

Fig 7. Äldre gravminnen, lutade mot södra kyrkogårdsmuren. Foto 1974.

Old gravestones, leaning against the south wall of the churchyard.

siffran är felvänd) / NN (eller W) SB / ROT / MPD». Placeringen är ej ursprunglig.

Några enkelt tillhuggna markstenar, vilka tidigare utgjort gravminnen, står lutade mot södra kyrkogårdsmuren (fig 7). En av stenarna bär inskriften: »I.P.S. Föd 1729. Död 1765.» Bland gravminnen i övrigt märks ett antal gjutna järnkors från 1800-talet. I kyrkogårdens sydöstra hörn har anlagts en gravkulle, krönt av ett kors i järnsmide och omgiven av ett järnstaket. Gravplatsen iordningställdes på 1850-talet för häradshövdingen Gustaf Burman (se ovan samt not 14).

Kyrkobyggnaden

Plan och material

Jäts gamla kyrka (fig 3, 8), som med största sannolikhet är uppförd under något av decennierna närmast före eller efter 1200, har bibehållit sin ursprungliga romanska grundplan helt oförändrad. Kyrkobyggnaden består av ett rektangulärt långhus samt i öster ett lägre och smalare, rakslutet kor. Såväl långhus som kor avsmalnar något i östlig riktning. Långhuset har två ur-

sprungliga ingångar med placering i väster respektive söder. Långhusets yttre längd är 11,25 m, dess största yttre bredd 8 m. Motsvarande mått för koret är 5,75 m respektive 6,75 m. Murarna är drygt 1 m tjocka. Koret avskiljs från långhuset av en rundbågig triumfbågsöppning, vars bredd är 3,3 m. Triumfbågens kraftigt överputsade vederlag har en enkel profil av platt och skrå-

Fig 8. Kyrkan från nordost. Foto 1974.

The church from northeast.

fas. Vederlagen fortsätter ett stycke åt norr respektive söder på långhusets östmur och utgör på nordsidan stöd för nordläktaren. Det södra vederlaget har till en del huggits bort, vilket sannolikt skett i samband med predikstolens insättande på 1640-talet (se nedan).

Norr om koret befinner sig en sakristia och väster om långhuset ett vapenhus. Det senare är förskjutet åt

söder i förhållande till långhusets mittaxel. Båda tillbyggnaderna är av trä och har tillkommit under nyare tid. Som framgått är kyrkan på traditionellt sätt orienterad i väster-öster, dock med en smärre förskjutning åt nordost.

Långhus och kor är uppförda av marksten med skolning av småsten och flis. Murverket är mycket om-

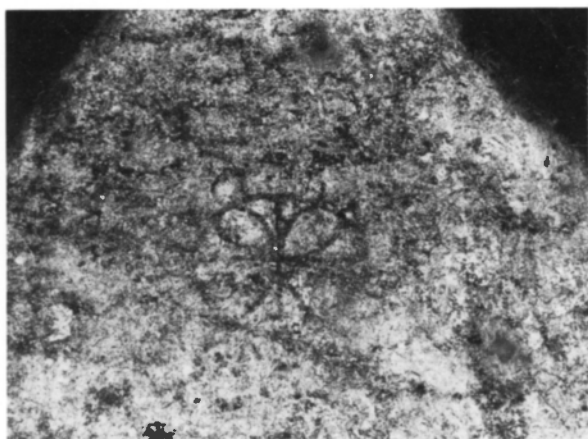

Fig 9. Målat ornament på korets östra gavelröste. Möjligen medeltida. Foto P Rittsel 1975.

Painted decoration on the east gable of the chancel, possibly medieval.

sorgsfullt utfört. Murarna är ut- och invändigt putsade och vitkalkade. I samtliga yttre hörn kan konturerna av kantkedjor skönjas under putsen. Långhusets östra gavelröste är byggt av bräder, övriga rösterna är murade. Utefter långhusets sydsida samt korets syd- och östsidor är grundsulan tydligt synlig (fig 12). Den skjuter mellan 20 och 45 cm utanför dagmurarnas ytterliv och består huvudsakligen av tuktade stenar, lagda i bruk. Omfogning av stenfoten omtalas 1796 (se nedan). Långhuset och koret har utvändigt haft målad dekore-ring i rött, som nu endast är fragmentariskt bevarad (se nedan). På korets gavelröste kan svagt skönjas konturerna av ett ornament (fig 9). Utsmyckningen har ursprungligen varit målad i rött och torde vara medeltida.

Tak

Samtliga yttertak utgörs av spetsiga, spåntäckta sadeltak. Långhusets och korets gavelnockar kröns av takprydnader i järnsmide i form av tuppar med årtalet 1789 utstansat. Långhus och kor har behållit sin medeltida, ursprungliga takvinkel. Den romanska takstolen synes till stor del vara bevarad. Takstolen är tredubbelt kryssad (E Lundberg, typ C).¹⁹ Takbjälkarna sammanbinds av en längsgående bjälke vars undersida är dekorativt konturerad genom konkavsnitt och runda förkroppningar (fig 14). Detta kan tyda på att kyrkorummet från början haft öppen takstol. Samma dekor förekommer även på långbjälkarna i Drevs och Dädesjö gamla kyrkor, vilka båda har sina romanska takstolar bevarade.²⁰ Takstolens samtliga delar är infällda i varandra och i fogarna fästade med trädymlingar.

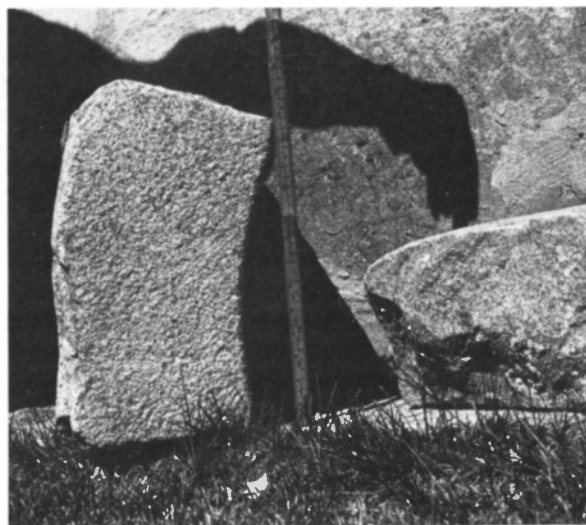

Fig 10. Ursprunglig sydportal, omgjord till fönster 1796. Foto 1974.

The original south portal, converted into a window in 1796.

Fig 11. Huggna stenar från medeltida omfattning. Troligen fönster. Foto P Rittsel 1975.

Tooled stones from a medieval surround, probably of a window.

Fönster

I långhusmurarna finns sammanlagt fem fönsteröppningar, varav tre i söder, en i väster och en i norr. De tre sydfönstren är alla in- och utvändigt rundbågiga med undantag för det västligaste, vars inre omfattning är rektangulär. Denna sistnämnda öppning är egentligen det övre partiet av kyrkans ursprungliga sydportal, delvis igensatt 1796 (fig 10). Det mellersta och största av sydfönstren torde ha brutits upp samma år som ersättning för ett ursprungligt, mindre fönster, vilket bör ha haft en högre placering i muren (jfr nedan). Den östligaste av de tre öppningarna är liten och är troligen ett sk »predikstolsfönster» från 1600-talet, uppbrutet då en predikstol anskaffades till kyrkan. Det rundbågiga fönstret i norra långhusmuren har sannolikt ursprunglig placering men utvidgades 1796. Västläktaren erhåller ljus genom det stickbågiga västfönstret, som på insidan är försett med järngaller. Fönstret upptogs 1747. Koret har två fönsteröppningar, båda med något tryckt rundbågsform och belägna i öster respektive söder. Östfönstret har invändigt ett järngaller. Båda öppningarna har utvidgats under 1700-talet. Åtminstone östfönstret torde ha ursprunglig placering och har sannolikt haft ungefär samma utformning som motsvarande fönster i Vederslövs gamla kyrka, dvs rundbågsform, skränande smyg och litet format. Samtliga nämnda fönster har karmar med enkla träbågar och blyspröjsat antikglas, insatt vid den senaste restaureringen. Korfönstren samt de båda större fönstren i södra långhusmuren har utvändigt murade solbänkar av planhuggna stenhällar. Som ljusinsläpp till långhusvinden tjänstgör en liten rektangulär glugg med järngaller på insidan, placerad i västra gavelröset.

Tre stenar, vilka uppenbarligen ingått i en rundbågig omfattning (fig 11), troligen till ett fönster, ligger nu på den utskjutande grundsulan vid korets södra yttersida. De återfanns under vapenhusgolvet i samband med restaureringen 1972–74.

Ingångar

Nuvarande huvudingång är belägen i väster. Portalen har åt kyrkorummet rektangulär omfattning och är åt utsidan rundbågig med en fint huggen, halvcirkelformad tympanonsten som nu är överputsad liksom öppningens omfattning av huggna stenar. Ett bomhål står alltså öppet på södra sidan. En kraftig tröskelsten är bevarad under vapenhusets nuvarande trägolv (fig 15). Öppningen, vars bredd är ca 1,75 m, är med största sannolikhet ursprunglig. Portalen stängs av en medeltid-

da dörr (fig 16–17) med enkla, streckornerade beslag, nyckelskylt och dragring av smidesjärn samt ett kraftigt stocklås. Dörren är hopfogad av fem plankor och har i mittpartiet en lagning, enligt traditionen tillkommen efter ett inbrott i kyrkan på 1700-talet.²¹ Dörren insattes på nuvarande plats i samband med restaureringen 1972–74 efter att tidigare ha varit undanställd först i klockstapeln²² och sedan i vapenhuset. Det är emellertid troligt att placeringen i västportalen också varit den ursprungliga (se nedan).

Som nämnts omändrades den ursprungliga sydportalen till fönster under 1700-talet. Även denna öppning har huggen omfattning, vars kontur kan skönjas under den utvändiga putsen. Det nuvarande fönstrets dageröppning har bredden 1,2 m, vilket sannolikt även varit portalens bredd. Den stora rektangulära tröskelstenen ligger kvar på ursprunglig plats. Någon motsvarande igensatt nordportal har ej kunnat konstateras, inte heller en separat korportal. Möjligen kan en spricka i putsen under korets sydfönster tolkas som spår av en dörröppning. Tröskelsten saknas dock. Eventuellt kan det synliga partiet av grundsulan vara omsatt (se nedan).

Sakristian

Sakristian (fig 8) är uppförd av liggande timmer med hakknutar. Den är utvändigt rödmålad. Interiören är rikt dekorerad med målningar (se nedan, Målningar). Rummet belyses av tre i det närmaste kvadratiska fönster, placerade i öster, norr och väster. Det förstnämnda är sekundärt, de båda övriga uppenbarligen förstorade. Fönstren har bågar och spröjsar av trä, utvändigt vitmålade. En sekundär ingång av rektangulär form från 1857 befinner sig i öster, nära det östra fönstret. Sakristian förbinds med koret genom en i muren upptagen dörröppning med tryckt rundbågsform. Öppningen stängs av en trädörr med dörrhandtag, nyckelskylt och kraftigt lås av järnsmide samt med ett svarvat trähandtag mot sakristian. Insatt 1797. Dörren är gråmålad åt koret, omålad på andra sidan. En lucka i det plana brådtakets norra del leder till sakristivinden. Utefter östra, norra och västra väggarna löper väggfasta sittbänkar med dekorativt utformade fasadpartier (fig 23). Ett väggfast, gråmålat skåp upptar det nordvästra hörnet. Under sakristians brädgolv inrättades på 1700-talet en gravkammare (fig 52) för ryttmästaren Bengt Ugglas²³ och hans familj. Den innehåller minst åtta kistor (se Gravminnen). Sakristian uppfördes 1733 som ersättning för en äldre och mindre sakristia av obekant ålder.

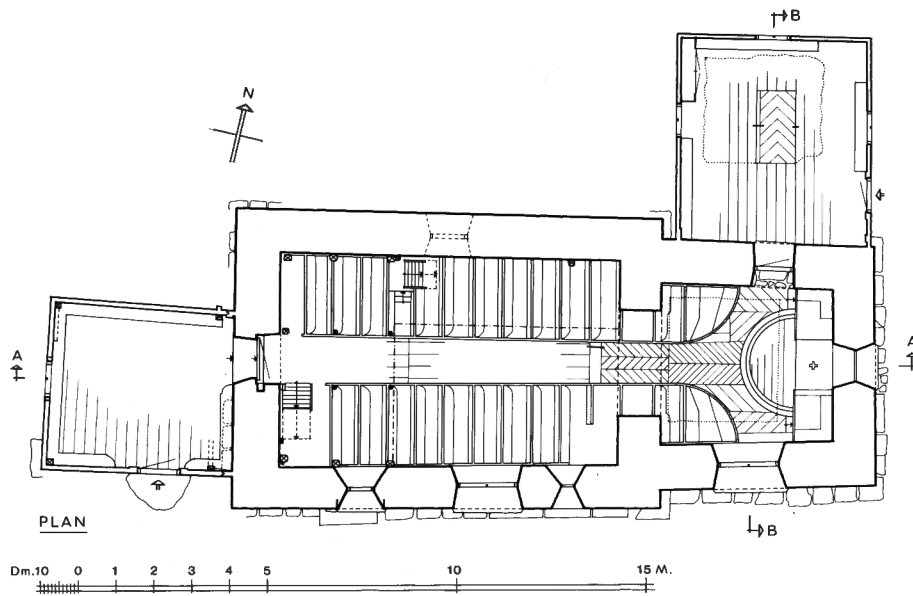
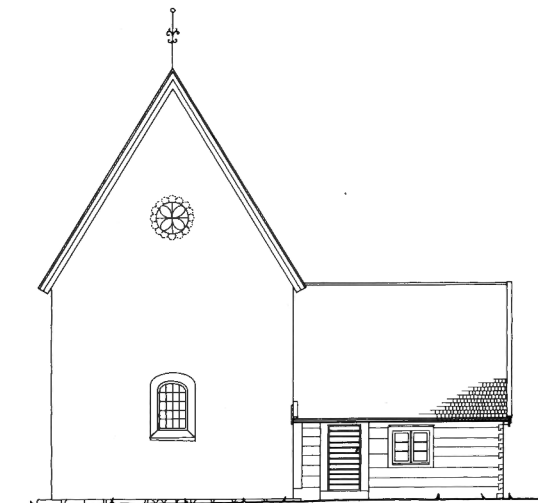
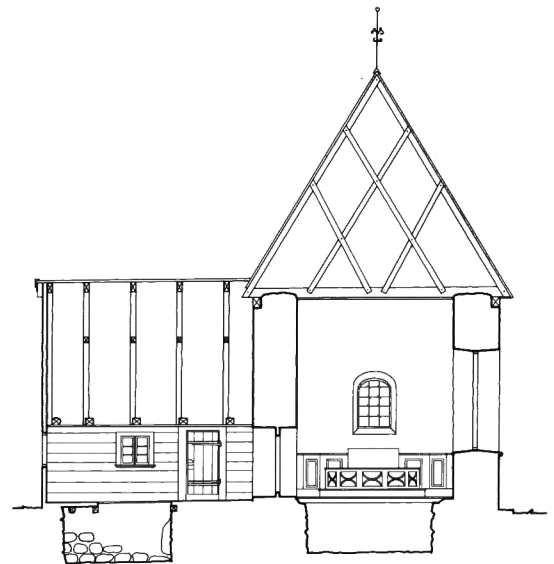
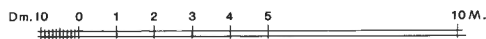

Fig 12 a-c. Plan, tvärsektion mot öster och fasad mot öster, 1 : 200. Uppm J Söderberg 1973.

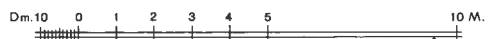
Plan, cross section looking east and east front; scale 1 : 200.

Fasad mot Ö.

Sektion B-B.

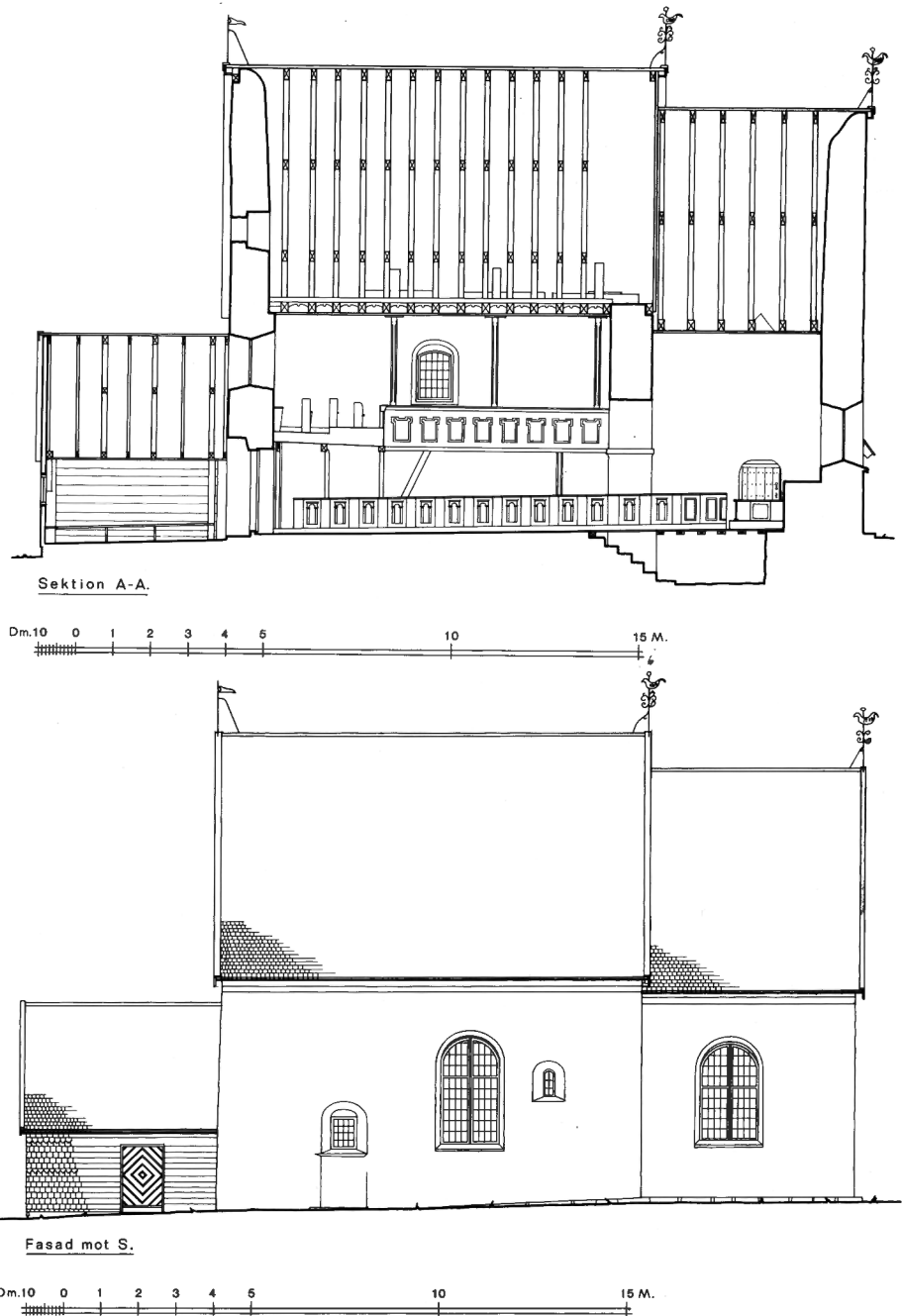
Vapenhus

Vapenhuset är uppfört av liggande timmer samt utvändigt klätt med tjärad spån. Samtliga tre ytterväggar pryds av mönstersatta friser (fig 6), varannan av trappstegsformade, varannan av spetsiga spån. Interiören har rik dekor av målningar (se nedan, Målningar). I väster, i den övre delen av en igensatt dörröppning, befinner sig ett sekundärt, närmast kvadratisk fönster

med bågar och spröjsar av trä, utvändigt vitmålade. Ingången, även den sekundär, är placerad i söder. Den är rektangulär och stängs av en dörr av tre kraftiga plankor med utvändig träpanel i rombiskt mönster. Dörren, som sannolikt flyttats från vapenhusets ursprungliga ingång i väster och utförts 1686 (se nedan), har nyckelskylt och ett dörringsbeslag av järnsmide samt stocklås. Som låsanordning används nu ett mo-

Fig 13 a-b. Längd-
sektion mot norr och
sydfasad, 1 : 200.
Uppm J Söderberg
1973.

*Longitudinal section
looking east and
south front.*

dernt hänglås. På dörrens insida syns spår av målad marmorering. Vapenhusets innertak är plant med en lucka till vinden i nordväst. Runt väggarna löper väggfasta sittbänkar. Golvet är lagt av kraftiga furuplankor. I sydöst skjuter ovansidan av långhusets grundsula upp genom brädgolvet. Vapenhuset var tidigare placerat framför den ursprungliga sydportalen och flyttades till nuvarande plats 1796. Avtryck av dess takfall syns

tydligt i putsen på långhusets södra yttervägg, ovanför det nuvarande sydvästra fönstret.

Interiör

Kyrkorummets interiör (fig 18–19, 36) präglas dels av den färgrika målningsdekor som utfördes 1749 av J C Zschotzcher på väggarna, läktarbröstningarna och de plana innertaken (se nedan, Målningar) och dels av den

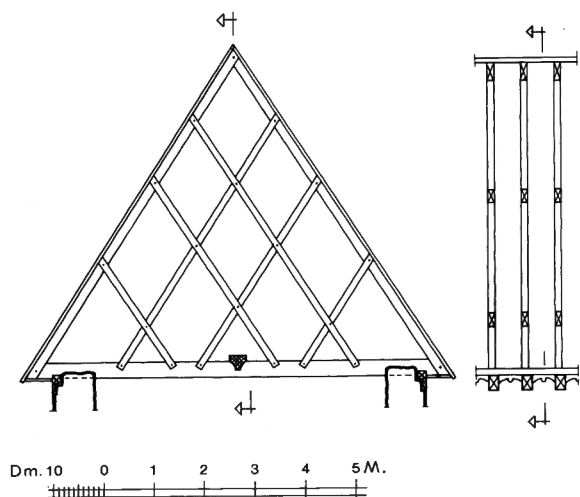

Fig 14. Långhusets takstol, längdsektion mot norr, 1:200. Uppm J Söderberg 1972.

The nave roof-trusses, longitudinal section looking north.

bevarade inredningen från 1600- och 1700-talen. Långhus och kor åtskils såsom nämnts av en förhållandevis vid, rundbågig triumfbågsöppning. Golven är lagda med furuplankor. Stenläggning förekommer endast i smygen framför dörren till sakristian. En lucka i golvet under triumfbågen leder till en gravkammare byggd 1719 »för Högwälb: Öfversten Christer Boije samt Högwälb. fru Öfwerstinnan Anna Margareta von Dobrikovsky»²⁴ (se Gravminnen). En mindre golvlucka i bänken söder om altaret leder till ett litet brädfodrat utrymme, sannolikt en vinkällare (se nedan).

Byggnadshistoria

Det innebär inte någon större svårighet att rekonstruera Jäts gamla kyrkas ursprungliga utseende då såväl långhusets som korets plan och även takresningen är oförändrade, av allt att döma också triumfbågen. Sannolikt har två av fönstren, dvs långhusets nordfönster samt korets östfönster, ursprunglig placering, men de bör från början ha varit små och rundbågiga efter sedvanligt romanskt mönster. En dylik fönsteröppning bör även ha funnits i långhusets sydmur, troligen något ovanför det nuvarande stora fönstret i murens mitt. Den nuvarande västportalen är ursprunglig, dessutom

Fig 15. Tröskelsten framför långhusets västportal, frilagd i samband med restaureringen 1972–74. Foto R Nilsson 1973.

The threshold before the west portal of the nave, found in conjunction with the restoration of 1972–74.

Det murade altaret torde vara ursprungligt. Bänkinredningen härrör sannolikt från 1600-talet. »Qvinfolksläktaren» i norr uppfördes 1739. Tillkomsttiden för »manfolk läcktaren» i väster, numera orgelläktare, är däremot obekant. Predikstolen och dopfunten jämte flertalet andra inventarier har överförts till nya kyrkan. I långhusets sydmur, intill triumfbågs-muren, syns tre uppbrutna hål efter predikstolen.

har en rundbågig portal funnits på långhusets sydsida. Någon igensatt nordportal har ej kunnat konstateras, men det är möjligt att koret haft en separat ingång på sydsidan. Förekomsten av en ursprunglig västportal på en ordinär landskyrka är förvånande. En möjlig förklaring är att medeltidskyrkan uppförts som en gårdskyrka och att västingången varit gårds- och kyrkägarens egen. Sydportalen skulle i så fall varit avsedd för allmänheten. Medeltida landskyrkor med dylik disposition av de ursprungliga portalerna är sällsynta. Ett danskt exempel kan anföras, nämligen Højby romans-

Fig 16–17. Långhusets västportal med medeltida furudörr.
Foto 1974.

The west portal of the nave, with a medieval pine-wood door.

ka kyrka i Odsherred, Västsjälland, vilken har ursprungliga portaler i såväl väster som söder och norr. Här har emellertid den västligaste delen av långhuset varit avskärmad från kyrkorummet i övrigt och fungerat som en slags empör.²⁵ Huruvida liknande anordningar funnits i Jät är obekant. Att dörröppningen i väster varit betingad av ett projekterat men aldrig genomfört tornbygge är naturligtvis möjligt men förefaller dock mindre troligt. Portalens finhuggna tympanon och dess murade dörranslag (se planen, fig 12) tyder på att den redan från början varit avsedd som ingång. I tex Drevs²⁶ och Hemmesjö gamla kyrkor, vilka båda anses ha planerats med torn, är motsvarande öppningar (i Hemmesjö igensatt) betydligt bredare och har i båda fallen karaktär av ursprunglig tornbåge. Till vilken portal den ovan omtalade medeltida dörren hört kan ej med säkerhet avgöras. Samstämmigheten mellan dörrrens mått och västportalens tyder emellertid på att dörren nu återfått sin ursprungliga placering.

Eftersom det målade ornamentet på korgaveln (se ovan) sannolikt härrör från medeltiden får man förmoda att kyrkan varit putsad utvändigt redan under denna period.

Vad beträffar interiören har takstolen eventuellt varit öppen, varvid ornamentiken på den längsgående bjälken har varit synlig från kyrkorummet. Det murade huvudaltaret är ännu bevarat. Sannolikt har också funnits sidoaltaren i långhuset, på vardera sidan om triumfbågsöppningen. Troligen har kyrkorummet erhållit målningsutsmyckning redan under romansk tid (se nedan, Målningar).

Byggnadstiden för kyrkans förutvarande sakristia (jfr nedan) är obekant, men troligen tillkom den under nyare tid.

Jäts gamla kyrka har en för romanska landskyrkor ordinär utformning och den har med stor sannolikhet uppförts under den period av ivrigt kyrkobyggnad, som för småländskt vidkommande anses ha omfattat senare delen av 1100-talet och första hälften av 1200-talet. En viss hållpunkt för datering kan erhållas genom jämförelse med den bevarade romanska kyrkan i det inom samma härad belägna Vederslöv. Även den sistnämnda kyrkobyggnaden har rakslutet kor, välhuggna

Fig 18. Interiör mot öster. Foto 1974.

Interior looking east.

hörnkedjor och utskjutande grundsula. Vidare föreligger likheter beträffande mått och murningsteknik. Bevarade senromanska målningar i Vederslövs kyrka säkerställer att byggnaden tillkommit senast under 1200-talets första hälft, och det finns all anledning till antagandet att Jäts gamla kyrka är ungefärligen samtida. De båda kyrkornas planutformning med rakslutet kor, vilken skiljer dem från tex de romanska kyrkorna i Bergunda, Dädesjö och Drev,²⁷ som har eller haft absi-

Fig 19. Interiör mot väster. Foto 1974.

Interior looking west.

der, kan möjligen uppfattas som influerad av cisterciensisk byggnadskonst sådan den kom till uttryck i det närbelägna Nydala kloster, grundat 1143.²⁸

Senare förändringar och tillbyggnader

Från år 1671 har kyrkans räkenskaper bevarats, vilket gör det möjligt att från denna tid och framåt följa kyrkans byggnadshistoria i det närmaste i detalj. 1680 omtalas kalkstrykning av byggnaden samt »flychternes

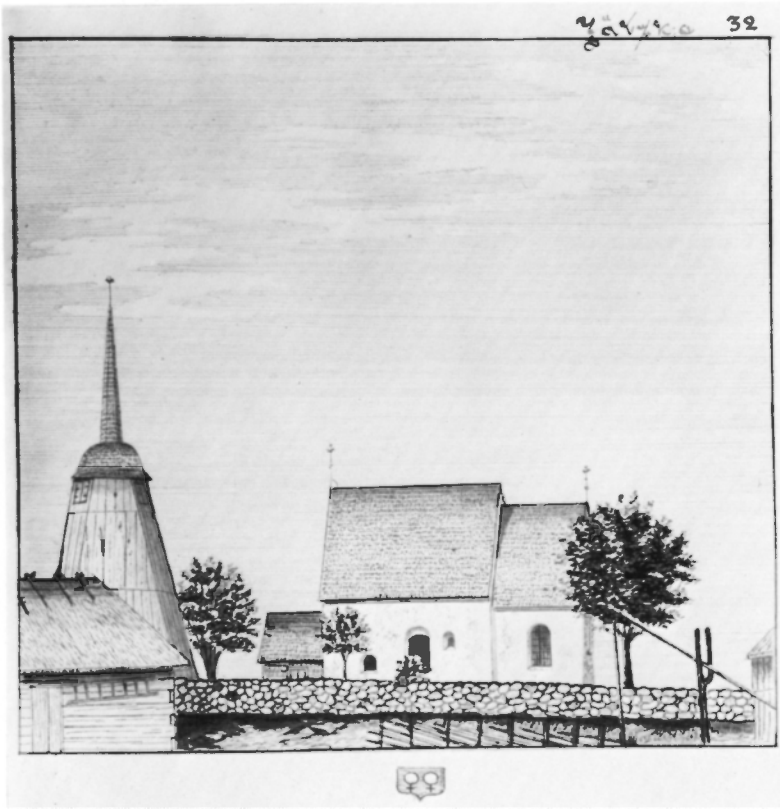
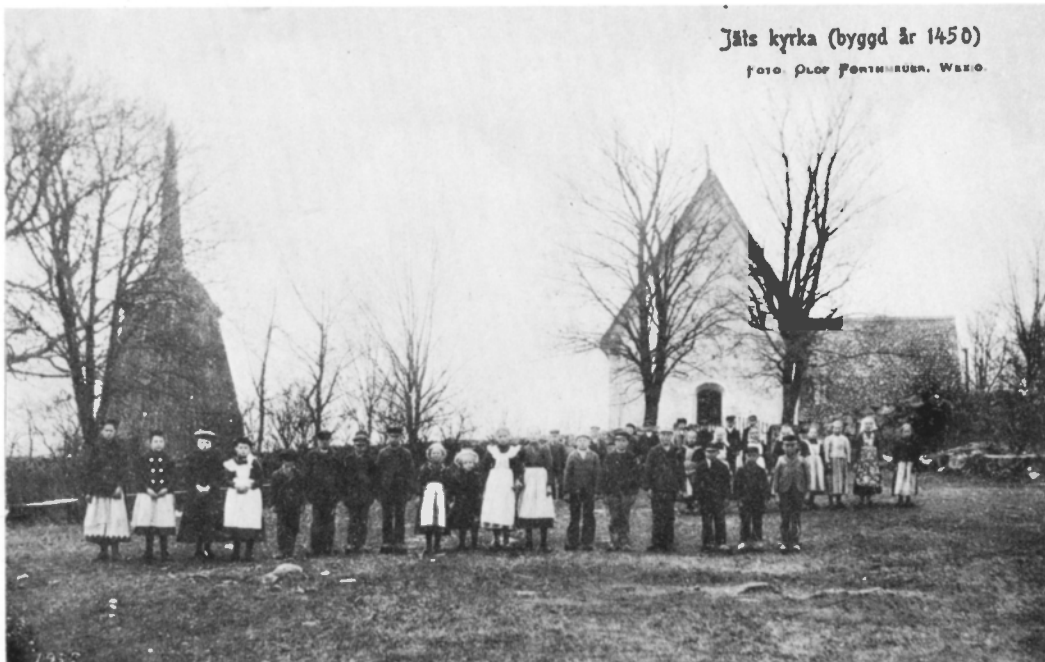

Fig 20. Jäts kyrka avtecknad av E Ihrfors 1889 i Smolandia Sacra. ATA. Foto ATA.

Jät Church, drawn in 1889 by E Ihrfors, in Smolandia Sacra.

Fig 21. Gammal exteriörbild. Vykort av O Forthmeier, Växjö, 1908.

Old picture of the exterior.

upplagning på Kyrkotaket» (räk). 1686 förhandlades »medh Snickaren Nilss i Sqwarn om Jätz Wapnhus Späning». Vidare betalades »Smeden Johan Nilsson i Jätsberg för wapnhus dörren» samt »Nilss Blaker i Jät för tilltz på Wapnhuset» (räk). Detta innebär sannolikt nybyggnad av vapenhuset framför sydportalen. Som ytterligare verifiering av detta antagande kan påpekas att fragment av den utvändiga målningsdekor, vilken sannolikt tillkommit tidigare under 1600-talet (se nedan), kan iakttagas på långhusets sydmur under det ovan nämnda avtrycket efter vapenhusets takfall. 1686 omtalas även betalning »till Snickaren för dören på västre gafwlen» (räk), vilket måhända åsyftar en reparation, kanske efter det inbrott varom traditionen berättar (jfr ovan). En större reparation av sakristian, omfattande »nytt tilde, Bord och Bänkar omkring, Fönster, nyy dörr, med Järn och Låås» redovisas 1688 (inv). Härav framgår att sakristian redan då uppnått en viss ålder. 1704 utvidgades det östra korfönstret till nuvarande storlek (st prot) och två år senare omtalas reparation av »alla tree fenstren på Södra Siidan» (räk), vilket bör avse de då befintliga två fönstren i södra långhusmuren samt korets sydfönster. Utgifter för reparationer av de spånklädda yttertaken återkommer ständigt under 1700- och 1800-talen. »Sacristians Panelande» är omnämnt 1719 (räk). Samma år »In Iunis lät Högwälb: Herr Öfversten Christer Boije samt Högwälb. fru Öfwerstinnan fru Anna Margareta von Dobrikovsky efter föregånget samtal med Socknens äldste, bygga en ny graf uti choret i Jätz Kyrkia under gålfvet ... gåfwo ... femtio Dr Smt till Kyrkian uti godt Smt» (inv tillägg 1719–20). Även kyrkans långhus har efter vedertaget bruk utnyttjats för begravingar. Två kistor under mittgången kan iakttagas från nedgången till den Boijeska gravkammaren. Enligt uppgift begravdes »Löjtnant Per Sjöblad²⁹ till Gimatorp och Heljåkra ... under stora gången»³⁰ år 1682 (se nedan).

1733 revs den gamla sakristian, som ansågs för liten, och ersattes med den nuvarande. Den försågs med ett fönster, av allt att döma i norr (jfr nedan, Målningar). Inredningen utgjordes bl a av »2^{ne} skåp et större til mässekläderna, och et mindre til kalken och oblatasken at förwaras uti» (se ovan samt nedan, Inredning och inventarier). 1735 pryddes den nya sakristian med målningar (se nedan). Såväl byggnads- som måleriarbetet bekostades med »Kyrkians medel». Dessutom hade man beslutat »at af hwar gård skulle utgiöras 100 spån» (st prot 1731, räk 1732–33, inv 1733). Under 1700-talets första hälft inrättades den nämnda gravkammaren under sakristian av ryttmästaren Bengt Ugglå, död 1747 (se not 23).

1747 uppbröts »nya stora läcktare fönstret», dvs långhusets västfönster och vidare noteras utgifter för »Kyrkians pannelande», vilket torde åsyfta ett nytt innertak (räk). Man hade även planerat att göra »en läm på Pannellet öfver manfolk Lectaren, för kiöld skull om wintern» samt att »Kyrkiowägen på qwinfolksläk-taren skall klädas med bräder, på det att theras Kläder som ther stå icke av färgningen skola förderfwas» (st prot 1743). Huruvida planerna kom till utförande är emellertid obekant. 1749 målades kyrkorummet invändigt av Johan Christian Zschotzscher (se nedan). Också denna utsmyckning bekostades av kyrkans tillgångar (inv 1763). Vapenhuset försågs enligt inskrift med »nytt pannehl och golf» 1756 och med »nya bänkar» samt sin invändiga målningsutsmyckning 1758 (se nedan, Målningar). Nytt golv inlades i kyrkorummet 1762 (st prot 1761–62, inv 1763). 1768 beslutade man inköpa »3 Tunnor rödfärg ... på Alunbruket i Skåne till Kyrkotakets och Kläcke stapelns färgande» (st prot). Sannolikt avsågs härmed rödtjärning vilket även förekommit vid flera senare tillfällen. 1786 började man diskutera »Kyrkans Fensters nedflyttning», vilket dock blev uppskjutet tills vidare (st prot 1786–87). »3^{ne} nya flychter ... Hållande ungefär 3 alnars höjd och wäga ett betsmans pund hwarje» uppsattes 1789 på kyrkans tak. Två är ännu bevarade (se ovan). Vidare anskaffades material till en »så kallad huf öfver hela kyrkotaket», dvs en nockbräda (räk). Beträffande sakristian omtalar st prot 1790 att då var »Fenstren försedde med dugtige järngaller», vilket tyder på att rummet nu fått flera fönsteröppningar.

1794 fattades beslut om förhållandevis omfattande reparationer. I ett syneprotokoll från detta år heter det bl a »at det wid Choret warande stenhwalvet skulle utwidgas och förhöjas ... at fenstren, på södra sidan, skulle göras större samt alla lika höga, breda och låge, på det mera ljus skal bli i kyrkan, och hon få äfwen et wackrare utseende utwärtet och at ... Kyrkan skulle utwärtet och inwärtet med hwitkalk öfwerstrykas». Arbetena uppdrogs åt murmästaren Nils Engström från Holkastorps by i Tolgs socken. Beträffande församlingbornas medverkan lämnas i det utskrivna byggförslaget följande anvisningar: »allmogen skulle härwid dagswerken göra enl. Bygg: B^s XXVI Cap 1 § och Torparne ... hälften emot bonden. Och på det ingen, hwarken bonde eller torpare skulle tredskas ... och dagsverket försumma, så utsattes et wite af tre Dahl. Smt ... uttages, och gifwes åt den, som tages i den tredskandes ställe». Två år senare hade ombyggnaden ännu ej påbörjats och sockenstämman beslutade nu att av ekonomiska skäl avsevärt minska restaureringens

omfattning. Sålunda bestämdes »att allenast 2^{ne} fens-terlufter skulle . . . på södra sidan af kyrkan utwidgas och nedhuggas, och at kyrkan skulle, innan och utan, huiltimmas, och stenfoten, som är mycket förfallen, tillbörligen repareras» (st prot 1796). Sannolikt innebar »huiltimningen» att de invändiga väggmålningarna kalkades över. I samband härmed blev också vapenhuset flyttat till nuvarande plats och den ursprungliga sydportalen omändrades till fönster. 1797 beslutades att »ny dörr til Sacristigan skal anskaffas, hwilken skall göras med dubbla bräder med järnplåtar emellan, samt förses med ny och ducktig lås, så at den ej kan updyrkas» (st prot). Denna dörr torde vara identisk med den nuvarande.

Under 1800-talet utfördes endast nödvändiga reparationer och underhållsarbeten, främst på yttertaken och tillbyggnaderna av trä. En reparation av »den gamle winkällaren i Kyrkan» (jfr ovan) omtalas 1811 (st prot, räk). 1817 befanns »hufwen på Kyrkotaket . . . wara upruten». Tillverkningen av en ny beskrivs som följer: »mogna granestocker brukas och uthuggas likasom Logehufwar, at den blifwer hel i ryggen utan hopfogning på längden» (st prot). Ett sockenstämmoprotokoll från 1823 meddelar att »kyrkan förliden Sommar blifwit till golf, Bänkar och Altaredisk ansenligen förbättrad, och derefter med målning beprydd». Även sakristia och vapenhus var i behov av reparation. Församlingens ekonomiska situation medgav emellertid »at endast alt bristfälligt arbete i sacristigan och wapnhuset bör i sommar iståndsättas . . . målningen . . . nästa Sommar må kunna verkställas».

Av ett stämmoprotokoll från 1843 framgår att man tidigare planerat att utöka kyrkan med ett torn, troligen ett klocktorn av trä av samma typ som tidigare funnits vid Drevs gamla kyrka³¹ (jfr ovan, Klockstapel). Den främsta anledningen härtill var klockstapelns bristfällighet och ständigt återkommande behov av reparationer. Nu insåg man dock att ett sådant företag skulle bli alltför betungande »för en i allmänhet fattig och ringa befolkad församling . . . då icke mer än ena wäggen af kyrkan skulle kunna begagnas utan nästan alltsammans måste så godt som nybyggas». Redan nu väcktes också tanken på att bygga en ny kyrka (jfr nedan, Jäts nya kyrka).

Planerna på ett tornbygge övergavs dock inte utan diskuterades upprepade gånger under första hälften av 1850-talet. 1851 behandlades to m en hemställan angående ett tornur (st prot). 1857 beslutades emellertid att en ny kyrka skulle byggas så snart ekonomin tillät och att i fortsättningen endast de nödvändigaste reparationerna skulle utföras på den gamla kyrkan. Samma år

bestämde man sig för att ta upp en dörr i sakristians östvägg, vilket blev den sista mera betydande förändringen av kyrkobyggnaden (st prot). 1891 insattes »I varmapparät», dvs en kamin, i långhusets nordöstra hörn (st prot). Det igensatta hålet efter kaminröret är alltså synligt i taket. Att döma av en liknande igen-sättning i sakristians norra vägg har en kamin varit placerad även där.

I ett visitationsprotokoll från 1891 heter det beträffande den gamla kyrkan att den är för liten och att den enligt visitatorn »såsom Guds tjenstlokal är . . . föga tilltalande eller andaktsväckande». Definitivt beslut att bygga en ny kyrka hade fattats redan 1882, men av skäl, för vilka kommer att redogöras nedan (se Jäts nya kyrka, Byggnadshistoria) blev beslutet inte verkställt förrän 1908–09.

1909 hembjöd församlingen den gamla kyrkan och klockstapeln till staten. Sannolikt inspirerades man härtill av vetskapen om att Dädesjö gamla kyrka två år tidigare lösts in av staten för 3 500 kr.³² Ärendet remitterades till den antikvariska myndigheten K Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien i Stockholm, som dock inte ansåg sig kunna åtaga sig vården av kyrkan utan uppmanade församlingen att följa K Majts förordning av den 29 november 1867 angående »forntida minnesmärkens fredande och bevarande». Enligt denna fick rivning eller försäljning ej företagas utan föregående anmälan hos K Majt.³³ 1910 anhöll församlingen hos nämnda myndighet om tillstånd att låta kyrkan och klockstapeln förfalla, alternativt att få riva eller försälja dem eftersom medel till underhåll saknades. Vitterhetsakademien uppdrog åt dåvarande amanuensen Emil Ekhoff³⁴ att besiktiga kyrkan. Enligt Ekhoff borde kyrkan bevaras och detta önskemål framfördes även till församlingen. Sedan yttranden i ärendet därtill inhämtats av landshövdingen, domkapitlet och kontraktsprosten beslutade församlingen att låta täcka om kyrktaken med hyvlad spån efter förslag och kostnadsberäkning av byggmästaren C S Vettermark i Växjö. Den totala kostnaden skulle uppgå till 775:89 kr, varav församlingen skulle bidra med 300 kr, staten med 200 kr och en församlingsmedlem med återstoden.³⁵ För att nedbringa kostnaden beslutade emellertid församlingen att tegeltäcka kyrkan, vilket väckte Vitterhetsakademins missnöje och resulterade i att det utlovade statsbidraget på 200 kr indrogs.³⁶ Tegeltäckningen genomfördes 1912.

I samband med den nya kyrkans färdigställande överfördes till denna en stor del av medeltidskyrkans inventarier, bl a predikstolen, nummertavlorna, nattvardssilvret och klockorna (se vidare nedan).

Det skulle dröja närmare femtio år innan några nya reparationsarbeten utfördes. 1959 restaurerades vapenhuset och sakristian efter förslag av arkitekten E G Erlandsson, Växjö. Bl a spåntäcktes åter de båda träbyggnadernas yttertak och reparerades vapenhusets utvändiga spånklädsel, i möjligaste mån med återanvändning av de gamla spånen.

Nya restaureringsarbeten påbörjades 1969 då också taken över långhus och kor spåntäcktes. Restaureringen fortsatte under åren 1972–74 varvid den utvändiga putsen blev föremål för översyn och lagning och kyrkobyggnaden utrustades med åskledare. Vad beträffar

interiören konserverades vapenhusets tak- och väggmålningar samt takmålningarna i koret och långhuset. I de båda sistnämnda rummen framtoogs och konserverades även partier av de överputsade väggmålningarna. Konserveringsarbetena omfattade dessutom målningarna på bänkdörrar och läktarbröstningar samt två snidade epitafier. Det murade altaret reparerades och den medeltida dörren, som tidigare stått oanvänd i vapenhuset, insattes på nuvarande plats i långhusets västportal (beträffande målningar och inventarier, se vidare nedan). Kyrkan återinvigdes den 22 juni 1974 och används nu sommartid.

Målningar

av Marian Ullén

Långhuset och koret har utvändigt under takfoten haft en i rött målad rankdekor, av vilken numera endast fragment kan urskiljas. Dekoren har sannolikt tillkommit under 1600-talet, då många av traktens kyrkor utsmyckades med målade friser (jfr bl a Sjösås, Dädesjö, Bergunda, Åseda). Även domkyrkan hade 1607 prytt med »löffwerck wppe wnder tacket.»³⁷

Korets gavelröste pryds dessutom av en målad rosett, till formen som ett likarmat kors inskrivet i en cirkel (fig 9). Rosettens konturer är nu mycket svaga, men har ursprungligen varit målade i rött. Denna dekor är möjligen senmedeltida (jfr ovan).

Kyrkans interiör tycks ha smyckats med målningar redan under medeltiden. I samband med restaureringen 1972–74 iakttoogs på triumfbågmurens västsida färgfragment, som föreföll att vara av romansk karaktär. Under 1600-talets tidigare del erhöll kyrkorummet en ny utsmyckning. I långhusets nordöstra hörn ses under läktaren fragment av en kraftfull akantusbård samt ett draperi i rött och grått (fig 22). Liknande dekor av renässanskaraktär påträffades vid restaureringen även i triumfbågen under den nuvarande putsen.³⁸

Den omfattande målningutsmyckning, som nu präglar kyrkorummet, tillkom 1749. Ett decennium tidigare hade församlingen låtit utsmycka sakristian och 1758 tillkom målningar även i vapenhuset.

Sakristians målningar

Den målade utsmyckningen i sakristian omfattar såväl tak som väggar (fig 23–25). Målningarna är utförda i limfärg direkt på väggbjälkarna och takpanelen. Färg-

skalan utgörs av rött, ockragult, grått, svart och vitt med vitt som bakgrund.

I takets mitt ses en rund medaljong med en framställning av Treenigheten. Gud Fader till höger avbildas med krona, spira och äpple. Samma insignier ligger framför Kristus till vänster. Mellan fadern och sonen svävar den helige andes duva. Under scenen texten:

Fig 22. Fragment av akantusbård i långhusets nordöstra hörn. Renässansdekor, troligen tidigt 1600-tal. Foto 1974.

Fragment of an acanthus border in the northeast corner of the nave. Renaissance decoration, probably early 17th century.

Fig 23. Interiör av sakristian med målningar, utförda 1735 av »Målaren Mäster Carl Ruth». Foto 1974.

Interior of the vestry, with paintings executed in 1735 by "Master Painter Carl Ruth".

Fig 24. En av sakristitaketets änglar. Foto 1974.

One of the angels on the ceiling of the vestry.

»1.Joh.5.v.7.» Medaljongens ring är prydd med blommor mot mörk botten. Runt medaljongen svävar bland skyar sex änglar med språkband med texten: »Heligh – heligh – Herre – Gudh – Zebaot.» Fyra av änglarna är även försedda med basuner.

De östra och norra väggarna pryds av en figurfris inramad av stiliserade akantusrankor. På den västra väggen återstår målningar endast i den norra delen, där de dock döljs av ett skåp. Målningarna har även skadats då det norra fönstret förstörades och ett nytt fönster och ny ingång togs upp i den östra väggen. I frisen framställs Kristus åtföljd av apostlarna. Framställningen börjar i det sydöstra hörnet: 1. Kristus bärande sitt kors. Vänster hand höjd till välsignelse. – 2. Upptagen dörröppning. – 3. Simon med bok och risknippe. – 4. Smalt fält med ranka, beskuret genom fönsteröppningen. – 5. Jacob. Nu beskuren genom fönsteröppningen. – 6. Matteus med bok och spik. De närmast efter Kristus följande apostlarna tycks alltså ha burit Kristi pinoredskap. – 7. Tomas med lans och bok. – 8. Bartolomeus med yxa. – 9. Filippus med såg. – 10. På vardera sidan om det ursprungliga nordfönstret har funnits kartuscher med texter. Dessa är nu beskurna genom fönstrets utvidgning. Till vänster om fönstret

Fig 25. Apostlarna
Tomas och Matteus.
Detalj av sakristians
väggmålningar. Foto
1974.

*The Apostles Thomas
and Matthew. Detail
from the wall paint-
ings in the vestry.*

finns fragment av en bibeltext ur Psaltaren: »han hafwer giordt en åminnelse till sina . . .» Till höger om fönstret har inskriften redogjort för målningens tillkomst:» (Den)na mål=(ning) är skied åhr (1735).» – 11. Johannes med kalk och orm. – 12. Bilden till stor del dold av ett skåp. – Figurernas höjd ca 64 cm.

De påtagligt enkla och naiva målningarna utfördes enligt räkenskaperna 1735 av »Målaren Mäster Carl Ruth.» Samma år utförde denne bygdemålare även utsmyckningar i Villstads kyrka.

Långhusets och korets målningar

Kyrkorummets interiör domineras helt av den omfattande dekorationsmålning (fig 26–31), som utfördes år 1749 av den uppskattade kyrkomålaren Johan Christian Zschotzsch³⁹ från Växjö. Uppdraget omfattade utsmyckning av korets väggar och tak, långhusets tak och väggar samt läktarnas barriärer. Målningarna är utförda med kalkfärg på murarna och oljefärg i taken.

Kortaket, som är lagt av profilerade bräder i viggmönster, har i ett kvadratisk mittfält en Jahvetriangel inom strålsol mot en bakgrund av skyar. Bildfältet omges av en ram i brunt med tuktad lager samt därutånför en bård av akantusrankor i grått och vitt mot röd botten

Fig 26. Draperimålning runt korets östfönster. Foto 1974.

Painted drapery round the east window of the chancel.

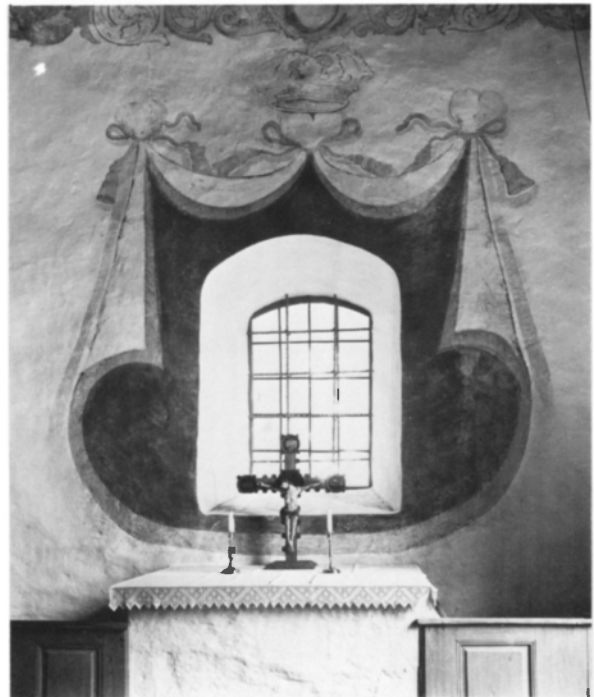

Fig 27. Detalj av kortakets målningar, utförda av Zschotzscher 1749, samt medeltida primklocka. Foto 1974.

Detail from the paintings on the ceiling of the chancel, executed by Zschotzscher in 1749, and a medieval sanctus bell.

begränsad av ytterligare en ram med lager. Utanför denna ännu en bård bestående av bevingade änglahuvuden bland molnformationer (fig 27).

Utefter den östra kormurens krön löper en akantusbård i rött, svart och gult. Denna dekoration finns under den nuvarande putsen även runt korets övriga murkrön. Bården har även inramat triumfbågsöppningen, vilket visas av framtagna fragment. Korets östfönster inramas av en draperimålning, krönt av en krona (fig 26) i färgerna rött, grått och gult. Fönsterbänken pryds av en blomma i rött. Fragment av blomsterdekorationer i gult finns även under den nuvarande putsen i fönstersmygen.

Den centrala delen av långhustaket är indelad i två sektioner. I den främre, som omfattar ca 2/3 av ytan, framställs Yttersta domen. I den bakre, över läktaren i väster, skildras Helvetet. Utanför dessa båda stora bildfält följer en fris där de viktigaste kristna dygderna framställs i form av symboler med tillhörande bibelcitater samt utanför denna dygdefris ytterligare en fris med änglar och bibelspråk (fig 28, 30).

Mittpartiet av ytterstodomsskildringen upptas av en väldig Kristusgestalt, Kristus som världsdomare, sittande på regnbågen med jorden som fotpall (fig 28, 29). Kristus omges av en strålkran och änglar. Nedanför

Kristus står ärkeängeln Mikael och blåser i domsbasunen ur vilken utgår texten: »Står up I döda och kommer för dommen». I sin vänstra hand håller han det flammande svärdet, en symbol för världsdomarens vrede (fig 1). På hans högra sida står de döda upp ur sina gravar för att samlas inför Kristus. De väntande människoskaror som omger domaren anföras av Johannes Döparen och Maria som mänsklighetens förbedjare enligt medeltida mönster. Ur Kristi mun utgår orden: »Kommer I mins faders välsignade» och »Går bort i från migh I Förbannade.» Nedanför, på Kristi vänstra sida, väntar djävulen och helvetet på de förtappade.

Den egentliga skildringen av helvetet och dess fasor är på traditionellt sätt lokaliserad till fältet i väster. I eldhavet skimtar ormar, odjur, djävular och torterade människor (fig 30). Från den rike mannen, som kamas av en djävul med en taggig järnkam, kommer klagoropet: »Jag pinas swårliga i thenna Logannom.» En annan av de fördömda ber: »I Berg fallen öfwer os och I högar skylen os.»

Den omgivande dygdesviten omfattar 20 rektangulära fält med följande symboler och texter. *Norra sidan*, från väster: 1. »Tystlåthet. Syr. 22. v: 33.» Lås. – 2. »Saktmodighet, Esa. 53. v: 7.» Lamm. – 3. »Tolmodighet. Psalm. 22. v: 13.» Palm. – 4. »Lydaktighet. Luc. 8. v: 8.» Öra. – 5. »Rätferdighet. Prov. 16. v: 11.» Vågskålar. – 6. »Tapperhet. Eph. 6. v: 16.» Pelare. – 7. »Sanferdighet ... ie ...» Regnbåge. – *Östra sidan*: 8. »Gudaktighet. Syrac. 1. v: 11.» Krona. – 9. »Ransaker, skrif terna, Joh. 5. v: 39.» Bok. – 10. »Tron. Gall. 5. v: 23.» Kors med kedja. – 11. »Hoppet, Ebr. 6. v: 19.» Ankare. – *Södra sidan*: 12. »Försiktighet, Matt. 10. v: 16.» Hand med orm. – 13. »Ödmukhet. Syr. . . v: 20.» Hand pekande på dödskafe. – 14. »Barmhertighet, Luc. 6. v: 36.» Brinnande hjärta. – 15. »Endräktighet, Psal. 127. v: 5.» Hand med pilar. – 16. »Kyskhet, Nahum. 2. v: 7.» Duva i sitt rede. – 17. »Arbetsamhet. Psal. 1. v: 3.» Växande träd. – 18. »Sparsamhet, Joh. 6. v: 12.» Korg med bröd. – *Västra sidan*: 19. »Botferdighet. Matt. 3. v: 10.» Yxa. – 20. »Vaksamhet. Jer 8. v: 7.» Trana.

I den yttersta frisen finns på vardera långsidan tre språkband, burna av flygande änglar, samt ett i öster och i väster två. På den norra sidan utgörs texterna av Psalm 408, v 4, Psalm 409, v 9 samt Psalm 409, v 12. I öster står: »Och alla för samlingar skola veta at iag / är then som ransakar; Niurar och hierta; och skal gifva / hwarigom och enom, af eder; efter hans gierningar, Uppen; 2. v: 33.» På södra sidan är texterna hämtade ur Timoth 4 v 2–5, Syrach 51 v 36, 37, 38, Psalm 407 v 8. I väster finns Psalm 407 v 3 samt Psalm 407 v 7.

Fig 28. Långhustaketets takmålningar, utförda 1749 av Johan Christian Zschotzscher. Foto 1974.
Ceiling paintings in the nave, executed in 1749 by Johan Christian Zschotzscher.

Fig 29. Kristus som världsdomare. Detalj av ytterstadomsframställningen i långhustaket. Foto 1974.

Christ as Judge of the World. Detail from the representation of the Last Judgment on the nave ceiling.

Den nuvarande dekoren på långhusets väggar in-skränker sig till en akantusbård på triumfbågsväggen med ett änglahuvud i mitten. Liksom i koret fortsätter dock dekoren under den nuvarande putsen på de övriga väggarna samt runt det sk predikstolsfönstret. Ovanför triumfbågen finns dessutom en kartusch med inskrift samt akantusranka runt bågens övre del (fig 31). In-

skriften lyder: »Låt oss höra huf / wud summan till all Lärdom, fruch / ta Gudh och håll hans budh: Ty thet / hörer allom Menniskior Till, Ty Gudh / Skal hafwa Fram alla Gierningar för / domen – Ja ock The ther fördolda äro ehwad / The äro Goda eller Onda. / Salomos pred. 12 v: 13, 14.» Överst i kartuschens ram har målaren placerat ett spefullt människoansikte, vilket

Fig 30. Detaljer av långhustakets dygdesvit och helvetesframställning. Foto 1974.

Details from the virtue suite and the representation of hell on the ceiling of the nave.

endast kan urskiljas på nära håll.

Långhusets takmålning har stora likheter med den takmålning med samma motiv som Zschotzscher utförde i Furuby kyrka 1748. Zschotzscher utförde vid denna tid även andra takmålningar med Yttersta domen som centralmotiv, men av dessa återstår nu endast enstaka bräder eller avbildningar och beskrivningar.

Jäts grannkyrka Västra Torsås fick en likartad takmålning 1744, en annan grannkyrka, Skatelöv, utsmyckades samma år som Jäts kyrka, 1749. Från Södra Sandsjö gamla kyrka har bevarats några takbräder, som visar att Zschotzscher även här utfört en målning av Yttersta domen. Av helvetesframställningen i Västra Torsås finns en teckning av Nils Månsson Mandelgren, av

Fig 31. Inskriftskartusch på triumfbågens västsida. Foto 1974.
Inscription cartouche on the west side of the chancel arch.

vilken framgår att helvetesscenen här hade stora likheter med samma scener i Jät och Furuby. Fornforskaren och artisten Nils Mandelgren hade dock inte mycket till övers för Zschotzschers måleri. Då han under sin resa i Småland 1848 besökte Jäts kyrka antecknade han: »Målningarna i taket äro af samma hand som de i Furuby, utan ringaste talang.» Detta förakt för 1700-talets kyrkomåleri i allmogekyrkorna var mycket utbrett. Mandelgren var dock tillräckligt mycket antikvariskt intresserad för att dokumentera dem under sina resor.

De bevarade taken i Jät och Furuby är dock inte identiska i sin utsmyckning. I Furuby hade Zschotzscher en längre och smalare takyta till sitt förfogande och Yttersta domen är här betydligt figurrikare än i Jät, där kompositionen är uppbyggd kring två stora figurer, Kristus och ärkeängeln Mikael, som i storlek och utformning är lika mäktiga och framträdande.

Dygdesviten med sina 20 fält är dock densamma i både Jät och Furuby. Även den yttre frisen med änglar och språkband överensstämmer till stora delar. Dygdesvitens motiv användes av Zschotzscher första gången i takmålningarna i Lidhult 1738 och de återkom även med smärre förändringar i Västra Torsås och

Skatelöv. 1751 dekorerade han även läktarbröstningen i Drevs kyrka med 12 emblem ur denna serie, vilken han ursprungligen kopierat efter Sven Wernbergs målningar i Södra Unnaryd från 1713. Av Zschotzschers dekorationer återstår ytterligare två takmålningar, nämligen i Näsby kyrka från 1746 och i Granhults kyrka från 1753, där han dock använt sig av helt andra motiv.⁴⁰

I utsmyckningen av Jäts kyrka ingick även målning av läktarna, som samtidigt fick sina traditionella bilder av Kristus som Salvator mundi och apostlarna (fig 19, 49, 50 se nedan). Flera läktarmålningar av denna typ har bevarats. Läktarmålningarna är av mycket varierande kvalitet liksom figurmålningarna över huvud taget. Till sin hjälp hade Zschotzscher under årens lopp ett flertal lärgossar samt som gesäll fram till 1758 sin broder Johan Gotfried (se not 40).

De nu synliga väggmålningarna togs fram och konserverades vid restaureringen 1972–74, då även takmålningarna och läktarmålningarna konserverades av konservator NKF Rolf Nilsson och konservatorsassistent Anna-Lisa Nilsson, Växjö.

Vapenhusets målningar

Även vapenhuset av trä fick något senare målad utsmyckning (fig 32–35), av en målare som i räkenskaperna 1758 omtalas som Per Olsson. Målningarna är utförda med oljefärg. Dominerande färger är grått, ockragult, brunt, rött och ljusblått.

I taket ses i mittpartiet en framställning av Treenigheten (fig 33) inom en rektangulär ram med insvängda hörn. Tv avbildas Kristus med kors och glob, th Gud Fader med välsignande högerhand. Ovanför dem den Helige andes duva, nedtill ett stort jordklot med triangel. Den övriga takytan utfylls av änglar med bibelspråk. I öster står: »Iagh glädes i thet migh sagt är, att wij / skole gå in uthi Herrans huus: och at våre / fötter skola stå i tinom portom, Jerusalem. / Psalm. 122. v: 1:2:». I söder: »Helger ena fasto, kaller till hopa menigheterna, för / samler the äldsta, och alla landsens inbyggare, / till Herrans edars Guds huus, och roper till / Herran: Jobs 1: Cap v: 14.» I väster: »Stridsens Gudh för-Råde Satanom / under edra fötter snarlige. Rom: 16. v. 20. / Herren beware eder ingång och ut= / gång ifrån nu och till evvig=tid.» Denna text har, då vapenhuset stod på sin ursprungliga plats framför sydportalen, varit i anslutning till ingången. I norr: »Ty en dagh uthi tina gårdar är bättre / än äliest tusende åhr: Iagh will helre wach / ta dörena uthi mins Gudz huuse, än / länge boo uthi the ogudachtigas hyddom.»

Den norra väggen upptas av framställningar av Ja-

Fig 32. Interiör av vapenhuset med målningar, utförda 1758 av Per Olsson. Foto 1974.

Interior of porch, with paintings executed in 1758 by Per Olsson.

cobs dröm och Kristi dop (fig 34). I solstrimman över Jesu huvud står »Thenne är min älskelige Sohn i hwilken jag hafer ett godt behag.» På den västra väggen ses norr om fönstret en stad och på den motsvarande södra väggytan en framställning av hur korparna kommer med mat till Elia (fig 35), ett mycket ovanligt motiv. Motivet är hämtat ur 1 Konungaboken, kapitel 17, där det berättas hur Elia på Herrens befallning bosatte sig vid bäcken Kerit öster om Jordan och hur Herren lät föda honom genom att morgon och kväll sända korpar med bröd och kött. Den stad, som kan urskiljas på den andra sidan om den igensatta öppningen, är möjligen staden Sarefat, där Elia sedan gjorde ett av sina underverk och uppväckte en änkas son. Elia används typologiskt som prefiguration till Kristus. Över fönstret, dvs den ursprungliga dörröppningen, läses: »Under Kyrkio Herdens Ähre wördige och wähl-Lärde Herr Zach: Bloms.⁴¹ / och Comministrens Ähre-wördige och wähl-Lärde Herr Christ: Schütz.⁴² tidh / är uppå För-samblingens åstundan detta wappenhus med nytt pannelh och golf / 1756 försedt, samt nya bänckar och med

Fig 33. Treenigheten. Takmålning i vapenhuset. Foto 1974.

The Holy Trinity. Ceiling painting in the porch.

Fig 34. Kristi dop och Jakobs dröm. Målningar på vapenhusets nuvarande norra innervägg. Foto 1974.

The Baptism of Christ and Jacob's Dream. Paintings on the present inner north wall of the porch.

Målning Zirad 1758 af P.O.S.» På sydväggen återfinns en framställning av Kristi intåg i Jerusalem, som dock är delvis förstörd genom den nuvarande, sekundärt upptagna dörröppningen. Några av de avsågade och borttagna bräderna har använts för igensättningen av den ursprungliga dörröppningen i den nu västra väggen (fig 32). Av scenen kan urskiljas Kristus ridande på en åsna följd av två kvinnor och två män med palmkvistar. En man breder ut sin mantel på vägen medan en annan, stående man yttrar: »I Herrans namn, Hosiana i högdene.» Över åsnan har varit ett språkband med texten: »(Gläd) tigh tu dotter Je= / (rusalem) . . . till tigh. Zach.

9.» T v om dörren ses en fragmentarisk bild av husen i Jerusalem.

Målningarna i vapenhuset tillkom alltså endast nio år efter Zschotzschers omfattande utsmyckning av kyrkorummet. Stilmässigt är målningarna också kraftigt influerade av Zschotzschers måleri, men enklare och naivare i utförandet. Några ytterligare målningar av Per Olsson är för närvarande ej kända och uppgifter om honom personligen saknas likaså.

Målningarna konserverades i samband med restaureringen 1972–74 av Rolf och Anna-Lisa Nilsson (jfr ovan).

Inredning och inventarier

Altaranordning

Det murade, vitkalkade stenaltaret, som torde vara ursprungligt, är placerat mot östra korväggen, under fönstret, och flankeras av slutna bänkar (fig 18). Ovasidan är täckt av en altarskiva av ek, anskaffad 1974. En liknande altarskiva har funnits tidigare, vilket framgår av Gotthard Carlssons beskrivning från 1916 (Två ödekyrkor i Småland, s 96): »Det förnämsta inventa-

riet, altaret, är murat, men äger ej, som vanligt är i medeltidskyrkor, skiva av sten utan av massiv ek. Denna som troligen är ursprunglig, har i mitten en tämligen stor – omkring 5 dm lång × 3 dm bred – öppning, som för ned till en gömma i altarbordet. I denna fann jag, förutom sten och grus, skärvor av rött och grönt glas med ålderdomligt utseende; männe res-

Fig 35. Elia matas av korporna. Målning på vapenhusets nuvarande västvägg. Foto 1974.

Elijah being fed by ravens. Painting on the present west wall of the porch.

ter av ett färgat korfönster, som krossats, eller av en relikbehållare utav detta ämne? Sådana förekommo i Skandinavien under slutet av medeltiden. Fördjupningen synes annars för stor för att ha varit avsedd till relikgömma; den kan möjligen liksom murnischen i Vederslöv ha tjänat som förvaringsrum för de kyrkliga kärnen». Trots formatet har fördjupningen med största sannolikhet varit ett s k sepulcrum, dvs en relikgömma. Numera är den igenmurad och överputsad och den troligen ursprungliga altarskivan, som alltså fortfarande fanns kvar år 1916, är försvunnen och som nämnts ovan ersatt med en ny. Till den gamla altarskivan bör även ha hört en täckplatta av sten, som eventuellt också kunnat användas som resealtare. Enligt föreskrift fick de heliga kärnen ej ställas på träunderlag,

men det bör dock ha varit tillräckligt om mittpartiet av altarskivan varit av sten. Huruvida kombinationen av stenaltare, träskiva och täckplatta av sten varit vanligt förekommande i trakten är nu omöjligt att avgöra. Varken i Drevs, Vederslövs eller Hemmesjö romanska kyrkor, vilka samtliga har kvar sina ursprungliga stenaltare, finns någon altarskiva bevarad, som kan tjäna som jämförelsematerial. Att de ej bevarats kan tyda på att de varit av trä. I Granhults medeltida träkyrka finns överhuvudtaget inga spår efter något stenaltare eller någon murad altargrund. Däremot har en täckskiva av polerad kalksten bevarats. Det finns också bl a jylländska exempel på medeltida altarskivor av trä med infällda täckplattor av sten.⁴³

Altaret iordningställdes i samband med restaurering-

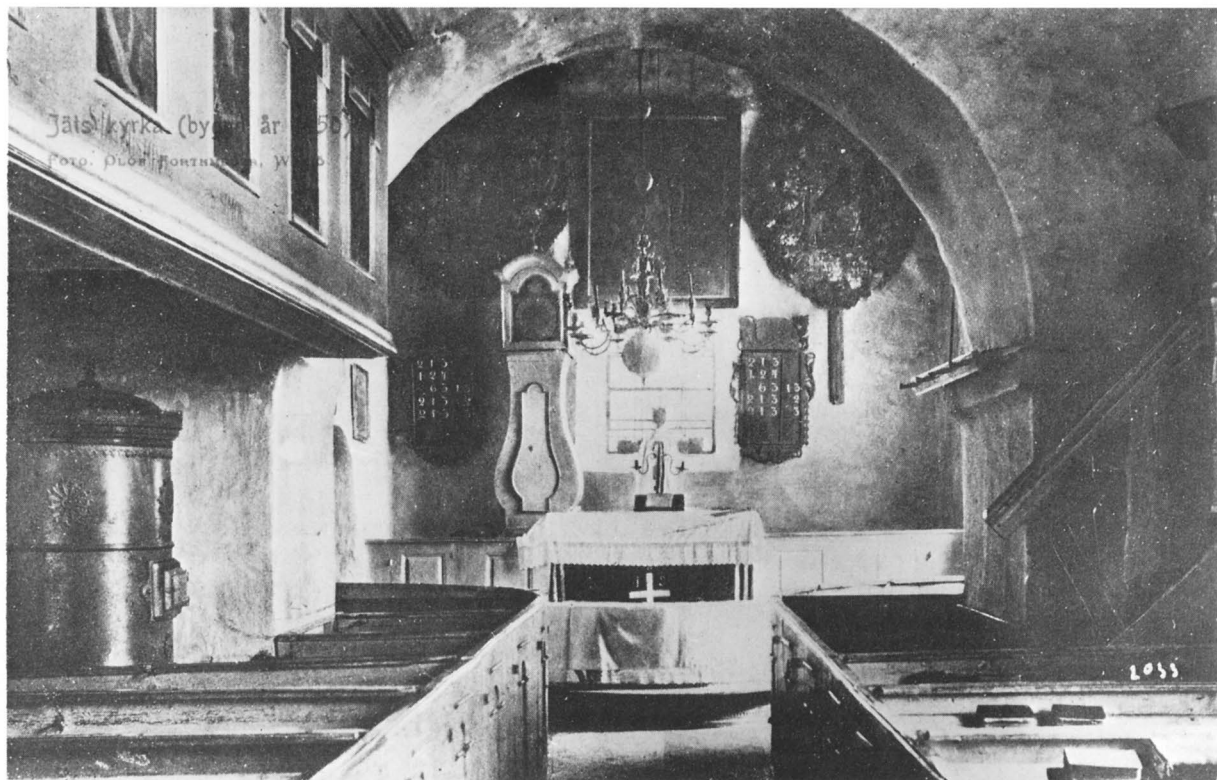

Fig 36. Interiör mot öster vid 1900-talets början. Vykort av O Forthmeier, Växjö.

Interior looking east at the beginning of the 20th century. Picture postcard by O Forthmeier, Växjö.

en 1972–74. Vid altaret används en enkel knäfallspall av trä av ålderdomlig typ. Höjd 16,5 cm, längd 46 cm, bredd 23,5 cm.

Den slutna altarringen har halvrund planform och hög sockel. Fyllningsfälten är genombrutna. Listverket är målat i marmorerat grått, fyllningarna i grönt och sockeln i stänkmålning på mörkbrun grund. Varken överliggare eller knäfall har numera klädsel. Möjligen är altarringen identisk med den i inv 1719–20 omnämnda nya »communiontafla med 2 dörrar», vilken »Högwälb. fru öfwerstinnan von Dobrikovskij (se not 24) med sin bekostnad låtet göra», men har i så fall förändrats till nuvarande gustavianskt präglade utseende i samband med en reparation omtalad 1823 (st prot). 1778 blev ringen »på sina bägge listrader prydd med putor (kuddar) af rödt Droijet, och det för kyrkans medel» (inv). En reparation är omtalad 1823 (st prot). – En äldre altarring omnämns i ett tillägg till inv 1672–94 som »tafflan».

Medeltida träskulptur

Som altarprydnad används ett medeltida krucifix av snidat och målat trä (fig 37). Kristusfiguren är kraftfullt modellerad, huvudet lutar åt höger sida. Fötterna, av vilka den högra är lagd över den vänstra, är fästade med en spik. Kroppen är målad i gråvitt med ymniga röda blodstrimmor. Hår, skägg och törnekrona är mörkbruna, ländklädet guldbronserat. Korset, vars stam är avkortad nedtill, är målat i grönt, svart och rött, ändplattornas inskriptioner i vitt, fotplattan i grönt. På översta ändplattan står »INRI», på de övriga »ANO» respektive »1676». Äldre inskriptioner i guld skymtar under de nuvarande. Höjd 79 cm, figurens höjd 43 cm. Årtalet 1676 åsyftar en reparation, troligen även ommålning, utförd av »Bildthuggaren M Boëtio Nydelio» (inv 1697). Krucifixet torde ursprungligen ha varit ett triumfkrucifix och är ett karakteristiskt arbete för tiden omkr år 1500.

Kyrkan äger även en samling medeltida träskulptur,

Fig 37. Altarkrucifix av snidat och målat trä. Senmedeltida, ommålat 1676. Foto 1974.

Altar crucifix of carved and painted wood. Late medieval, re-painted in 1676.

som sedan 1887 är deponerad på Smålands museum i Växjö och nu är utställd i museets kyrksal:

1. Ärkeängeln Mikael (inv nr D 29; fig 38–40), som är skuren i ek, bär frisyra med krans av lockar, gloria, fotsid livklädnad med dekorativa bårder samt bälte och mantel. Vänster hand lyfter manteln, den högra handen har hållit en numera försvunnen lans, som Mikael stött i den drake på vilken han står och som nu saknar huvud. Glorian och livklädnadens bårder har varit besatta med runda prydnadsstenar, sannolikt av glas. Stenarna har hållits fast av järnstift av vilka fragment återstår. Figurens baksida är urholkad i såväl rygg som huvud. Glorian är lös och infälld i en skåra. Mikael har även haft lösa vingar, infällda i skulderpartiet. Nu återstår endast höger vingfäste. Den lösa högerarmen är nu fästad med smidda spikar, men fyra tapphål visar att den tidigare varit fastgjord med trädymlingar. På sist-

nämnda sätt är även den lösa främre delen av drakens kropp fästad, likaså fasthölls det nu försvunna drakhuvudet av trädymlingar. Av den ursprungliga färgen återstår fragment av kredering, förgyllning och rött. Höjd 143,5 cm. Skulpturen är av god kvalitet och daterar sig från mitten av 1200-talet.⁴⁴

2. Madonnabilden (inv nr D 28; fig 41), skuren i ek, är placerad i ett skåp, varav återstår understycket, bakstycket, ett helt sidostycke samt fragment av det andra sidostycket. Maria sitter på en dyna på en bänkliknande tron med fasta, profilerade gavlar, utanpå vilka är fästade sekundära gavlar av furu, profilerade samt krönte med skurna bladornament. Jesusbarnet sitter på moderns vänstra knä. Barnet har ett äpple i vänster hand. Maria bär en krona som är fast men har lösa träståndare. Hennes högra hand, som varit fäst med en trädymling, saknas, likaså barnets högra hand.

Fig 38. Detalj av
Mikaelsbilden fig 39.
Foto P Rittsel 1975.

*Detail of the Michael
sculpture in fig 39.*

Maria är iförd en mantel som är slät över axlarna och livfullt draperad över och nedanför hennes knän. Hennes livklädnad faller i jämna vertikala veck, likaså barnets klädnad. Figurernas ansikten är påfallande rundkindade. Marias dräkt har fragment av kredering, guld, rött och blått, hennes tron rester av kredering och rött. Skåpets bakstycke är av furu, dess övriga delar av ek. Skulpturen är placerad på en hög sockel av polygon form, utförd av ek och furu. På skåpets bakstycke framträder en nedåtvänd rundbågsfris, målad i rött och lätt nedsänkt, fragment av riklig ornamentik i guld, kredering samt röd färg. På det bevarade sidostycket syns fragment av ett bladornament i rött. Skåpets höjd 136 cm, figurens höjd 85 cm. Madonnabilden är ett provinsialt arbete från mitten av 1200-talet, medan skåpet och de sekundära bänkgavlarna torde vara senmedeltida. Möjligen har Marias krona moderniserats under senare delen av medeltiden.

3. Johannes Döparen (inv nr D 31; fig 43), skuren i

lövträ, är iförd livklädnad av kamelhud, bälte och draperad mantel. Djurhuden är utförd i ett stiliserat rutmönster, kamelhuvudet har hängt ned framtill men är numera avslaget liksom Johannes fötter. Båda underarmarna, som varit fästade med trädymlingar, saknas. Vänster hand har hållit Johannes attribut, boken, som är skuren i ett med figuren. I boken finns ett tapphål, vari det nu försvunna lammet varit fäst. Figurens ansikte är magert och uttrycksfullt. Baksidan täcks av en hel ryggplatta, fästad med trädymlingar. I dräktens veck syns fragment av kredering och förgyllning. Höjd 85 cm. Figuren är sannolikt ett provinsialt arbete från 1400-talets förra del.

4. Kristusfigur (inv nr D 30; fig 42), skuren i ek, som ursprungligen tillhört ett triumfkrucifix. Armar och fötter saknas. Huvudet lutar åt höger, fötterna har varit korsade och fästade med en spik. Ansikte och kropp präglas av en stark realism. Av den ursprungliga målningen återstår endast fragment av kredering. Nuva-

Fig 39. Ärkeängeln Mikael, mitten av 1200-talet. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto H Hultgren, ATA.

The Archangel Michael, mid-13th century. Now in the Småland Museum, Växjö.

rande höjd 68 cm. Krucifixet är sannolikt ett nordtyskt arbete från slutet av 1400-talet.

Träskulpturer från nyare tid

Himmelsfarande Kristus av snidad furu (fig 44), skuren i ett med det ovala ryggstycket. Figurens huvud är

Fig 40. Skulpturens baksida. Foto P Rittsel 1975.

The reverse of the sculpture.

vridet åt vänster, vänstra armen är sträckt framåt, höger arm ligger utefter sidan, vänster knä är uppdraget. Ländklädet är på höger sida prytt med ett akantusornament. Fragment av krederingen återstår. Dessutom finns rester av grått, sannolikt oxiderat silver, på kroppen samt gult på ländklädets ornament. Höjd 76 cm.

Fig 41 a–b. Madonnabild, 1200-talets mitt, skåpet senmedeltida. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto P Rittsel 1975.
The Virgin and Child, mid-13th century; the shrine late medieval. Now in the Småland Museum, Växjö.

Fig 42 a–b. Kristusbild, ursprungligen tillhörande ett triumfkrucifix. Nordtyskt arbete från sent 1400-tal. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto P Rittsel 1975.

Christ, originally belonging to a rood. North German work dating from the late 15th century. Now in the Småland Museum.

Fig 43. Johannes Döparen, 1400-talet. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto P Rittsel 1975.

John the Baptist, 15th century. Now in the Småland Museum, Växjö.

Fig 44. Himmelsfarande Kristus, träskulptur från 1700-talet, troligen av S Segervall. Har möjligen använts som altarprydnad. Foto 1974.

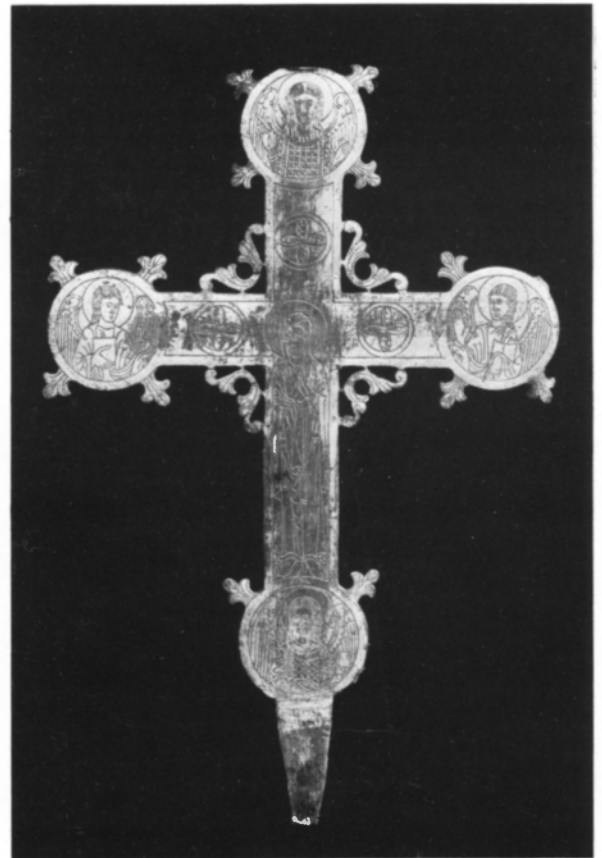
An ascending Christ, wooden figure dating from the 18th century, probably by S Segervall. May have been used on an altar.

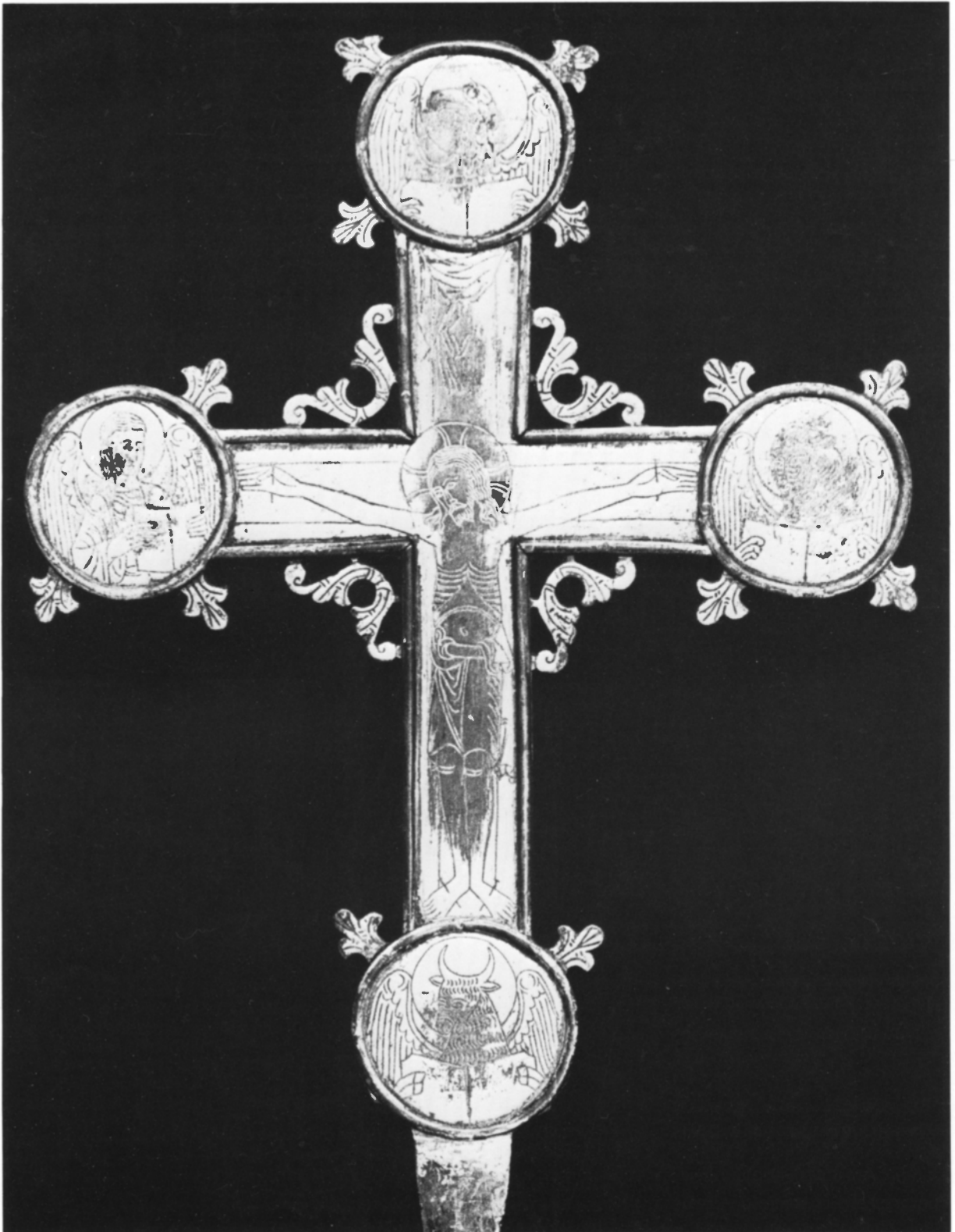
Fig 45. Två putti utförda av S Segervall. Har möjligen hört samman med Kristusfiguren, fig 44. Foto 1974.

Two amorini, by S Segervall. May have belonged to the figure of Christ (fig 44).

Fig 46–47. Processionskors av förgylld koppar, sannolikt från senare hälften av 1100-talet. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto P Rittsel 1975.

Processional crucifix of gilded copper, probably dating from the latter half of the 12th century. Now in the Småland Museum, Växjö.

Figuren visar vad utförandet beträffar stor överensstämmelse med den skulpturstil, som företrädades av den under 1700-talet verksamme stiftsbildhuggaren i Växjö, Sven Segervall⁴⁵ och kan möjligen vara ett verk av denne eller möjligen hans son Peter Segervall. Sannolikt anskaffades skulpturen på 1730-talet som altarprydnad⁴⁶. Förvaras nu i sakristian.

Putti, två st, av snidad ek (fig 45). Den ena håller en blombukett i höger hand, den andra saknar nu båda armarna. Vingarna saknas på båda figurerna. Spår av vit kredering och karnation på kropparna, av förgyllning på höftkläden och hår samt av röd färg på blommorna. Höjd 42 cm respektive 40,5 cm. 1700-talstyp. Inv 1953 uppger att de »säges hava prytt predikstols-himmelen», vilken fö utfördes 1713 av den ovan nämnde Segervall (se nedan). Figurerna överensstämmer visserligen med ljudtakets putti (jfr nedan), men det är å andra sidan föga sannolikt att taket tidigare haft utrymme för flera skulpturer. Inv 1778 nämner »2ne st. små bilder stående i fenstret framför altaret», vilket troligen åsyftar de båda puttofigurerna och dessutom kan tyda på, att de tillsammans med den ovan omtalade himmelsfarande Kristus utgjort altarprydnad.

Medeltida processionskors

Processionskors av förgylld koppar (fig 46–47) med graverad dekor och med gjutna och graverade bladliknande ornament på korsarmarnas medaljongformade avslutningar samt runt korsmitten. På korsets framsida kantas såväl korsarmar som medaljonger av en fastnitad, vulstformad list. Nederst en tapp för fästande i en trästång eller dylikt. På framsidan (fig 47) ses Kristus på korset med Guds hand på korsstammens övre del. Medaljongerna upptas av evangelistsymbolerna. På baksidan (fig 46) ses på korsstammen Jungfru Maria i dok och gloria och med händerna framför bröstet i adorantställning. Ovanför henne och på korsarmarna fyrpass inskrivna i dubbla cirklar. Medaljongerna pryds hår av framställningar av änglar, de två på korsstammen iförda dalmatikor. Korsets höjd 44 cm. Nu något defekt. Sedan 1887 deponerat på Smålands museum i Växjö (inv nr D 34).

Korset hör till en enhetlig grupp romanska processionskors, varav ett tjugotal påträffats i Skåne och södra Småland. Ursprunget är sannolikt inhemskt och tillverkningen har sträckt sig från slutet av 1000-talet till omkr 1225. Ett dussintal kors av denna typ ägs av Lunds Universitets Historiska Museum. Enligt Carl Nordenfalk⁴⁷ bör korset från Jät på grund av sin utpräglad högromanska karaktär dateras till senare delen av 1100-talet.

Fig 48. Bänkskärm av 1600-talstyp. Ursprungligen troligen avgränsning mot tvärgången till kyrkans sydportal. Foto 1974.

Pew front of 17th century type. Probably originally a barrier to the alley leading to the south portal of the church.

Det är emellertid tveksamt om processionskorset från Jäts gamla kyrka ursprungligen hört hit. Sannolikt är det identiskt med »Crucifixet af mässing på Prädikstolen, gifwit Würdige Herr Olof Orre⁴⁸ :i Testamente efter des Sal. Hustru Margareta Nydelia», omnämnt i inv 1697 samt i flera senare inventarieförteckningar. Detta torde innebära att korset varit i privat ägo innan det skänktes till kyrkan och att det tidigare kan ha tillhört en annan kyrka, obekant vilken.

Predikstol

Predikstolen från 1646 och det tillhörande ljudtakets från 1713 överfördes till nya kyrkan i samband med dennas byggnad (se vidare nedan). I gamla kyrkan var den placerad i långhusets sydöstra hörn (fig 36, jfr ovan). – Vid behov används nu en enkel flyttbar ambo, anskaffad i samband med restaureringen 1972–74.

Ett »Timmeglas på Prädijkstoolen» omtalas 1697 (inv tillägg). Enligt inv 1709–15 blev ett nytt »Timmeglas på Predikstolen med quartaler förährat af Handelsman Knut Runnegren i Carlshambn, A° 1712». 1763 ansågs detta timglas vara »oricktigt» (inv), 1805 såldes det (inv 1806).

Bänkinredning

Bänkinredningen, som är sluten, är indelad i två kvarter och löper från långhuset genom triumfbågen in i

koret (fig 12 a). Slutna bänkar är även placerade på vardera sidan om altaret, avsedda som präst- respektive klockarbänk. Dörrarnas fyllningsfält har enkla bågställningar och refflade pilastrar. På bokbrådan till bänken söder om altaret finns diverse ristningar, bl a en runinskrift, som dock ej kunnat tydas. De båda främsta bänkarna med placering i koret samt bänkarna vid altaret är helt gråmålade. I övrigt är ramverket målat i ockragult, pilastrarna i rött, grönt och vitt samt fyllningarna i blått med nummer i gult. Sockeln har samma stänkmålning som altarringens sockel. Under ramverkets gula färg syns en kraftfull marmorering i svart mot grågul bakgrund. I flera av fyllningsfälten framträder under nuvarande blå färg ett blomsterornament i rött mot gul fond. Sedan restaureringen 1972–74 är bänkarna omålade invändigt bortsett från den västligaste bänkyggen på norra sidan, vilken i likhet med ovan nämnda korbänkar fått behålla sin äldre pärlgrå färg (jfr nedan). På en av södra kvarterets bänkdörrar ses initialerna HIS i relief. Tre av bänkarna i samma kvarter har på ryggsidan försetts med vardera en psalmbokslåda med skjultlucka; en av luckorna saknas nu. En nedtill avsågad bänkskärm med rundbågställningar liknande dörrarnas, vilken nu utgör rygg i en av södra kvarterets bänkar (fig 48) sitter sannolikt på ursprunglig plats och torde ursprungligen ha avgränsat bänkkvarteret mot tvärgången till sydportalen. På sydvästligaste bänkdörrrens insida ses diverse inristade initialer och årtal, bl a 1703, samt en runinskrift.

Bänkinredningen är sannolikt ursprungligen från 1600-talet men har senare förändrats, troligen under 1700-talet. Härvid har samtliga dörrar, bortsett från korbänkarnas, vilka torde vara av senare datum, utökats med en list på vardera sidan. 1600-talets marmorering och blomsterornament övermålades och ersattes med den ovan beskrivna färgställningen huvudsakligen i ockragult och blått. Äldre, konstfullt smidda gångjärn, av vilka avtryck ännu finns kvar, fick lämna plats för nya.

1819 avgjordes att »stolarna i kyrkan böra Repareras och sedan målas med Olja och Perlefärg» (st prot), dvs den grå färg som alltjämt är bevarad på korbänkarna samt på den nordvästligaste bänkyggen i långhuset. Besluten verkställdes 1822 (st prot 1823).

Bänkinredningens äldre dekor togs fram och konserverades i samband med restaureringen 1972–74 av konservator Rolf Nilsson och konservatorsassistent Anna-Lisa Nilsson, Växjö.

1838 genomfördes stodelning »med särdeles enighet och god sämja», varvid bl a bestämdes att »N° 1 och 2 i Coret, så wäl på mans- som på qvins sidan tilhöra

Jäthsbergs och Helgåkra Säterier den lilla stolen Nr 3, mitt för skiljemuren emellan Coret och kyrkan, å ömse sidor, tilldeltes Lindebergs Prestegd . . . N° 12, 13 o. 14 tilldeltes Jäthsbergs o . . . Helgåkra godsare med Åckerö. Qvinfolken få icke motsvarande N^o mitt för samma gårds manfolkstol, utan et N^o framom» (st prot). – Båda läktarna (se nedan) har enkel bänkinredning.

Läktare

Kyrkan har två läktare, en »manfolk läcktare» i väster och en »qwinfolks Läcktare» i norr, sammanbyggda i vinkel (fig 49–50). Västläktaren vilar på tolv stolpar, nordläktaren på två stolpar samt triumfbågens vederlag (jfr ovan) och är därtill buret av fyra i taket förankrade stöd. Uppgångar från långhuset finns i sydväst respektive nordväst, i norra bänkkvarterets bänk nr 11. Barriärerna har rektangulära fyllningar vars övre hörn är kvadratisk utvidgade. Fyllningarna omges av profilet listverk. Spegelytorna innehåller bröstbilder i milda färger av Kristus och apostlarna med respektive attribut. I väster Bartolomeus, Tomas, Philippus, Andreas, Jacob M, i norr Petrus, Jesus som Salvator mundi, Johannes, Matteus, Jacob minor, Simon, Thaddeus och Mattias. Ramverket är marmorerat i rött, blått, vitt, gult och brunt, fyllningarnas lister är gröna. Under fyllningarna finns svarta textfält med respektive namn målade i gult. Fragment av marmorering framträder även på västläktarens pelare och nordläktarens trappa. På läktarnas undersidor syns rester av målade geometriska mönster och akantusslingor.

När västläktaren uppfördes är obekant. 1737 var den i behov av reparation. I ett sockenstämmoprotokoll från detta år läses följande: »Läcktaregolvet, som finnes wara bristfälligt och otätt, så att der af nederfaller orenlighet på understående qwinkön, åtog sig Abraham uti W. Jäth att bota med bräder och ribbor». Det visade sig senare att golvet måste läggas om i sin helhet (st prot 1739). 1740 byggdes kvinno läktaren i norr. 1749 målades båda läktarna av Johan Christian Zschotzscher (se not 39), som samtidigt utsmyckade kyrkorummets väggar och tak (se ovan). Läktarnas ramverk var före restaureringen 1972–74 övermålat med samma grå färg som bänkarna, sannolikt sedan 1822 (jfr ovan). 1851 beslutade man att utvidga den ena läktaren, sannolikt den västra (st prot), vilket emellertid aldrig verkställdes.

Läktarbarriärernas marmorering framtoogs och all målning utsmyckning konserverades i samband med restaureringen 1972–74 av Rolf och Anna-Lisa Nilsson.

Vid ovan nämnda stodelning 1838 bestämdes beträffande västläktaren att »På Läktaren å högra sidan om

Fig 49. Hörnet mellan väst- och nordläktarna. Målningarna utförda 1749 av Johan Christian Zschotzscher. Foto 1974.

The corner between the west and north galleries. Painting executed in 1749 by Johan Christian Zschotzscher.

Fig 50. Detalj av nordläktarens bröstning med apostlabilder av J C Zschotzscher. Foto 1974.

Detail of the barrier of the north gallery, with pictures of apostles by J C Zschotzscher.

gången förbehålles Herr Häradshöfd. Burman och befint. ståndspersoner på Jäthsberg och Helgåkra . . . främste Stolrummet. De öfriga Stolarne på samma sida begagnas av Godsarne, som ej få rum nere i kyrkan. Till vänster om gången på karl Lächtaren blef öfwerste stolsrummet nästintill kyrkogafwelen anordnat till Soldater. De öfrige Stolarne på samma sida – Nöbbeleds och Jäths Byalag till gemens. . . nyttjande qvinsläktaren . . . gemensam för hela Församl. särdeles för de unga af könet» (st prot).

Orgel

Orgelfasaden (fig 19) är utformad i enkel empirestil och målad i grågrön marmorering med delvis vitt och delvis marmorerat listverk. Det övre partiet upptas av plana pipfält med blindpipor av bleckplåt. På krönet en strålsol samt två lyror i vitt och guld. På insidan av orgelhusets bakvägg finns en enkel ritning till solen, som dock är smalare än den som utfördes. Vissa spår i orgelhuset tyder på att orgelfasaden ursprungligen haft en något annorlunda utformning.

Enligt en anteckning på en tvärså i orgelns bakvägg insattes orgeln i Jäts kyrka år 1872. (ATA. Redogörelse för orgelns restaurering). Detta år redovisas även utgifter för ett orgelverk (räk). Orgelbyggaren är okänd; i vis prot 1882 uppges »Ett dåligt orgelverk, förfärdigat af en bonde från Urshult». Det framgår ej om orgeln var ny när den kom till Jäts kyrka; vissa tidiga förändringar som kunde iakttas vid restaureringen kan möjligen ha skett då orgeln insattes i kyrkan, vilket tyder på att det kan vara ett något äldre instrument. – 1895 ansåg man att »Orgelverket . . . är korteligen sagdt, under all kritik och snarare sänker andakten än höjer den» (vis prot). Orgeln, som ursprungligen var placerad på västläktaren, stod under lång tid oanvänd i kyrkans vapenhus. 1974 restaurerades den av orgelbyggaren Reinhold Kohlus, Vadstena, och återfick därvid sin tidigare placering.

Orgeln har fyra och en halv stämmor, av vilka en (Pan: flaut 2') till största delen är av metall (zink Giss – f², tenn fiss² – f³), medan övriga stämmor är av trä. Disposition: *Man*: Gedacht 8' bas, Täckt flaut 8' disc, Flauto dolce 8' (fr f^o), Täckt flaut 4', Flauto dolce 4', Pan: flaut 2'. Bihangspedal.

Nummertavlor

Två enkla svartmålade nummertavlor med guldbronserade ramar anskaffades 1952. Placerade i långhusets nordöstra hörn respektive korets södra fönster.

Två nummertavlor, den ena från 1700-talet, den andra en yngre kopia av den förra, har överförts till nya

kyrkan. 1836 beslutade sockenstämman att eftersom »en Nummer Tafla vid altaret ansågs otillräcklig . . . en ny Nummer Tafla, simpel men svartfärgad skall . . . inköpas samt sättas vid Norra kanten av altaret emellan klockan och altaret». Tydligt anskaffade man i stället en kopia av den befintliga nummertavlan från 1700-talet (jfr nedan). Nummertavlornas placering i gamla kyrkan framgår av fig 36.

Dopredskap

Som dopskål används en rund fotskål av nysilver. Höjd 20,5 cm. Inköpt 1882 (inv).

Den dopfunt av snidat och målat trä, som inköptes år 1700, används nu i nya kyrkan (fig 79), likaså ett dopfat av mässing, som fanns i kyrkans ägo redan på 1600-talet och som i inv 1697 omtalas som ett »Bäcken af Mässing i doopfunden». Denna äldre dopfunt har ej bevarats. – 1791 omtalas »Et stycke nytt bäcken» av koppar (inv). »1 st. gl. Bäcken», också av koppar, såldes 1805. Huruvida dessa kopparkärl nyttjats som dopredskap är dock ovisst.

Nattvardskärl

Det enda, nu i gamla kyrkan befintliga nattvardskärl är en vinkaraff av glas av 1800-talstyp. Höjd med propp 37 cm.

Kyrkans övriga nattvardskärl, dvs kalk och patén av silver, vilka tillkommit senast på 1600-talet och gjorts om 1775 av guldsmeden Jonas Yman i Växjö, samt en oblatask, skänkt 1719, har överförts till nya kyrkan (fig 80 a–b), likaså sockenbudstygat från 1786 (fig 81).

»A^o 1681 d. 26. Decemb. gaf Nilss Ringz piga C: Kirstin: till Kyrkian, Een liten Oblate-ask» (inv 1672–94). 1763 beskrivs den som »En målad oblate-ask gammal och utan läck». »En teen flaska om itt Kanne Rum» är upptagen i inv 1672–1694. 1687 skänktes »Flaskefoder 1 med 4 Glasflaskor, till att låta wijn i till den H. Nattwardzens utdelning . . . af Sal. Herr Nilss Ausiandro»⁴⁹ (inv). Betecknas 1763 som »gammalt och nu af föga värde» (inv). En »Sochne flaska» inköptes 1703 (räk), ytterligare en 1818 (räk).

Brudkrona

1707 inköptes en brudkrona av förgyllt silver med tillhörande kronbytta av koppar. Båda är bevarade och har överförts till nya kyrkan (fig 82).

Ljusredskap

Ljuskrone av mässing för åtta ljus i en krans. Den profilerade mittstammen avslutas av en rund ändkula

med knopp och kröns av en krans av drakornament. Ljusarmarna är brutna, droppskålarna musselformade, ljuspiporna cylindriska. Klockformade reflexornament av mässingplåt. Höjd 68 cm. Hänger i koret, över mittgången. Skänkt 1737 »av Wälb. Hr Ryttn. Bengt Ugglå (se not 23) på Jätsberg, i Testamente efter des Sal. Fru Wälb . . . Fru Ebba Margareta Gyllenskog» (inv 1763). Överflyttades till nya kyrkan men återfördes 1974.

»A° 1687 d. 17 Aprilis, hafwr S: Nilss Bultes Erfwinger i Testamente efter deras Sal: fader till Gudz Nampns ähra och kyrkiones prydnadt förährat een Sköön Mässingz Crona av 6 Pijpor, som uphängdes mitt för den Sal: Mannens Stoohl» (inv). Denna krona såldes 1761 eller 1762 (inv 1763) och ersattes med en ny krona, som ännu är bevarad och har överförts till nya kyrkan (se nedan).

Ljusstakar: 1. Ett par av driven och punsad mäsingsplåt. Hög, rund fot, rund mellanbricka, spiralvridet skaft, rund droppskål. Höjd 33,5 cm. Imiterad barocktyp. Enligt stämplår tillverkade 1951 av J H Anderssons konstsmide, Vislanda. Gåva av kyrkliga systerkretsen. – 2. Ett par av gjuten mässing. Höjd 22,5 cm. Moderna. Enligt stämplårna tillverkade vid Skultuna bruk. Överförda från nya kyrkan.

»Mässingzstake stor med 3 pipor giffuen aff Welb. Hr Johan Uglå»⁵⁰ är nämnd i inv 1672–1694. »Liusestake 1. medh 2. Jernpijper och Bildhuggeri arbete, fäst i Steen ancaret widh Prädijkostolen, gifwet af M. Boetius Nydelius» omtalas första gången 1697 (inv tillägg). I samma förteckning omnämns en »Liusestake af Jern, gammal och obrukelig». 1821 köptes »3 ljusstakar til kyrkan» (räk). Av dessa ljusredskap är nu endast den trepipiga kandelabern bevarad och förvaras i den nya kyrkan. På interiörbilden fig 36 är den placerad på altaret.

Textilier

Av gamla kyrkans textilier har endast ett fåtal bevarats.

Antependium av sammet, nu brun, sannolikt ursprungligen röd. Kantat med dubbel guldgålon, på mitten kors av guldgålon samt IHS av applicerad guldråns. Nu defekt. Möjligen identiskt med »Ett dito (altareklåde) rödt Kiöpt för kyrkians medell», omnämnt första gången 1709–15 (inv). Förvaras i ett skåp i sakristian.

En mässhake av svart sammet med silverbroderier, omtalad i inv 1876 som gåva »af enkan Maria Johansdotter i Bråtagården», används alltjämt i den nya kyrkan.

Kollekthåv av brun, troligen från början röd sammet

med applicerad guldgålon och svart tofs. Ring och holk av järn, rödmålat träskaft. Diameter 10 cm, skaftets längd 119 cm. 1700-talet. Nu defekt. – 1809 beslutades »at till Håfwen kjøpes en liten Ringklåcka af Malm, och att grepen bör förtenas» (st prot). Klockan saknas nu.

Bokpall av furu, klådd med brun, ursprungligen sannolikt röd sammet. Kantad med guldspets, på mitten kors av applicerad guldgålon, längd 34 cm, bredd 29 cm. 1800-talet. Nu defekt, förvaras i ett skåp i sakristian.

De äldsta bevarade arkivaliska uppgifterna angående kyrkans textilier återfinns i en inventarieförteckning från 1653,⁵¹ vilken blå omfattar följande: »Et gamal flamskt altarklåde, Blårånnnet handklåde st 2, . . . En gamal swart brun mässehake, Mässesårck halfsletin, . . . En gamal mässehake och mässesårck försletin och förkommin gifwin aff H Nills Magni Ring, En stool med hyende, Ån et hyende, Ett tuisteklåde på alltaret, En mässehake aff brunt samet, och breda gulddsnören, En sametspung med gulddsnören, En mässehake af atlask gult, med åtskilliga slags fårgor, föråhrat af pastore Hr Nills Ausiandrio (se not 49). Item b:te pastor på sijn hedersdag föråhrat till kyrkian ett wirkat diskeklåde, Ett altareklåde af blommerat atlask, med gulddsnören omkring, föråhrat af wålb^{ne} Johan Ugglå (se not 50), Ett diskeklåde, sylkesydt, föråhrat aff wålborne Johan Ugglå . . . Mässesårk en behållen - båraklåde en st».

I 1671 års räkenskaper läses följande: »Hustro Mårith i Kyrkoboohl för Mässehaken, utlofwat 16 öre Smt». Antagligen avsåg detta en reparation. Inv 1672–1694 upptår följande textilier (vissa kompletterande uppgifter från senare inventarieförteckningar): »Messehaker en gammal af Gyldenduk giffen aff S. Her Nilss Ring uti Coopo i Findland, En gammal Söndrig (mässhake) blå blomeret Sammet – Sålhd för 2 Dr. Smt, En fiolbrun (mässhake) aff Sammetstyg, med Sköna Gulspetsar och Puhsemenster – gifwen aff Wålborne Herr Jöns Gyldensparre på Klåckningeholm⁵² – Diskeklåde och Handklåde på tafflan När man går till H. Natward, 2 st. gammal altare klåde, Altareklåde med sköna gulspetsar giffuen af S. Johan Uglå (se not 50), Welb. Fru Maria Eketrå (se not 30) giffuin itt skönt Diskeklåde, Sijlkeklåde 1. medh wit, gult, blådt Silke öfversydt, En Sammetz pung att besökia hen i stolarne med giffuen aff Wålb. Gyllensparren (se not 52), Item af Ausiandro (se not 49) A° 1668, när han insattes till Pastoratet een gål Mässehake medh swerta blommor och röda breda render mitt uthj».

»1687 29/9 S. Michaelis dag, hafuer Iagh Samuel Wederborgh⁵³ och min k. hustro Annicka dotter Nydelia till Gudz Namns ähra och kyrkiones prydnadt, för-

ährat till Jäätz kyrkio en altareduuk, som framlades på altaret» (inv). För år 1691 har bla följande noterats: »Wälb^{ne} Fru Öfwerstinnan Christina Kafle (se not 50) på Jäätsberg gifvit till Sacrestijge Bordet Cartuns bordkläde, På Sacrestijgebordet, gifvit ett Linnet Råånkläde af Wälborna Fru Öfwerstinnan Christina Kafle på Jäätsberg, Altare kläde blommerat med spetsar förährat af Sal. Herr Öfwersten Wälborne Johan Uggla, och Fru Christina Kafle, Handkläde af Cartun, gifvit af Wälborna Fru Christina Kafle». En odaterad 1600-talsförteckning upptar ett diskkläde »Silkesydt, gifvit af Hustru Kirstin Erickz dotter i Öllaryd». 1697 (inv tilllägg) omtalas »Mässesärk, med Knytingz b-dar öfwer axlarna nu brukelig, Twijstekläde af flor, medh Silkefrantzar omkring, Handkläde som kan brukas på altaretaflan, widh dhen H. Nattwardes begående, Dito, ett gammalt blårännat, som ock kan brukas på altaretaflan, Altare kläde 1 st. gammalt af twijst, ligger på altaret, Dito, ett gammalt blårännat, Dito, ett gammalt af råntygh, som bägge ligga underst på altaret». Inv 1709–1715 nämner bla »Mässeskiorta gamall, dito Nyare ... Ett dito (altarekläde) rödt kiöpt för kyrkans medell». 1711 inköptes »en Ny Sammetz Mässhake af (?)-färg med foder alla requisiter» (räk). 1734 »förährade wälb^{ne} – Hr Capitain Ruthenschiöld⁵⁴ med dess Fru et hvitt Flors kläde med bordering i Hörnen, til kalkkläde» (inv). 1743 tillkom »Ett dito (kalkkläde) af Flor med silfwerbordering, gifwit af Wälb: Fru Ryttmästerskan Cath: Bened: Rudebeck⁵⁵ på Jätsberg» (inv 1778). 1760 »Besiktigades Kyrkans Mässhake och befanns så söndrig och bristfällig att han är nästan obrukelig ... beslutades at en ny mässhake för Kyrkans Medel skall anskaffas. Och hölt man före wara bäst och lindrigast at kiöpa röd Sammet i Wexiö samt forskrifwa äckta Silfwer galloner från Stockholm, och sedan låta förfärdiga honom af någon skraddare här på landet» (st prot). Beslutet verkställdes 1763 (inv, räk). Samma år omtalas bla »1 st: Altareduk med bred spets, En Räck för Kyrkowäktaren» (inv), den senare anskaffad 1739 (räk). Inv 1778 nämner bla »Et st. Altare duk helt ny med spits samt Ett st. nytt Skarlakans Altare-Kläde med silfvergalloner påsytt. Köpte i år för kyrkans pengar, 1 st. hwitt handkläde, Ett blåt Sidentyghs Kalkkläde utsydt med Silke, skänkt af Mademois. Bahlk». Inv 1797 upptar »En ny brun Kappräck med swarta upslag och Krage för Kyrkowäktaren». Den ovan nämnda mässhaken »af viol brunt sammet» såldes mellan 1802 och 1806 efter att ha berövats sina galoner (inv 1802, 1906). Nya altardukar inköptes 1818 och 1835 (räk). 1853 skänkte »Enkefru Här. höfd.skan Burman (se not 14) på Jäthsberg ... före sin afflyttning

Fig 51. Gravkammare under koret, inrättad 1719 för översten Christer Boije och hans hustru Anna Margareta von Dobrikowsky. Foto A Liepe 1973.

Burial chamber under the chancel, made in 1719 for Colonel Christer Boije and his wife, Anna Margareta von Dobrikowsky.

... Ett antependium af swart sammet med silfvergalloner ... tillika en Duk till altare disken» (st prot). »1 mess-skjorta af kambrik» samt »1 altarduk», båda skänkta av »enkan Maria Johansdotter i Bråtagården» omnämns 1876 (inv).

Gravminnen

Den ovan nämnda gravkammaren under koret har murad trappa, murade och vitputsade väggar, jordgolvet och trätak (fig 51). Kammaren iordningställdes 1719 för dåvarande ägaren till Helgåkra säteri i Jäts socken, »Högwälb: Öfwersten Christer Boije samt Högwälb. fru Öfwerstinnan Anna Margareta von Dobrikowsky». Christer Boije är begravd i kammaren, med största sannolikhet även Anna Margareta von Dobrikowsky, som var hans hustru i andra giftet, samt troligen också deras son Göran Fredrik, vilken avled vid späd ålder (jfr ovan samt not 24).

Sammanlagt innehåller gravkammaren tio kistor: 1. Kista av trä, utvändigt klädd med svart tyg av filtliknande kvalitet. Dekor av tyggirlander, handtag av järn-

Fig 52. Gravkammare under sakristian, inrättad under första hälften av 1700-talet för ryttmästaren Bengt Uggle och hans familj. Foto 1974.

Burial chamber under the vestry, made during the first half of the 18th century for Captain-of-Horse Bengt Uggle and his family.

Fig 53. Det mumifierade stoftet efter »Fröken Eketrä» i gravkammaren under sakristian. Visitkortsbild, anskaffad 1878 av Nils Månsson Mandelgren. Mandelgrenska samlingen, Folklivsarkivet, Lund.

The mummified remains of "Miss Eketrä" in the burial chamber under the vestry. Carte-de-visite photograph acquired in 1878 by Nils Månsson Mandelgren.

smide på alla fyra sidorna. Höjd 82 cm, längd 180 cm. 1700-talstyp. – 2. Samma utförande som föregående. Höjd 70 cm, längd ca 167 cm. – 3. Träkista med profilerat lock och handtag av järnsmide på alla fyra sidorna. Höjd ca 52 cm, längd ca 190 cm. 1700-talstyp. Innehåller stoftet efter en kvinna, begravd i sina kläder och sannolikt balsamerad. – 4. Barnkista av trä med profilerat lock. Tunt övermålad med gul färg. Höjd 46 cm, längd 121 cm. 1700-talstyp. – 5. Samma typ som föregående. Handtag av järnsmide på kortsidorna. Höjd 42 cm, längd 112 cm. – 6. Enkel barnkista av trä, utvändigt klädd med svart tyg. Höjd 25,5 cm, längd 132 cm. Barnet, som har begravts i sina kläder, har en mössa på huvudet. I kistan också en sk minneskrans. – 7. Enkel barnkista av trä. På utsidan fragment av grå färg, invändigt finns rester av tygklädsel. Höjd 27 cm, längd 75,5 cm. Barnet har begravts i sina kläder och med blommor i händerna. – Ett antal runda svarvade kistfötter ligger löst på gravkammarens golv.

Gravkammaren under sakristian (fig 52) inrättades som nämnts på 1700-talet för ryttmästaren Bengt Uggle och hans familj (se not 23). Uggle var ägare till Jätsberg under perioden 1717–1747. Den enkla kammaren, som begränsas av sakristians grundmurar och har jordgolv, är tillgänglig genom en lucka i sakristigolvet. Om grävningens arbetet för kammaren berättar Samuel Rogberg år 1770 följande: »Då framl. Ryttmäst. Uggle för wiss pass 30. år sedan lät upkasta mullen under Sacristian, för at bygga sig en graf, fants uti jorden, på några alnars djup en mennisko kropp af qwinnekönet. Swepningen och kistan war så aldeles förmultnad, at icke tecken deraf syntes, så at kroppen låg aldeles bar. Denna kropp war af ålder hel swart och skinnen utspändt så at när man slog deruppå gaf det ljud ifrån sig som af en

trumma».⁵⁶ Kroppen, som antogs vara stoftet efter en »fröken Eketrä», placerades i en öppen kista, av allt att döma fullt synlig för den som öppnade luckan till gravkammaren. Uppenbarligen har den räknats som en av kyrkans sevärdheter, vilket bla verifieras av Nils Månsson Mandelgren i hans reseberättelse från 1848.⁵⁷ Mandelgren besökte även 1878 kyrkan och införskaffade dessutom ett fotografi av den mumifierade kvinnokroppen (fig 53). I ett visitationsprotokoll från 1905 heter det: »Beträffande det under sakristians golf uti en öppen kista förvarade liket af – såsom det antages – en fröken Eketrä lämnades den föreskrift, att detsamma skulle för framtiden på betryggande sätt blifva skyddadt i grafven». Sannolikt resulterade detta i att kroppen placerades i en kista med lock. Enligt P G Vejde var det dock fortfarande brukligt år 1913 att för besökare i kyrkan öppna såväl luckorna till gravkammarna som kistlocken och tom svepningarna så att kropparna blottades.⁵⁸ Beträffande jordmänen under kyrkan och dess inverkan på bla människokroppen uppger inv 1828 följande: »Att denna kropp (dvs ovan nämnda »fröken Eketrä») icke blifvit balsamerad, utan genom Jordens sandiga och Grusachtiga beskaffenhet petrificerad tycks bevisas deraf, att de öfrige Liken i samma Graf likaledes äro oförmultnade och hårde, äfvensom deraf att Lieutenant Päder Sjöblad (se ovan samt nedan), som är begravd under gången i Kyrkan, mittför Predikstolen ligger, efter 156 år ännu oförmultnad, klädd i Randigt tyg, röda strumpor och skor med röda band uti, hafvande sitt Svärd liggande på Bröset. Kistan är aldeles upruten och hänfallen till stoft».

Förutom »fröken Eketrä» (se not 57) och Bengt Ugglas är sannolikt Catharina Benedikta Rudebeck, Ugglas hustru i tredje giftet, begravd under sakristian, möjligen också hans andra hustru Ebba Margareta Gyllenskog. Eventuellt kan även sönerna Johan och Bengt ha begravts här (jfr not 23) under sakristian. Det exakta antalet kistor i kammaren kan emellertid ej bestämmas eftersom flertalet ligger nedgrävda i kammarens jordgolv. Endast följande fyra, samtliga av 1700-talstyp, kunde undersökas närmare:

1. Profilerad träkista med runda, svarvade fötter. Målade i gulbrunt. Handtag av järnsmide på alla fyra sidorna. I några av handtagen hänger svarta tofsar. Höjd 74 cm, längd 194 cm. – 2. Profilerad träkista med kontursågade fötter. Målade i gulbrunt. På alla fyra sidorna handtag av järnsmide, fästade vid beslag. Höjd 57 cm, längd 200 cm. – 3. Brunmålade träkista med profilerat lock. Svarvade fötter, enkla handtag av järnsmide. Höjd 63 cm, längd 195 cm. – 4. Träkista med profilerat lock. Längd ca 200 cm. Delvis nedgrävd.

Fig 54. Huvudbanér över Per Sjöblad, död 1673. Nu i Smålands Museum, Växjö. Foto P Rittsel 1975.

Funerary coat-of-arms of Per Sjöblad, † 1673. Now in the Smålands Museum, Växjö.

Huvudbanér över Per Sjöblad (se ovan samt not 29), skuret i trä, krederat och målat (fig 54). Skölden inramas av akantusornamentik. Färgerna är blått, rött, guld och silver. Enligt Samuel Rogberg skall epitafiet ha burit följande text, sannolikt på en nu försvunnen texttavla: »Kongl Maj:ts Tro tjenare och Lieutenant under Cronobergs Lähne Infanterie, den ädle och wälborne Herr Päder Sjöblad til Gimatorp och Helgåker, född på Osaby A:o 1637. d. 3. Sept. och i H. affsomnad d. 10. Maji A:o 1673». (Historisk Beskrifning om Småland, s 166–167). Sedan 1887 deponerat på Smålands museum, Växjö (inv nr D 32).

Huvudbanér över Bengt Ugglas (se not 23), skuret i trä, krederat och målat (fig 55). Skölden inramad av rik akantusornamentik. Färger: guld, oxiderat silver, rött, grönt, svart. Inskription: »Kongl: Maj:ts Tro Tjenare och Ryttmästare wid Tremänningz Regementet. Wälborne Herr Bengt Ugglas Herre til Jätsberg Född A° 1693 och död A° 1747». Nu placerat på norra korväggen. Renoverat 1974 av konservator Rolf Nilsson och Anna-Lisa Nilsson. På interiörbilden fig 36 är baneret placerat på östra korväggen.

Fig 55. Huvudbanér över Bengt Ugglå, död 1747. Foto 1974.
Funerary coat-of-arms of Bengt Ugglå, † 1747.

Huvudbanér över Christer Boije (se not 24), skuret i trä, krederat och målat (fig 56). Utförande liknande föregående. Färger: guld, oxiderat silver, blått, grönt, rött. Inskription: »Hans Kongl: Majjts Tro Man och Öfwersten för des Wästgiöta 3 och 5 Mänings Cavallerie Regemente Högwälborne Herr Christer Boije Herre till Lidhem, Hälgåckra och Fålabo etc, född d: 4 Nov. 1678 Död d. 25 sept 1751 Stamfader för Boijeska famil. i Småland». Nu placerat på norra korväggen. Renoverat 1974 av konservator Rolf Nilsson och Anna-Lisa Nilsson. På den nämnda interiörbilden (fig 36) placerat på östra korväggen.

Minnestavla över Johan Ernst Boije⁵⁹ (fig 57), död den 13 augusti 1773. Tryck på papper, inom glas och förgylld ram. På pappret är fästade svärdsorden och den franska orden Pour le merite. »Uprättadt af Thess Broder, Majoren och Riddaren af Kongelige Svärds-Orden, Wälborne Herr ERIK JOHAN BOIJE,

år 1776». Höjd 57 cm, bredd 46 cm. I sakristian. På interiörbilden (fig 36) placerat över dörren till sakristian.

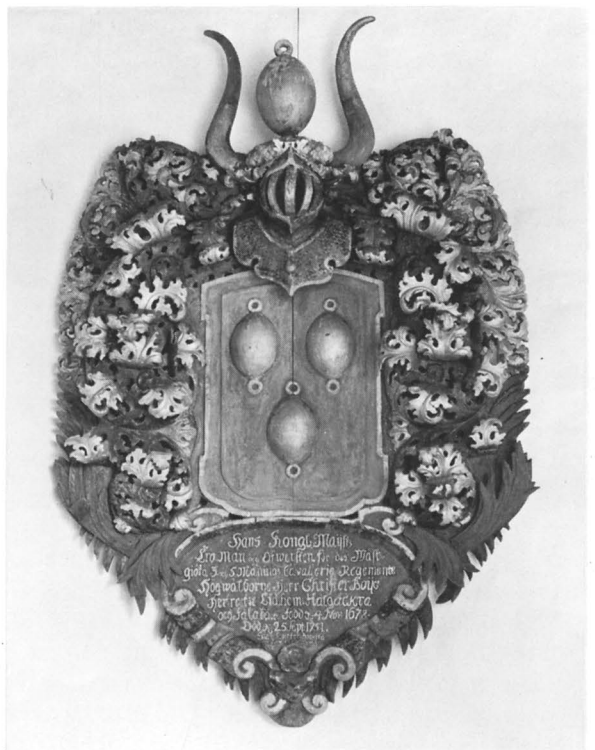
Två ovala kistplåtar av järnbleck (fig 58). Inskriptionerna nu i det närmaste utplånade. Enligt inv 1937 är den ena försedd med »Ps 492, v 10» och den andra med en minnestext över Johan Aulander,⁶⁰ vilken avskrivits av P G Vejde: »Seniorn bland Sveriges Rikes Presterskap Prosten och Kyrkoherden öfwer Kalfswiks och Jäths församlingar, Jubel=Magistern Herr Johan Aulander Född den 24 October 1754 Död den 6 april 1849». Längd 24 cm, bredd 18 cm respektive 33 cm och 24 cm.

Övriga inventarier

Kyrkkista av ek, rödmålad och rikt beslagen med svartmålad järnband (fig 59). Tre lås, mynthspringa i locket. Höjd 52 cm, längd 94,5 cm, bredd 49 cm. I vapenhuset. Omnämnd i bevarade inventarieförteckningar från 1600-talet, betecknas 1688 som gammal

Fig 56. Huvudbanér över Christer Boije, död 1751. Foto 1974.

Funerary coat-of-arms of Christer Boije, † 1751.

(inv). – Ytterligare en kista inköptes 1720. Överförd till nya kyrkan.

Oljemålning på duk i dunkla färger, föreställande korsnedtagningen (fig 60). Signatur saknas. Kopia av Rubens Korsnedtagning, förmedlad via grafiskt blad (scenen spegelvänd). Svart träram med målade guldornament. Höjd 151 cm. Gäva 1888 »af Enkefru Burman» (inv 1895; se not 14). På södra korväggen. Tidigare använd som altartavla (fig 36).

Trätavla (fig 58) med följande inskription: »I:N:I til Jäths sockens fattige hafwer jag Pet. Nilson Möller,⁶¹ uthi Östra Jäths Knutsagård förärat two hundrade daler Silf^{mt} som til Capitalet skohla, i ewerdeliga tider, orörde blifwa; men de fattige deraf åhrligen åtniuta intereset til 4. pro cento: förste gången nyåhrs afton 1741, och sedan i alla tider efter Gåfwo-brefwets innehåll, af år 1740. Den 29 Dec.: hwilket af Pastore eller then, af honom, tilförordnade syslomannen, innehafwes. Fördenskull har jag, denna Tafla, til åminnelse och wederbörandes efterrättelse, låtit förfärdiga. Som skiedde år 1741. den 7 augusti». Höjd 142 cm. I sakristian.

Fig 57. Minnestavla över Johan Ernst Boije, död 1773. Foto 1974.

Memorial tablet for Johan Ernst Boije, † 1773.

Fig 58. Sakristians västra innervägg med sakramentskåp, kist-plåtar, J E Boijes minnestavla, Gustaf III:s och Carl XIII:s tal samt trätavla med inskription ang donation till socknens fattiga. Foto 1974.

The west internal wall of the vestry, with credence cupboard, coffin plates, the tablet in memory of J E Boije, proclamations by Gustaf III and Charles XIII, and a wooden tablet with an inscription concerning a donation to the poor of the parish.

Fig 59. Kyrkkista av ek med järnbeslag. 1600-tal. Foto 1974.

Oak church chest with iron-work; 17th century.

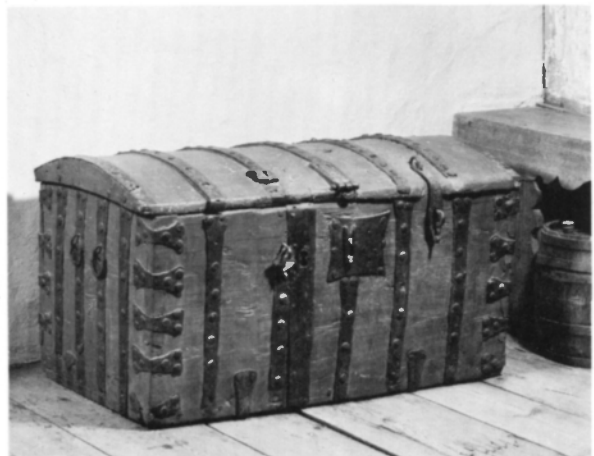

Fig 60. Korsnedtagningen. Osignerad oljemålning, spegelvänd kopia efter Rubens målning. Gåva till kyrkan 1888. Foto 1974.

The Descent from the Cross. Unsigned oil-painting, a reversed copy of Ruben's painting. Presented to the church in 1888.

Gustaf III:s tal 1772 (fig 58). Inom glas och förgylld träram. Höjd 52 cm. Sakristian. Carl XIII:s tal 1810 (fig 58). Inom glas och omålade träram. Höjd 53 cm. I sakristian.

I sakristians sydvästra hörn hänger ett mindre skåp, avsett för nattvardskarlen (fig 58). Skåpet är målat i brun marmorering, dörrfältet är grått med röd list och pryds av en kalk målad i brunt samt en rundel, sannolikt en oblat, målad i vitt. Höjd 75 cm. Ett större, väggfast, gråmålat skåp för mässkläder o dyl upptar sakristians nordvästra hörn. Båda skåpen tillverkades 1733 i samband med sakristians byggnad (inv).

Förutom de tidigare nämnda väggfasta bänkarna utgörs sakristians möblemang av ett furubord med brunmålad skiva samt en stol med ryggstöd av spjalverk och dubbla tvärsålar mellan benen. Båda omnämnda i inv 1813. Ett antal enkla gråmålade klädhängare av ålderdomlig typ är placerade utefter västläktarens nord- respektive sydvägg samt vid långhusets södra vägg på vardera sidan om det stora, mellersta fönstret. Samma ändamål fyller diverse träkrokar på västläktarens stolar.

Ett alnmått med årtal 1742 förvaras i sakristian.

Ett ståndur anskaffades 1783. Nu i nya kyrkan (se nedan). Var tidigare placerat i gamla kyrkans kor, inne i den slutna bänken på altarets norra sida (se fig 36).

En »Plichtepall» anskaffades 1689 eller 1690 (räk). 1715 »Slutades Brudestolen skall göras ny som då war förfallen» (st prot). 1758 tillverkade »Per Månsson i W. Jäth Ngd . . . en ny kyrkostäck». En sanddosa av guldglaserat lergods med höjden 3,2 cm och diametern 7,7 cm nämns första gången i inv 1876 samt i flera senare förteckningar. Samtliga dessa föremål är nu försvunna.

En fattigstock av trä (fig 61) med helt järnbeslagen överdel och kraftigt hänglås är placerad utanför östra kyrkogårdsmuren. På en texttavla med kopparram läses: »Till Gamla Kyrkans Underhåll». Höjd 106 cm. Ovanpå stocken har placerats en kartuschformad texttavla av trä med målad inskription: »Låt icke de fattige / lida nöd men / Se till den: nöd Som / ei kan: tala, Gud skall dig der= / före Hugsvala, gack ei förbi / Gif gladeligen en Slant / i denna kista, Du kan deraf / ei nogot mista.» Möjligen identisk med »Plichtestäcken», som anskaffades 1693 (räk). 1722 betalades »För Pliktstücken til Swen Olofsson - 1 -». Sannolikt avsåg detta en reparation.

Fig 61. Fattigstock, troligen anskaffad 1693. Foto 1974.

Poor-box, acquired probably in 1693.

Klockor

Som ovan nämnts har kyrkans lillklocka, omgjuten 1801, samt den medeltida storklockan överförts till den nya kyrkan. Sedan 1935 hänger i gamla kyrkans klockstapel en ny klocka med följande inskriptioner: 1. »År 1935, då Gustav V var konung i Sverige, Sam Stadener biskop i Växjö, Sven Aug. Hjelmgren⁶² kyrkoherde, Bertil Jansson v. pastor, Aug. Danielsson och Robert Karlsson kyrkovårdar och Herman Lagerkvist kantor i Jät skänktes denna klocka av föreningar och enskilda till Jäts gamla kyrka. Gjuten av M. & O. Ohlsson i

Ystad».⁶³ – 2. »Ring vardagsid, ring sabbatsfrid, ring evig ro och vila! Jag ringa skall i Värebygd Om helg och söcken, tro och dygd Om djupsta nöd Och med mitt ljud Jag tala skall om Herren Gud».

I kortakets sydöstra del hänger i en rödmålad trägalge en liten medeltida primklocka av mässing (fig 27). Gjutarmärke saknas. Diameter 8 cm, höjd 12 cm. Ringes medelst en lina. Omtalas i en inventarieförteckning från 1653 som »Lyftklocka» (se not 51). 1689 uppges att den då användes till »att ringa in folket med» (inv). Benämns i inv 1876: »1 liten dopklocka».

JÄTS NYA KYRKA

Kyrkogården

Jäts nya kyrka med omgivande kyrkogård är belägen på västra sidan av gamla landsvägen mellan Växjö och Urshult, drygt tre km norr om den gamla kyrkan. På andra sidan vägen, mitt emot kyrkan, ligger en gulmålad träbyggnad, tidigare skola, numera privatbostad.

Kyrkogården, vars planform framgår av fig 63, inhägnas av en gråstenskallmur, på insidan täckt av en grässlant. Huvudingången, belägen i öster mitt för kyrkans tornportal, stängs av en delad järngrind mellan kraftiga granitstolpar med pyramidformad avtäckning. Ytterligare två ingångar med enkla järngrindar finns i norr. Kyrkogården är planterad med gräs. Hittills (1975) har endast dess östra parti tagits i anspråk för begravingar. Gången mellan kyrkogårdens huvudingång och kyrkans tornportal samt gången runt kyrkan

är belagda med röda kalkstensplattor, i övrigt är gångarna grusade. Väster om kyrkans kor placerades 1965 ett cylindriskt brunnskar av cement, utvändigt beklätt med små, runda stenar och avtäckt med sågade, röda kalkstensplattor. Utfört efter förslag av trädgårdsarkitekt Ragnar Ekstedt, Växjö. I kyrkogårdens nordvästra hörn finns en med en stenram omgiven gravplats, anordnad för familjen Rappe på Jätsberg (se nedan).

Kyrkstallar, redskapsbod

1910 uppfördes söder respektive norr om kyrkan två kyrkstallar, innehållande vardera tjugo spiltor.⁶⁴ Numera rivna.

1952 uppfördes en redskapsbod utanför norra kyrkogårdsmuren.

Kyrkobyggnaden

Kyrkobyggnaden (fig 62, 64) är orienterad i öster-väster med tornet i öster. Den består förutom tornet av ett rektangulärt långhus, ett lägre, rakslutet kor väster om långhuset, en sakristia i sydvästra hörnet mellan långhuset och kor samt ett trapphus i nordöstra hörnet mellan långhuset och torn. Till vart och ett av korets båda västra hörn ansluter en strävpelare. Under koret finns ett källarutrymme, som inrymmer pannrum, vaktmästarum och toaletter. Byggnadens väggar är uppförda av tegel. Ytterväggarna är täckta av spritputs med mycket grov struktur samt avfärgade i gult. Runt hela byggnaden löper en enkel, ca 1/2 m hög skråkantsockel av granit. Taktäckningen utgörs sedan 1971 av kopparklät. Korets västra gavelnock kröns av ett kors i järnsmide. En skorsten är placerad på motsvarande plats på långhustaket.

Tornet täcks av en hög, kopparklädd, korskrönt spira. Spirans nedre del är genom horisontala ljudöppningar i klockvåningen indelad i avsatser (fig 64).

Tornkroppen har ca 2 1/4 m över markytan en indragning, avtäckt med granit, samt runt murkrönet en tandsnittslist, likaledes av granit.

Huvudingången är placerad på tornets östra sida. Portalen är till formen stickbågig och har i likhet med

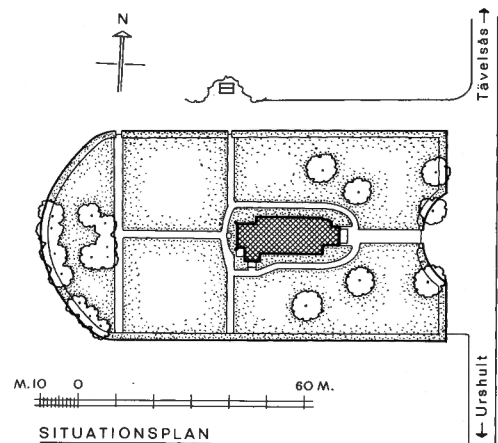

Fig 62. Nya kyrkan från sydväst. Foto 1974.

The new church from southwest.

Fig 63. Situationsplan, 1:2000. Uppm J Söderberg 1973.

General plan. Scale 1:2000.

Fig 64. Kyrkan från sydöst. Foto 1974.
The church from southeast.

Fig 66. Kyrkan i landskapet. Foto 1974.
Distant view of the church.

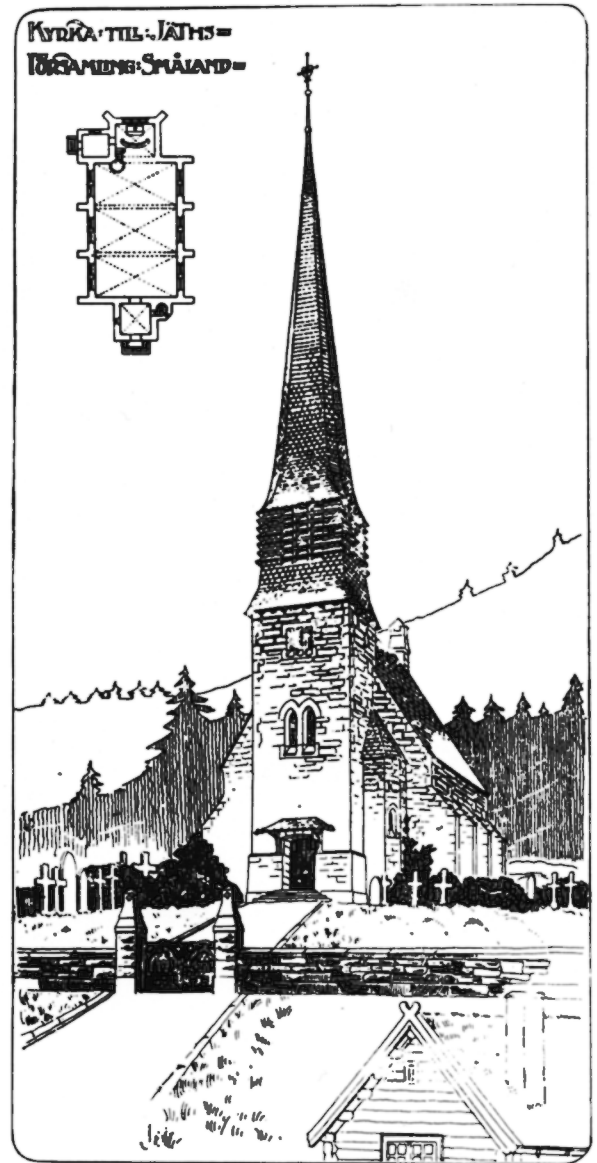

Fig 65. Erik Lallerstedts utkast till Jäts nya kyrka. Publicerat i *Teknisk Tidskrift* 1905 (s 149).

Erik Lallerstedt's design for a new church at Jät. Published in Teknisk Tidskrift 1905.

byggnadens samtliga dörr- och fönsteröppningar, undantaget korfönstret (se nedan), utvändigt omfattning av granit. Den stängs av dubbla furuportar med dekorativt utformade låsbeslag av järnsmide.

En separat ingång till sakristian finns på dess södra sida samt till källarutrymmet under koret i vinkeln mellan sakristian och korets sydvästra strävpelare.

Fönstren i långhuset, i sakristians västmur samt i tornets mellanvåning är samtliga spetsbågiga och koplade två och två (fig 67). Korets västgavel är genombruten av en stor, brett spetsbågig fönsteröppning med omfattning och masverk av kalksten. Tornets översta våning upplyses av tre smala, kopplade, rektangulära fönster, trapphuset av två spetsbågiga fönster.

Interiör

Kyrkorummets innerväggar är putsade och avfärgade i ljusgult. Långhusets fönsteröppningar har spröjsverk av trä, målat i ljusgrått liksom de starkt lutande fönsterbänkarna, vilka är försedda med rännor för vattenavrinning. Fönstren är dubbla, de yttre med rutor av råglas. Korets masverksfönster (fig 71) pryds av glas-målningar i starka färger, utförda i samband med kyrkans restaurering 1964–65 (se nedan) av konstnären David Ralson, Delary. I fönstrets övre parti ses Kristus med evangelistsymbolerna, flankerad av två änglar, i det nedre partiet Maria med barnet, omgiven av på ena sidan en människofigur omsnärjd av synden i en orms gestalt och på andra sidan en bedjande man på en blommande äng. Fönstrets invändiga masverk utgörs av trälistor.

Golvet i långhusets mittgång samt i koret är belagt med kalkstensplattor medan bänkkvarteren har trägolv. Från långhuset till koret leder en trappa med tre steg och av lätt rundad form. Mellan långhus och kor öppnar sig en brett spetsbågig, fyrsprångig triumfbåge. En rektangulär dörröppning i korets sydvägg leder

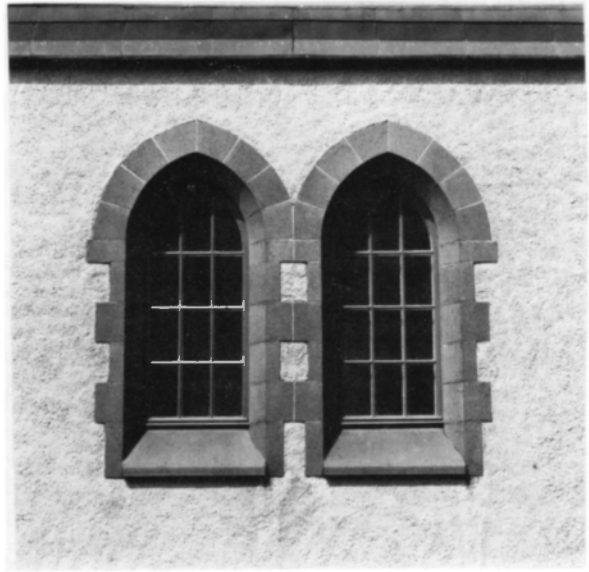

Fig 67. Två av långhusets koplade fönster. Foto 1974.

Two of the double windows of the nave.

till sakristian. En direkt ingång från sakristian till predikstolen genombryter triumfbågsmurens södra parti.

Långhusets innertak är av trä och spetsvinkligt brutet med separat, öppen takstol. Tassar, tillhöriga yttertakets takstol, skjuter in genom innertakets sparrar och avslutas ytterst av vardera en diamantkvader. Taket är brunlaserat med ornamentering i turkosblått på ovan-

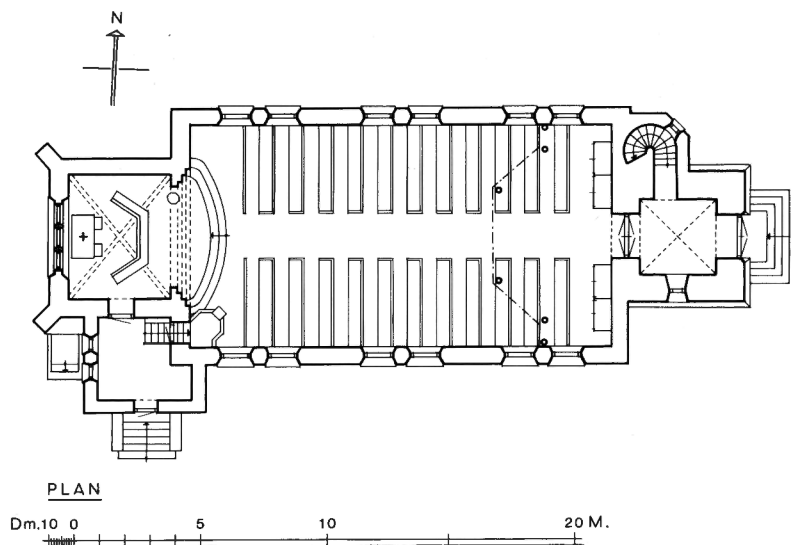

Fig 68. Plan, 1 : 300. Uppm J Söderberg 1973.

Plan, scale 1 : 300.

Fig 69. Interiör mot väster. Foto 1974.

Interior looking west.

nämnda tassar samt på de på murarna nedskjutande konsolerna. Koret täcks av ett putsat tegelkryssvalv med kraftiga ribbor, vilka har flackt rundad profil och lister utefter sidorna. Ribborna utgår från väggkonsoler. I krysset en cirkelrund slutsten.

Altaret är placerat mot korets västvägg, läktaren med orgel i öster. Under läktaren står två gråmålade förvaringsskåp, det ena för textilier o dyl, det andra för kyrkans katafalk.

Tornets bottenvåning, vilken utnyttjas som vapenhus, är invändigt putsad som kyrkorummet. Golvbeläggningen består av kalkstensplattor, innertaket utgörs av ett flackt, ribblöst kryssvalv av tegel. En stickbågig öppning i norr leder till trapphuset i nordöst.

Tornets båda övre våningar används som förvaringsutrymmen. Mellanvåningen bakom orgelläktaren är förbunden med långhuset genom en vid, spetsbågig, tresprångig öppning. Utrymmet har trägolv, innertak som i långhuset, dock i något modifierad utformning, samt gråmålad skåpinredning.

Sakristian har vitputsade innerväggar, plant, vitputsat innertak samt golvet täckt av rött-svartmelerad plastfiltmatta. Förutom redan nämnda fönsteröppningar i väster finns ännu ett fönster i öster, nu dolt av ett förvaringsskåp för mässhakar. Ett litet altare är likaledes placerat vid östra väggen. Ett kassaskåp är sedan restaureringen 1964–65 inbyggt i södra väggen.

Fig 70. Interiör mot öster. Foto 1974.

Interior looking east.

Byggnadshistoria

Tanken på att ersätta Jäts gamla kyrka med en ny skymtar tidigast fram i ett sockenstämmoprotokoll från 1843. Man hade sedan en tid fört diskussioner kring ett tornbygge vid medeltidskyrkan men hade nu funnit ett sådant företag alltför betungande i ekonomiskt avseende »för en i allmänhet fattig och ringa befolkad församling» (jfr ovan). Dåvarande ägaren till Jätsberg, häradshövding Gustaf Burman (se not 14) framförde som sin åsikt »att Jäths och Kalvsviks kyrkor böra sammanbyggas». Sockenmännen »förklarade sig benägna dertill med villkor att den nya Kyrkan får byggas vid eller i närheten af Lindebergs prästgård, samt att ingen Byggnad företages förrän Jäths kyrka tarvar . . . större rep.» Man skulle även tillfråga Kalvsviks församling i ärendet (st prot 1843). Vad moderförsamlingen svarade framgår emellertid inte och den synes ej heller i fortsättningen ha tagit del i planeringen. 1857 bestämde sockenstämman att en ny kyrka skulle byggas »så fort Cassorna det tillåta» och att man till dess endast skulle vidtaga nödvändiga reparationer på den gamla kyrkan (st prot).

På ett kyrkorådssammanträde år 1882 enades baron Adolf Fredrik Rappe (se not 13), Jätsbergs nye ägare,

och kyrkorådet om att »man icke aldeles för hastigt eller brådstörtadt kastade sig in på detta maktpåliggande och vidtomfattande arbete». Man beslutade dock att byggnadsarbetet skulle påbörjas »1887, då grunden bör läggas, hvarefter kyrkans uppförande på den lagda grunden kunde ske 1888». Nu började emellertid olika uppfattningar beträffande den nya kyrkans läge att göra sig gällande. Flertalet medlemmar av kyrkorådet ansåg att kyrkan skulle byggas på den gamla kyrkplatsen, eftersom denna var vackrast och därtill centralt belägen i församlingen. Dessutom borde det vara ekonomiskt fördelaktigt att utnyttja den gamla kyrkogården. Två ledamöter yrkade på kyrkans flyttning till Helgåkra, som var i baron Rappes ägo. Den senare nekade bestämt att upplåta plats för ny kyrka på »Helgåkra egor . . . men erbjöd plats på ett par andra ställen å sina egande hemman som var mindre lämpliga för ändamålet». Församlingens folk mängd uppgick vid denna tid till ca 1000 personer och den gamla kyrkan rymde »beqvämligen» endast 180 personer, varför det planerade kyrkobygget av utrymmesskäl måste ha varit nog så angeläget. Ovan omtalade oenigheter kom emellertid att åtskilligt fördröja dess påbörjande. På kyrko-

begravningsplats för mig och min familj för everldelig tid afskiljes». ⁶⁵ Förberedande schaktningsarbeten synes ha påbörjats redan samma år. ⁶⁶

Erik Lallerstedts förslag

Förslag till ny kyrkobyggnad (fig 72 a–b) uppgjordes vid Överintendentsämbetet i Stockholm av arkitekten Erik Lallerstedt. ⁶⁷ Ritningarna stadfästes av Kungl Majt den 10 februari 1905. Lallerstedt hade några år tidigare utfört ritningarna till kapellbyggnad för S Matteus församling i Stockholm. Ritningarna till dessa båda kyrkor, som dock av ekonomiska skäl förenklades något, är ytterst väl genomarbetade och präglas av den jugendstil, som lancerats av Ferdinand Boberg. Lallerstedt, som 1907 blev professor i arkitektur vid Tekniska högskolan, kom i fortsättningen ej att ägna sig åt kyrkoarkitekturen. Matteus kyrka har senare blivit tillbyggd och förändrad. Kyrkobyggnaden i Jät har däremot förblivit i det närmaste oförändrad (se nedan) och är en intressant representant för dåtidens nya arkitekturideal.

Då det visade sig vid upprepade entreprenadauktioner att byggnadskostnaderna med mera än 20 000 kr skulle komma att överstiga den av Överintendentsämbetet uppgjorda kostnadsberäkningen på 44 000 kr, och då församlingens ekonomi genom andra byggnadsföretag, skolhus o dyl, var hårt ansträngd ansökte man 1906 hos Kungl Majt om tillstånd att få modifiera det redan stadfästa förslaget. Detta beviljades och ett nytt, av arkitekten Lallerstedt förenklat förslag erhöll stadfästelse den 13 september 1907 (fig 73 a–c). Enligt de nya ritningarna skulle långhusets bredd minskas med 1 m och de planerade tegelvalven över långhuset och tornets mellanvåning ersättas med trätak. Vidare skulle kyrkans murar liksom takresningen och tornspiran få mindre höjd än vad som ursprungligen avsetts. Beträffande taktäckningen, som från början avsetts att bli utförd av skiffer, uppställdes nu olika alternativ av vilka man valde kombinationen koppar på tornet och svartplåt på övriga tak. Exteriören, som ursprungligen varit avsedd att i sin helhet beklädas med granit, erhöll nuvarande utformning. Även inredningen och dekoren av kyrkorummet utformades av Lallerstedt.

Byggnadsarbetet påbörjades 1908. Som byggmästare anlätades G H Larsson och F S Andersson, Varola, Skövde, samt för alla målnings- och dekorationsarbeten (jfr nedan) firman Nydén och Karlgren, Växjö. Den

6 januari 1910 förrättades invigning av biskop N J O H Lindström. ⁶⁸

Själva kyrkobyggnaden har sedan byggnadstiden icke genomgått några större förändringar. Kyrkorummets ursprungliga jugendkaraktär har däremot delvis utplånats genom ny färgsättning och förändring av koret. Långhusets och vapenhusets innerväggar var till en höjd av 145 cm målade med oljefärg i mörk nyans, i övrigt med grågul kalkfärg. Koret var prytt med kalkmålningar i milda färger, utförda efter ritningar av arkitekt Lallerstedt (fig 74–75). Väggarnas övre partier var fyllda av palmettornamentik, som på norra och södra väggarna omgav vardera en rund medaljong i en trepassformad ram. I den södra medaljongen syntes en pelikan matande sina ungar med sitt blod (fig 76) en symbol för Kristi död och uppståndelse, i den norra Fågel Fenix på bälet, en symbol för uppståndelsen. Målningutsmyckningens nedre parti utgjordes av en draperibård i ljusgrönt. Runt valvhjässan blomorna-

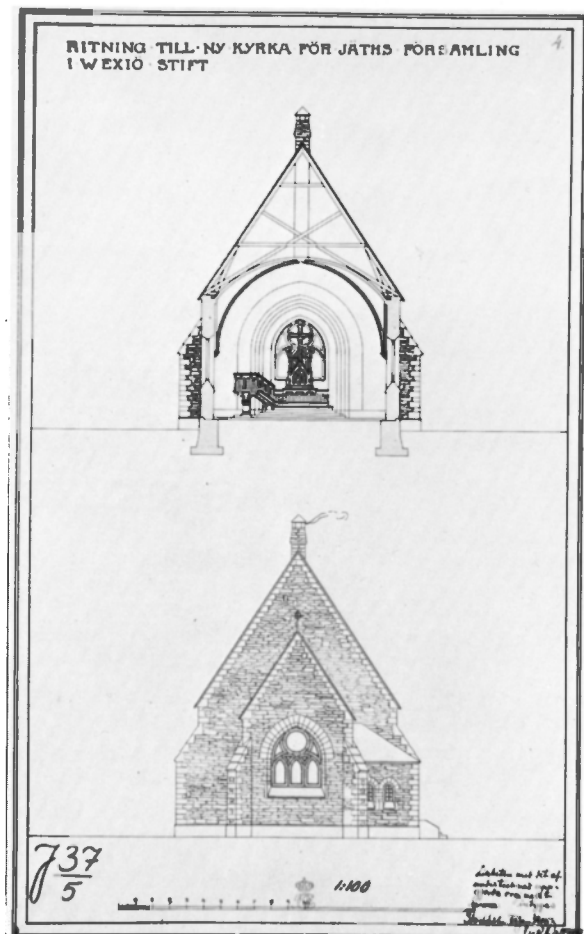

Fig 72 a–b. Förslag till ny kyrka av E Lallerstedt 1905. RA.

Design for a new church by E Lallerstedt, 1905.

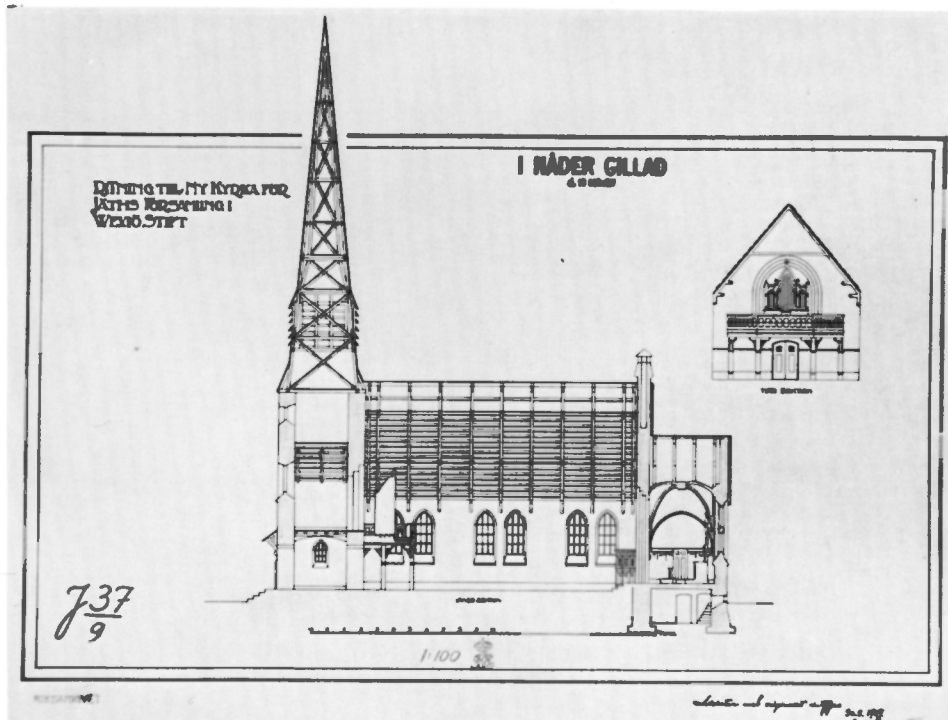
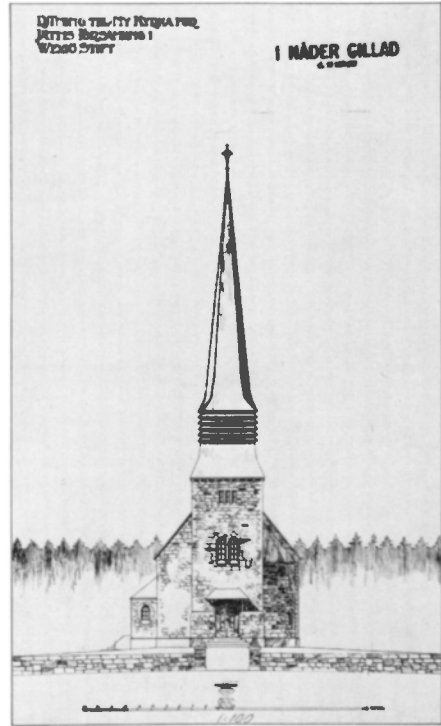
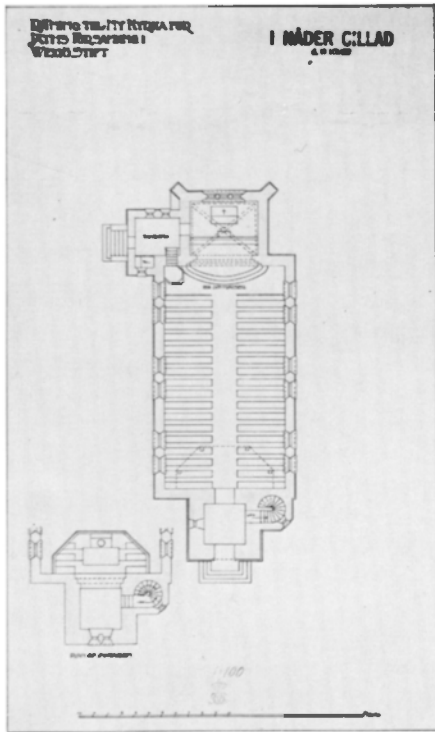
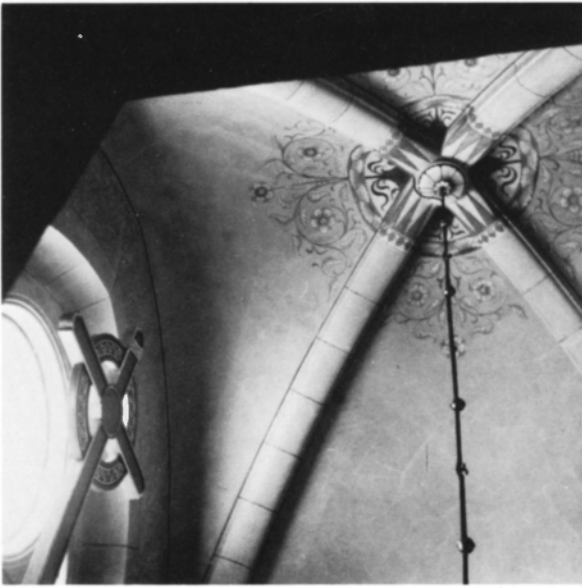

Fig 73 a-c. Reviderat förslag till ny kyrka av E Lallerstedt 1907. RA.

Revised design for a new church by E Lallerstedt, 1907.

ment.⁶⁹ Träinredningen var brunlaserad. Altarprydnaden utgjordes av ett högt träkors (se nedan).

Senare förändringar

1925 installerades elljus, dock endast på läktaren. En mindre restaurering utfördes 1936 efter förslag av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Den utvändiga putsen lagades efter behov och yttertaken av plåt målades om. Innerväggarna målades om men interiören förändrades inte. 1951 utökades kyrkans elanläggning. 1953 kompletterades anläggningen ytterligare liksom den redan vid kyrkans byggnad installerade åskledaren. En utvärdig restaurering av underhållskaraktär genomfördes 1961 efter förslag av arkitekt E G Erlandsson, Växjö.

1964–65 genomgick kyrkan en invändig restaurering efter förslag av arkitekt SAR Hans Lindén, Växjö. Denna omfattade bl a ommålning av alla väggytor, varvid korets målning utsmyckning övermålades, vidare sänkning av läktaren och förändring av altaranordningen till nuvarande utformning. All inredning och alla snickerier målades om, bänkarna förändrades och minskades till antalet för vinnande av större utrymme i kvarteren. Ljuskrönorna, som tidigare hängt över mittgången, placerades över bänkkvarteren. Korfönstret försågs med glasmålningar och dess invändiga spröjsverk ersattes med nytt av tunnare dimensioner. Den ursprungliga varmluftsanläggningen byttes ut mot oljeeldning. I källarutrymmet under koret inrättades förutom nytt pannrum även vaktmästarrum och toaletter.

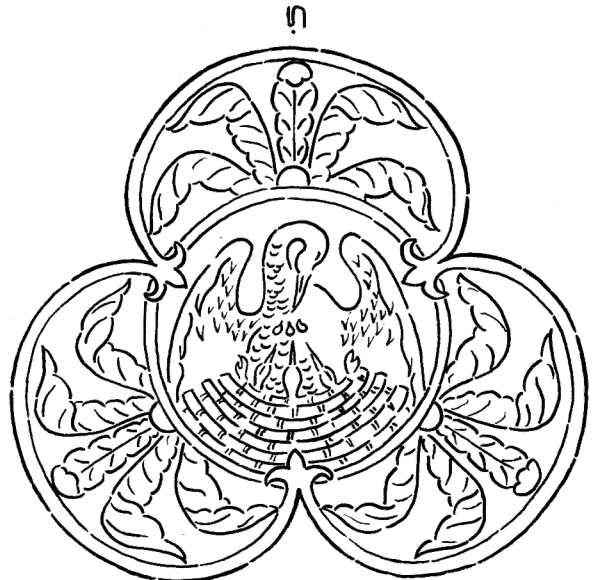
1971 ersattes långhusets, korets och sakristians takläggning av svartplåt med koppar.

Fig 74–75. Korvalvet före restaureringen 1964–65. Foto E G Erlandsson 1963.

The chancel vaulting before the restoration in 1964–65.

Fig 76. Pelikanen matande sina ungar med sitt blod. Målning på södra korväggen, borttagen vid restaureringen 1964–65. Teckning av H Molander.

A pelican feeding its young with its blood. Painting on the south wall of the chancel, removed during the restoration in 1964–65.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altaret, som är placerat mot korets västvägg, utgörs av ett rektangulärt träaltare med två rektangulära fyllningsfält på framsidan och ett på vardera kortsidan. Målat i ljusgrått, ursprungligen brunlaserat. Anskaffat 1909 i samband med kyrkans byggnad. Höjden minskad och ommålningen utförd vid restaureringen 1964–65.

Den brutna altarringen är öppen och har rektangulära fyllningar, vilka genombröts av spjalverk. Ramverket är mellan fyllningarna prytt av ett snidat ornament i form av en ros. Ringen är målad i grått med förgyllda lister. Överliggaren saknar klädsel, knäfallet är klätt med gulgrönt ylletyg. Altarringen erhöi nuvarande utformning 1964–65. Ursprungligen var den högre och utformad som ett rakt skrank mellan norra och södra korväggarna. Liksom övrig träinredning var den brunlaserad.

Altaret pryds av ett modernt altarkrucifix av trä, enligt inskrift skänkt 1959 av tf kyrkoherden Gustaf Haglund. Den ursprungliga altarpriodnaden utgjordes av ett högt träkors, utformat i enlighet med arkitekt Lallerstedts förslag (fig 74). Detta togs bort vid restaureringen 1964–65 och förvaras numera på Lindebergs prästgård.

Ett mindre träaltare till sakristian anskaffades 1958. Till detta inköptes 1961 ett krucifix liknande det ovan nämnda.

Predikstol

Predikstolen (fig 77), som överförts från den gamla kyrkan, är placerad i långhusets sydvästra hörn med uppgång från sakristian. Den rikt skulpterade korgen är ett arbete i renässansstil och utförd av ek. Planen är sexsidig. Barriärens rektangulära fyllningsfält är åtskilda av manliga hermer. I fyllningarna växtornamenterade rundbågsställningar. Såväl överliggarens som sockelns fyllningsfält bär inskriptioner i relief. Överliggaren: »Ropa: trösteliga spar: icke c: esa: 58/ predika: ordet: hålt: vppå. 1. tima/ iag haffwer: satt: tig till: en ese: 33/ lavrenti, matt: p». Sockeln: »idag: om: i hö=ren. Psal. 95./ låter: Gudz ord: riikeliga:/ boo: vthi: ider medall. . col 5/ anno 1646». Samtliga inskrifter i versaler. Korgen är nedtill avslutad av volutornament. Det halvrunda underredet, nygjort 1909–10 efter ritning av arkitekten Lallerstedt, är öppet och avslutas av en druvklase. Korgen är brunlaserad, ornamenten är målade i guld, silver och rött. Dess ursprungliga målning

var enligt inv 1697 bekostad av »Wälb.. Herr Jöns Gyldensparre» (se not 52).

Ljudtaket tillkom först 1713 och är ett barockarbete, utfört av stiftsbildhuggaren i Växjö, Sven Segervall (se not 45). Planen är sexsidig. Runt nederkanten löper en lambrequin. Krönornamenten utgörs av musselkrönta kartuscher med följande i guld målade inskriptioner: »The lovade och sade/ Helig, Helig, Helig är/ Herren Zebaoth/ hela jorden är full med hans ähro». Över tre av hörnen står putti med palmkvistar i händerna. Tidigare blåste de även i basuner, vilka emellertid togs bort i samband med kyrkans restaurering 1964–65. I de övriga hörnen eldurnor. Runt ljudtaket löper följande inskription, målad i vitt: »Haec Corona facta/ A sumtu (est?), otydbart, troligen missuppfattat vid ommålningen 1909–10, se nedan) tempu (?)/ Anno 1713 Pastor/ Swenone Melandro»⁷⁰ (=Denna krona är gjord och uppsatt i kyrkoherde Sven Melanders tid år 1713). På undersidan ett blått fält, färgställningen i övrigt som korgens. Under ljudtaket hänger en duva med strålkran.

Predikstolen var ursprungligen placerad i den gamla kyrkans sydöstra långhushörn. Den var då försedd med trappa, vars gråmålade barriär ännu förvaras på gamla kyrkans sakristivind. Predikstolens nuvarande färgställning härrör från 1909–10, då den flyttades till nya kyrkan och samtidigt genomgick en renovering, vilken omfattade fullständig förändring av korgens underrede efter arkitekten Lallerstedts ritning (jfr ovan) samt ommålning. Arbetena utfördes av snickarmästare C A Johansson respektive firman Nydén och Karlgren efter anvisningar av byggmästare C Wettermark, samtliga från Växjö. Tidigare var predikstolen enligt uppgift övermålad »med oljefärg».⁷¹

Bänkinredning

Bänkinredningen (fig 69–70) som är öppen, är indelad i två kvarter och omfattar inalles 26 bänkar. Sidostyckena har enkel, delvis genombruten ornamentik. Kvarteren avgränsas mot korpartiet av skärmar med spjalverk. Bänkarna är målade i blått, bokbrädor och hatthyllor i grått. Ornamenten överst på sidostyckena är markerade i rött och guld. Nuvarande färgställning härrör från restaureringen 1964–65. Härvid ombyggdes bänkarna för att göras bekvämare. Bl a ersattes de ursprungliga spjalverksförsedda bänkryggarna med hela ryggstycken. Bänkaantalet minskades med fyra på var-

dera sidan, bla för att ge plats för förvarings-skåpen under läktaren (jfr ovan). Bänkinredningen, som ritats av Lallerstedt, var ursprungligen brunlaserad. Fyra bänkar med bevarade spjälverksryggstycken står nu på läktaren. – Två moderna karmstolar att användas som kyrkvårdsbänkar inköptes 1965.

Orgelläktare

Orgelläktaren (fig 70), vars utformning är samstämd med altarringens, är placerad vid kyrkorummets östra kortsida och bärs upp av sex kolonner, målade i rödbrunt. Barriären är bruten och har spjälverksgenombutna fyllningsfält av tryckt stickbågsform och däröver rektangulära fyllningsfält vilkas nedre kontur följer underliggande båge. Målad i flera nyanser grått med listverk i guld. Läktarens nuvarande färgställning härrör från restaureringen 1964–65, varvid läktaren också sänktes ca 55 cm, dock med bibehållande av kolonnernas ursprungliga baser och kapitäl. Den var tidigare brunlaserad och liksom inredningen i övrigt ritad av Lallerstedt.

Orgel

Det nuvarande orgelverket är byggt 1958–59 av Fredriksborgs orgelbyggeri, Hilleröd i Danmark, och omfattar tolv stämmor, fördelade på två manualer och pedal. Disposition:

Man I: Gedackt 8', Principal 4', Täckflöjt 4', Oktava 2', Mixtur 3–4 chor.

Man II: Rörflöjt 8', Gemshorn 4', Blockflöjt 2', Kvinta 1 1/3', Dulcian 8'. *Ped:* Subbas 16', Nachthorn 4'. Orgeln har mekanisk traktur.

Samtidigt tillkom den nuvarande enkelt utformade fasaden, utförd efter ritning av orgelfirman. Den har ljudande fasadpipor och är målade i grått med listverk i turkosblått och rött.

Kyrkans förutvarande orgel var byggd 1909 av orgelbyggaren E Virell,⁷² Liatorp. Den var pneumatisk och omfattade 12 stämmor, fördelade på två manualer och pedal.

Nummertavlor

Två rektangulära tavlor med snidade och förgyllda ramar (fig 78). Ursprungligen i gamla kyrkan. Över- och understycken med musselornament, svart siffer-tavla. Total höjd 108,5 cm. Placerade på triumfbågs-murens nordöstra sida respektive södra långhusväg-gen. Den ena omnämns i inv 1763 som »helt ny, med Bilthuggeri arbete och oägta förgylning». Den andra anskaffad vid obekant tidpunkt mellan 1813 och 1876 (inv).

Fig 77. Predikstol från 1646 med ljudtak, utförd 1713 av Sven Segervall. Ursprungligen i gamla kyrkan. Foto 1974.

Pulpit, 1646, with sounding board made in 1713 by Sven Segervall. Originally in the old church.

Dopredskap

Dopfunten av snidat och målat trä (fig 79), övertagen från gamla kyrkan. Den åttasidiga cuppan bärs upp av ett spiralvridet skaft. Fotplattan är kvadratisk. Cuppan avslutas nedtill av en snidad bård av fruktornament. På cuppanns fält följande målade inskriptioner: »Sannerliga, sannerliga / säger iagh tigh: uthan en / warder född aff watn och / andanom, kan han / icke ingå i Gudz rijke. / PASTOR / Samüel Wederborg / Anno 1700» (se not 53). Till funten hör ett lock, utformat som en krona och krönt av en druvklase. Funten är målad i brunt, ornamenten i guld, silver, rött och grönt, texterna i gult. Höjd med lock 118 cm, cuppanns diameter 45 cm. Enligt inv 1709–1715 kostade funten »15 Dr». Omtalas som »aflagd» 1828 (inv). Deponerades hos Smålands museum i Växjö 1887, senare överförd till nya kyrkan.

I dopfunten används ett runt fat av mässing med en halvrund urtagning i brättet. På brättets undersida har tidigare funnits en upphängningsanordning. Fatets diameter 31 cm. Sannolikt identiskt med ett första gången i inv 1697 omnämnt »Bäcken af Mässing i doopfundten».

Nattvardskärl

Kalk av silver (fig 80 a), invändigt och delvis utvändigt förgylld. Den profilerade foten är sexpassformad. På

Fig 78. Nummertavla, anskaffad till gamla kyrkan omkr 1763 eller under 1800-talet. Överförd från gamla kyrkan. Foto 1974.

Hymnboard, acquired for the old church around 1763 or during the 19th century. Transferred from the old church.

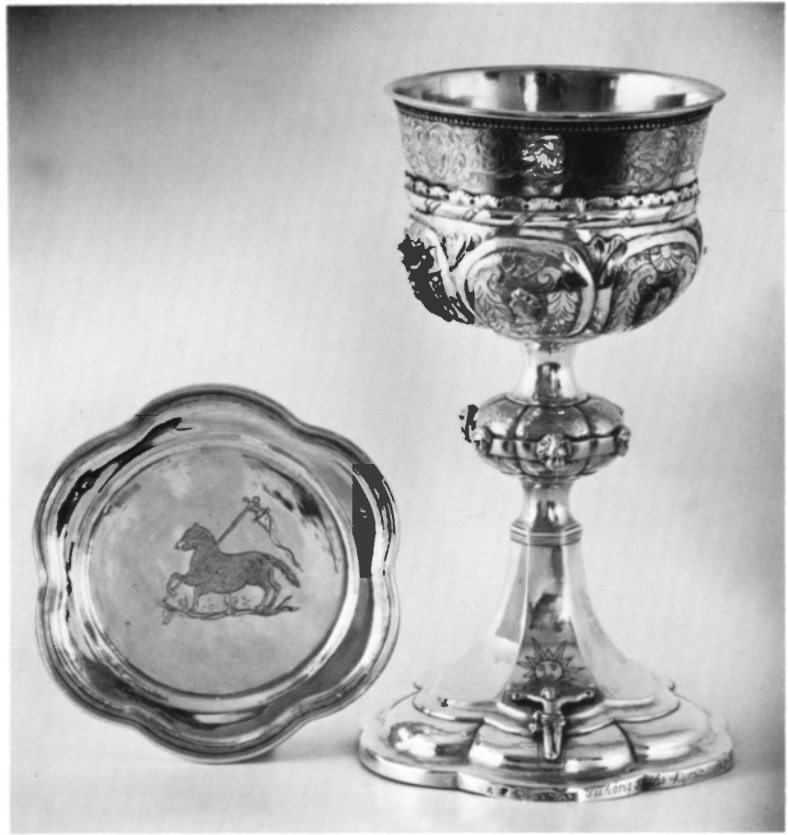
Fig 79. Dopfunten av snidat och målat trä från 1700. Ursprungligen i gamla kyrkan. Foto 1974.

Baptismal font, carved and painted wood, dating from 1700. Originally in the old church.

Fig 80 a. Kalk och patén av silver, omnämnda i inventarieförteckningar från 1600-talet och omgjorda 1775 av Jonas Yman, Växjö. Ursprungligen i gamla kyrkan. Foto 1974.

Silver chalice and paten, mentioned in inventories dating from the 17th century; re-modelled in 1775 by Jonas Yman, Växjö. Originally in the old church.

ett av passen ett graverat kors, krönt av en ansiktsformad strålsol och med en fastlödd, gjuten Kristusfigur. Den sexpassformade noden är på vardera passet prydd av en ansiktsmask i gjutet, pålött arbete. Cuppan är nedtill försedd med en holk med blad- och flätbård, utdrivna bucklor, skrodade ornament samt två krucifix, två mans- och två kvinnohuvuden i profil i gjutet, pålött arbete. Runt brättet en våglinje och en pärlstav samt en bred bård med skrodade akantusornament. Fotens kant bär inskriften: »Tilhörig Jäths Kyrka, vägd År 1803 efter skedd Biskops Visitation d. 19 Junij. 36 1/4 lod». Kalkens höjd 24 cm, cuppens diameter 11,5 cm, fotens diameter 13,5 cm.

Till kalken hör en sexpassformad patén (fig 80 a), förgylld på ovansidan. I mitten en graverad och punsad bild, Agnus Dei med segerfana. På undersidan följande inskrift: »Tilhörer Jäths kyrka vägd År 1803 efter sied Biskops Visitation d. 19 Junij 71/2 lod». Diameter 13,5 cm.

Såväl kalken som patenen gjordes om 1775 (räk) av Jonas Yman⁷³ i Växjö (mästare 1760–1808), vilket även

Fig 80 b. Oblatask av silver, skänkt 1719 av Christer Boije och Anna Margareta von Dobrikowsky. Överförd från gamla kyrkan. Foto 1974.

Silver bread box, donated in 1719 by Christer Boije and Anna Margareta von Dobrikowsky. Transferred from the old church.

Fig 81. Sockenbudstyg av delvis förgyllt silver, tillverkat av O P Linnell i Växjö 1786. Foto P Rittsel 1975.

Viaticum communion vessels, partly silver gilt, made by O P Linnell, Växjö, in 1786.

framgår av stämplarna. Båda är dessutom stämplade Flygare, dvs Jacob Johan Flygare, mästare i Växjö 1802–1819, vilken sannolikt utförde den ovan omtalade vägningen. Före den av Yman utförda förändringen vägde kalken enligt räk 1775 29 lod.

Kalken och patenen, vilka i likhet med kyrkans övriga silverföremål nu förvaras i kassaskåpet i sakristian, förvarades tidigare i ett tygklätt ekskrin med mässingsbeslag (inv 1937), anskaffat vid obekant tidpunkt. Saknas nu.

Oblatask av silver (fig 80 b), oval till formen, invändigt förgyllt. Lock med gångjärn. På locket inskriften: »Christer Boije – Anna Margareta V. DobriKowskij A:o 1719» (se not 24) samt donatorernas vapen i graverat arbete. Runt locket och fotlisten kraftig pärlstav. På livet inskriptionen: »Tilhörer Jäths kyrka; vägd år 1803 efter skedd Biskops visitation d: 19 Junii 14 lod». Höjd 5,5 cm, största diameter 10 cm. Enligt (de numera otydliga) stämplarna tillverkad av Hans Sahlström, mästare i Göteborg 1711–19. Även stämplad Flygare (jfr ovan).

Vinkanna av silver, invändigt och delvis utvändigt förgyllt. Gjuten, graverad och skrodad dekor. Rund fot, klotrunt liv, cylindrisk hals, korsprytt lock. Inskrift på fotlisten: »Skänkt av kyrkliga sykkretsen i Jät 1937». Höjd 38 cm. Enligt stämplarna tillverkad av C G Bergman, Stockholm.

Två vinkaraffer av glas. Höjd med propp 37 cm. 1800-talstyp. Ursprungligen fyra. En förvaras i gamla kyrkan (jfr ovan).

Sockenbudstyg

Sockenbudstyg (fig 81) förvaras i Lindebergs prästgård. Kalken är av silver, invändigt och delvis utvändigt förgyllt. Foten är hög, klockformad och profilerad, skaftet är kort, noden är klotformig och pryds av en pärlstav. Runt cuppens bräm löper en skrodad akantusranka med infällda palmetter. Höjd 14 cm, cuppens diameter 6,5 cm, fotens diameter 9 cm. Enligt stämplarna tillverkad 1786 av Olof Paul Linnell, mästare i Växjö 1775–1791. Möjligen har noden gjorts om senare, då dess pärlstav förefaller mera modern än kalken i övrigt. Den runda patenen är av silver och förgyllt på ovansidan. Den pryds i mitten av en skrodad Agnus dei men är i övrigt slät. Diameter 8 cm. Stämplad som kalken. Kalken och patenen förvaras i ett träfodral, utvändigt klätt med brunt skinn, invändigt med rött ylletyg. Höjd 16 cm. Sannolikt anskaffat 1821 (st prot). Ett äldre »Sochnebuds K. fouteral» hade inköpts 1786–87 (räk). Nu försvunnet. Till oblaterna används en rund, svarvad träask. Diameter 7,5 cm. Till sockenbudstyg hör även en väska av brunt läder, fodrad med gulbrunrandigt bomullstyg. Väskans lock är märkt »A E E Wieslanda». Den har tidigare tillhört Anders Eric Eggerts, kyrkoherde i Vislanda 1858–73 och svärfader till komministern i Jät C R Wijmark.⁷⁴

Brudkrona

Brudkrona av renässanstyp av förgyllt silver (fig 82), överförd från gamla kyrkan. Den nedre kronringen är dekorerad med fastnitade, gjutna ornament, dels genombrutna, dels i form av änglamasker och blommor. Från ringens övre kant utgår åtta stycken höga och mellan dem lika många låga ståndare i genombrutet, gjutet arbete. De höga ståndarna hålls samman av en övre kronring och pryds av vardera fyra diamantkvarrar och en maskaron. På den övre ringen åtta änglahuvuden med nedhängande kläppar. Höjd 10 cm, nedre kronringens diameter 13,5 cm. Stämplarna saknas. – Till kronan hör en kronbytta av driven koppar. Kronan och byttan inköptes »för Kyrkans medell 1707 Nembl. 80 Dr Smt» (inv 1709–1715).

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. För 8 ljus i en krans. Den profilerade mittstammen avslutas av en stor rund ändkula med profilerad knopp. Brutna ljusarmar med prydnadsarmar, runda droppskålar, urnformade ljuspipor. Reflexornament av balusterform, dessutom dubb-

Fig 82. Brudkrona av förgyllt silver. Inköpt 1707 till gamla kyrkan. Foto 1974.

Bridal crown, silver gilt. Purchased in 1707 for the old church.

la rader drakornament. Höjd 80 cm. Inskrift saknas. Nu monterad för elljus. Hänger i långhuset, över västra delen av norra bänkkvarteret. Inköpt 1761 eller 1762 till gamla kyrkan (räk, inv 1763). (Ljuskronan åter upphängd i gamla kyrkan och ersatt med en kopia, tillverkad av D Fong, 1976.) – 2. För 20 ljus i två kransar. Profilerad mittstam, avslutad av en rund ändkula med knopp, brutna ljusarmar med prydnadsarmar, runda droppskålar, urnformade ljuspipor, klockformade reflexornament samt drakornament. Höjd 115 cm. Nu monterad för elljus. I långhuset, över östra delen av norra bänkkvarteret. Skänkt till kyrkans invigning 1910 av kyrkvärden J A Carlsson, Applaryd. – 3. För 16 ljus i två kransar. Den profilerade mittstammen har ett tallriksformat krönornament och avslutas av en rund ändkula med profilerad knopp. Ljusarmarna är s-formade och har prydnadsarmar, droppskålarna har skålförm, ljuspiporna är cylindriska. Reflexornament av klock- och pinakelform. Höjd 115 cm. Nu monterad för elljus. I långhuset över östra delen av södra bänkkvarteret. Skänkt till kyrkans invigning av kyrkliga syföreningen. Hade ursprungligen 40 ljuspipor men förminskades i samband med kyrkans restaurering 1964–65. De borttagna ljuspiporna förvaras i tornet. – 4. Kopia av ljuskrona nr 1. Anskaffad 1947, tillverkad av Fongs

gelbgjuteri, Gränna. I långhuset, över västra delen av södra bänkkvarteret. Ljuskronorna 1–4 hängde tidigare över kyrkorummets mittgång och erhöll nuvarande placeringar i samband med kyrkans restaurering 1964–65. – 5–6. Två kronor för 5 ljus. Moderna. Hänger över läktaren. Inköpta i samband med restaureringen 1964–65. – 7. Liten krona för 3 ljus, modern. I sakristian. Inköpt 1951.

Kandelabrar: 1. För tre ljus, av driven, graverad och punsad mässingsplåt (fig 83). Rund, profilerad fot, spiralvridet skaft, gjutna, s-formade ljusarmar med drakornament, runda droppskålar, cylindriska ljuspipor. Höjd 50 cm. 1600-talstyp. Skänkt av »Welb. Hr Johan Ugla» (inv 1672–94; se not 50). Förvaras i tornet. – 2. Ett par av gjuten mässing för 9 ljus. Rund, hög, profilerad fot, rund mellanbricka, balusterformat skaft, svängda ljusarmar med prydnadsarmar, cylindriska ljuspipor med vulster. Höjd 64 cm. Skänkta till kyrkans invigning av friherre A V Rappe (se not 13). Flankerar altaret, placerade på träpedestaler, anskaffade 1958.

Ljusstakar: 1. Sex stycken moderna av silver. Enligt stämplarna tillverkade 1963 och 1964 av T Eldh, Cessons Guldvaruaktiebolag, Göteborg. Höjd 25 cm. Två skänkta 1965 till kyrkans återinvigning av förre kyrkvärden Aug Johansson, Ållaryd, och de fyra återståen-

Fig 83. Kandelaber av mässingsplåt. 1600-talstyp. Gåva i slutet av 1600-talet av Johan Uggla. Tidigare använd som altarestake i gamla kyrkan. Foto 1974.

Candelabra of sheet brass, 17th century type. Donated towards the end of the 17th century by Johan Uggla. Used earlier as an altar candlestick in the old church.

de 1966 av kyrkvaktmästare Rune Strömberg, Lindhem, och hans bror Ernst Strömberg, Canada. – 2. Ett par av driven och punsad mässingsplåt. Fot, mellanbricka och droppskål av sexkantsform, spiralvridet skaft. Efterbildar barockstil. Höjd 21 cm. Skänkta till kyrkans invigning 1910 av dåvarande komministern Valdemar Norlén.⁷⁵ – 3. Två moderna ljusstakar av gjuten mässing. Höjd 18 cm. – 4. Två moderna golvstakar av svartmålat smidesjärn, att användas vid begravningar. Inköpta 1960. – 4. En modern golvstake av svarvat trä, skänkt 1973 till minne av kyrkoherden August Hjelmgren (se not 62) och hans hustru Ida av efterlevande släktingar.

Väggplåtar av mässing: 1. Tio stycken av driven och punsad mässingsplåt för tre ljus. Stämplade M. AX. Gefle. Höjd 20 cm. Sju är placerade i långhuset, två i vapenhuset, en förvaras i ett skåp i tornrummet bakom läktaren. – 2. Ett par av gjuten mässing för sex ljus, varav tre elektriska. Höjd 31 cm. På läktaren. – 3. Tre stycken av gjuten mässing för tre ljus. Ljusarmarna svängbara. Höjd 29 cm. Nu i skåp i tornrummet bakom läktaren. Tidigare var två placerade på orgeln och en i sakristian. – Samtliga väggplåtar inköptes för gåvomedel till kyrkans invigning 1910.

Textilier

Antependier: 1. Av röd sidendamast och linnedamast med broderier i lin och silke i vitt, grått och flera nyanser blått samt guldtråd. På mitten en duva, flankerad av två fält med små eldslågor. Tillverkat av Licium, inköpt 1937. – 2. Av vit linnedamast med applikationer av röda guldbrokadband samt broderi i rött och gult lin. På mitten ett Kristusmonogram. Signerat »Pro Ecclesia. Komp R H 1965». Inköpt till kyrkans återinvigning efter senaste restaureringen. – 3. Av blåviolett, melerat linne. På mitten ett kors av applicerade, blekblå silkeband. Tyget vävt i församlingen, sömnadsarbetet utfört av skräddaremästare Gösta Hedin, Smedby, Kalmar län. Gåva av kyrkliga syföreningen till återinvigningen 1965. – Vis prot 1961 omnämner ett violett antependium, sytt i församlingen 1958. Saknas nu. – 4. Av grön linnedamast med broderi i rött, grått och vitt silke samt guldtråd. På mitten Kristusmonogram och fyra likarmade kors. Signerad »Pro Ecclesia. Komp R H (=se ovan) 1966». Inköpt i samband med kyrkans återinvigning.

Ett antependium av röd linnedamast med ett kors av applicerad silvergalon till altaret i sakristian skänktes 1959 av prostinnan A Norlén (se not 75), Växjö. Tillverkat i församlingen.

Mässhakar: 1. Av svart sammet, kantad med dubbla silvergaloner. På ryggsidan applicerat kors av silvergalon med törnekrans i silverbroderi. På ryggsidan strålkransomgiven Jahvetriangel, broderad i silver. De hebreiska bokstäverna i svart silke. Nytt foder av svart siden. Vanlig 1800-talstyp. Uppges i inv 1876 vara skänkt av »enkan Maria Johansdotter i Bråtagården». – 2. Av röd sidendamast med broderier i silke, guld- och silvertråd, applicerad guldgalon samt små pärlor. På ryggsidan gaffelkors med en duva i korsmitten, på framsidan en ribba. Signerad »Ersta 1949», tillverkad vid diakonissanstalten. Gåva av kyrkliga sykretsen. – 3. Av vit sidendamast med applikationer i blekgrön sidendamast och smala guldgaloner samt broderier i guldtråd och lin. På ryggsidan ett gaffelkors, som fortsätter runt halsringningen, i korsmitten IHS. På framsidan en sk lutherros. Signerad »Libraria, komp ALOE (=Anna-Lisa Odelqvist-Ekström) 1958». Gåva av kyrkliga sykretsen. – 4. Av grön linnedamast med applikationer av brokadband och guldtråns samt broderier i lingarn och guldtråd. På ryggsidan ett kors med INRI runt korsmitten, på framsidan ring med kors. Signerad »Pro Ecclesia komp RH (=se ovan) 1965». Inköpt till kyrkans återinvigning efter senaste restaureringen. Hör samman med antependium nr 4. – 5. Av

blåviolett, melerat linne, kantad med blekblå silkeband. Tillverkning och gåva som antependium nr 3.

Till ovan nämnda gröna, vita och violetta antependier hör kalkdukar i samma material. Kyrkan äger även en kalkduk av rött linne med ett kors av applicerat gult brokadband. Tillverkad 1965 av Pro Ecclesia, Malmö. – En kalkduk, skänkt av fru Anna Norlén (se not 75) i Skatelöv, omtalas 1937. Saknas nu. – Till samtliga befintliga kalkdukar hör bursor, skänkta till återinvigningen 1965 av församlingens ungdomsgrupp och tillverkade av Pro Ecclesia.

Kollekthåvar: 1–2. Ett par med ring och holk av mässing och svarvat, fernissat träskaft. Pungen av blekröd sammet med broderier i guld- och silvertråd samt lin i flera nyanser violett och grönt. Broderiet utgörs av två vinrankor. Ringens diameter 13 cm.Utförda av textilkonstnärinnan Alfhild Sandberg, Växjö. Gåva 1956 av prosten och prostinnan Geelmuyden. – 3. Modern kollekhåv med ring och två handtag av trä samt pung av brun mocka. Enligt inv 1953 avsedd att användas på läktaren.

Bokställ av trä, på ovansidan klätt med röd sammet. Prytt med ett strålkranomgivet klöverbladskors i gult silkebroderi och kantad med gul silkefrans. Mått 37,5

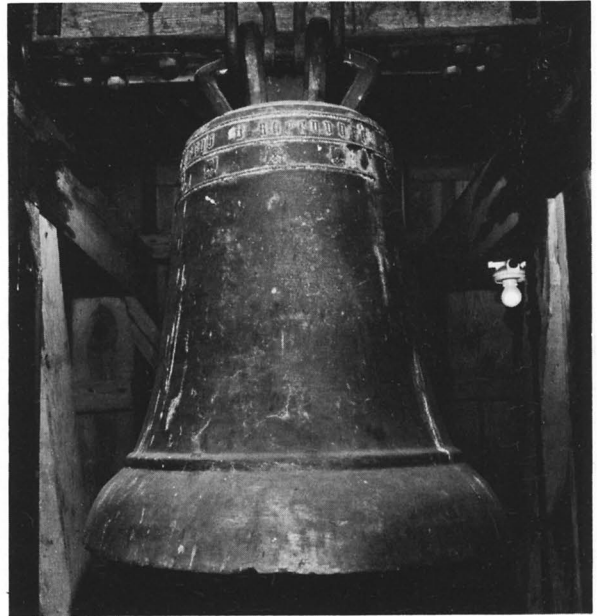

Fig 84. Storklocka, senmedeltida. Överförd från klockstapeln på gamla kyrkogården. Foto 1974.

The great bell, late medieval. Transferred from the bell trestle in the old churchyard.

Fig 85. Detalj av storklockan i fig 84. Foto 1974.

Detail of the great bell in fig 84.

Fig 86. Lillklockan, gjuten 1801 av Jonas Magnus Fries i Jönköping. Ursprungligen i klockstapeln på gamla kyrkogården. Foto 1974.

The small bell, cast in 1801 by Jonas Magnus Fries of Jönköping. Originally in the bell trestle in the old churchyard.

cm×30,5 cm. Nu defekt. Förvaras i ett skåp i tornrummet bakom läktaren.

Kormatta i röllakan, geometriskt mönstrad i milda gröna, gula och grå toner. Signerad »KLH (=Kronobergs läns hemslöjd) KB (=Kerstin Butler)». Gåva 1950 av kyrkliga sykkretsen. Altarmatta i ryateknik, geometriskt mönstrad i milda gula, grå, bruna och blå toner. Signerad »KLH KB» (se ovan). Gåva som föregående.

Övriga inventarier

Ett porträtt i olja på duk av komministern Johannes Håkansson Clarin⁷⁶ hänger i sakristian. På baksidan signerat »Peint par Grandjean⁷⁷ 1845». Förgylld ram, mått 83 cm×73,5 cm. Enligt vis prot 1895 gåva av komminister Clarin. Ursprungligen i gamla kyrkan.

En kyrkkista av ek, järnbeslagen i rutmönster samt försedd med tre lås och myntspringa är placerad i vapenhuset. Höjd 61 cm, längd 117 cm, bredd 58,5 cm. Inköpt till gamla kyrkan »Anno 1720 Jn Januario ... i Korsberga Soc.» (inv tillägg 1719–20).

Ståndur med svängt, gråmålat träfodral med förgyllda lister. Krönt av fem svarvade, förgyllda pinakler. Den förgyllda urtavlan har i hörnet gjutna, genombrutna ornament av tenn samt överst en rund tennplatta med följande inskrift: »Ano 1783 d 5 juni hus wed Kwarntorpet se tiden går hör klokan slår ewigheten förestår». Enligt räk 1784 tillverkat av urmakaren Håkan Urström.⁷⁸ Nuvarande färgställning från 1964–65. Fodralet var tidigare målat i brunt och guld (inv 1937). Överfört från gamla kyrkan (se fig 36), nu i nya kyrkans vapenhus.

Offerskål av hamrat silver. Enligt stämplarna tillverkad 1969 av P. Kuhn. Inskrift på undersidan: »Till minne av Anna och Enok Johansson Lindeberg Gåva av fam Elmkvist». Diameter 30,5 cm.

1959 anskaffades ett modernt möblemang till sakristian bestående av ett skrivbord och tre stolar.

Bland kyrkans böcker märks Karl XII:s bibel i skinnklädda träpärmar, Stockholm 1703, samt Gustav V:s bibel i brunt skinnband, Stockholm 1917. Vidare handböcker från 1614, 1687 och 1772 samt psalmböcker från 1697 och 1774.

Klockor

Kyrkan äger två klockor, placerade i tornet. Båda har överförts från gamla kyrkans klockstapel.

Storklockan (fig 84–85), som är medeltida, har runt överdelen två skriftband, begränsade av rundstavar, vilka åstadkommits vid gjutningen med hjälp av vaxsnören. Det övre bandet upptas av en svårtolkad inskrift med gotiska minuskler (fig 85). Som skiljetecken har använts små reliefer, troligen avgjutningar av pilgrimsmärken. Det undre bandet innehåller endast reliefer. En avsats skiljer slagringen från kroppen.

Klockans form tyder på senmedeltida ursprung.⁸³ Höjd 103 cm, diameter 82 cm.

Lillklockan (fig 86) har gjuten akantusornamentik runt slagring och överdel. Den bär på kroppens ena sida följande inskription i versaler: »Då konung Gustaf IV Adolph regerade, grefwe Carl Stellan Mörner styrde Cronobergs län, friherre Ludwig Mörner⁷⁹ beklädde biskopsembetet i Wexiö stift Eric Husberg⁸⁰ war kyrkoherde öfwer Kalfswiks pastorat och Isac Johan Tjlander⁸¹ comminister derstädes omgöts denna klockan uti Iönköping år 1801 af Ionas Magnus Fries⁸²». Höjd 72 cm, diameter 77 cm.

Noter

1. *S Rogberg*, Historisk Beskrifning om Småland, 1770, s 162 ff.
2. *L-O Larsson*, Det medeltida Varend, s 91.
3. *L-O Larsson*, Vågar och förbindelser i Varend fram till 1600-talets slut, i: HCÅ 1962–63, s 93.
4. Uppgiften hämtad ur *P G Vejdes* samlingar, LUB.
5. *L-O Larsson*, Det medeltida Varend, s 96.
6. *L-O Larsson*, Det medeltida Varend, s 396 f, 475 samt *P G Vejde*, Kronobergs läns herrgårdar, s 196.
7. Se vidare *P G Vejde*, Kronobergs läns herrgårdar, s 196.
8. Muntlig uppgift av *L-O Larsson*; se *densamme*, Det medeltida Varend, s 362.
9. *L-O Larsson*, Det medeltida Varend, s 475.
10. Svenskt Diplomatarium, band III, s 746.
11. *A Eile*, Värends sockennamn, i: HCÅ 1925, s 3.
12. Smål handl 1574, nr 3, KA, Stockholm. Enl uppg i *P G Vejdes* samlingar, LUB.
13. *August Vilhelm Rappe*, 1850–1921, av den friherrliga ätten Rappe. Förvaltare på Jätsberg 1874–1878, från sistnämnda är egendomens ägare. Övertog den efter fadern, löjtnant *Adolf Fredrik Rappe*, 1798–1886. G 1893 m friherrinnan *Hedvig Taube af Odenkat*.
14. *Gustaf Burman*, härads hövding, d 1852. Ägare till Jätsberg från 1796; ärvde egendomen efter fadern assessor *Johan Burman*.
15. Jfr *M Ullén*, Granhults och Nottebäckes kyrkor, s 278 samt *E Lundberg*, Trä gav form, s 49 ff.
16. *Erik Fant*, restaureringsförslag 1919, PÅ. – *Erik Fant*, 1889–1954, arkitekt och etsare. Studerade vid Konstakademins byggnadsskola samt vid dess etsningsskola.
17. Tidningsartikel, Kronobergaren 1974-06-24.
18. *Paul Boberg*, 1884–1947, arkitekt. Kom 1909 till Växjö som teckningslärare vid högre allmänna läroverket.Utförde som arkitekt en lång rad restaureringar av äldre kulturhistoriska byggnader inom Kronobergs län, såväl kyrkor som profanbyggnader. Bland hans nybyggnader kan nämnas Kronobergs läns sparbank i Växjö. Från 1910 även den ledande kraften inom länets hemslöjdsverksamhet. Föreståndare för Smålands museum 1925–41.
19. *E Lundberg*, Trä gav form, s 45.
20. Jfr *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 85, 89 samt fig 94. – *Densamma*, Dädesjö och Eke kyrkor, s 170 samt fig 176.
21. Tidningsartikel, Växjöbladet 1974-07-06.
22. *G Carlsson*, Två ödekyrkor i Varend, i: Svenska Turistföreningens årsskrift 1916, s 98.
23. *Bengt Ugglas*, 1693–1747, ryttmästare vid Smålands kavalleriregemente. Genom arv efter fadern, *Johan Ugglas* (se nedan, not 50) ägare till Jätsberg 1717. Begravd i Jäts gamla kyrka. Gift 1:o 1718 m *Maria Elisabet Drakenberg*, död 1723; 2:o 1725 m *Ebba Margareta Gyllenskog*, död 1736 på Jätsberg; 3:o m *Catharina Benedikta Rudebeck*, död 1766 på Jätsberg. Av *Bengt Ugglas* barn kan möjligen följande vara begravda i Jäts kyrka: *Johan*, 1721–1754, fänrik vid Kronobergs regemente, *Jakob*, född och död 1728, samt *Bengt*, 1732–1783.
24. *Christer Boije af Gennäs*, 1678–1751, till Lidhem i Väckelsångs sn, Helgåkra i Jäts sn och Fålabo i Urshults sn, född i Karlshamn. Generaladjutant hos fältmarskalken Stenbock 1709; bevistade som sådan slaget vid Helsingborg. Överste vid Västgöta tre- och femmänningskavalleriregemente; avsked 1719. Begravd i Jäts gamla kyrka. Gift 1:o 1696 m *Margareta Elisabet Gyllenadler*, död 1705 i Hästveda och begravd i kyrkan där; 2:o m *Anna Margareta von Dobrikowsky*, död 1737 på Lidhem; 3:o 1748 m *Maria Elisabet Rutensköld*, död 1765 i Karlshamn. Troligen är även *Christer Boijes* son i andra giftet, *Göran Fredrik*, 1723–28, begravd i Jäts kyrka.
25. Jfr tex *O Olsen*, Ruminretningen i romanske landsbyrker, s 249 ff.
26. Se *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 91–92.
27. Se *M Ullén*, Dädesjö och Eke kyrkor, s 168, 174. – *Densamma*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 85 samt *A Liepe*, Bergunda och Öja kyrkor, s 21.
28. *S Curman*, Klosters byggnadskonst i Sverige, s 74–76.
29. *Per Siöblad*, 1637–1672, till Gemmatorp och Helgåkra i Jäts sn, löjtnant. Deltog i kriget mot Danmark 1658, tillfångatogs under belägringen mot Köpenhamn men lyckades inom kort fly 1659. Erhöll Helgåkra genom sitt giftermål 1662 med *Maria Eketrä*, död 1709 på Helgåkra, i hennes andra gifte. *Maria Eketrä* fick 1673 på grund av makens förtjänster i underhåll för sig och fem små barn ett hemman i Östra Giöth i Jäts sn, vilket emellertid reducerades 1682.
30. *G Carlsson*, Två ödekyrkor i Varend, s 97.
31. *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 84.
32. *M Ullén*, Dädesjö och Eke kyrkor, s 180.
33. Brev från KVHAA 1909-09-11, PÅ.
34. *Emil Ekhoff* (efter 1915 *Eckhoff*), 1846–1923, arkeolog och konsthistoriker, föreståndare för livrustkammaren 1883–93. Genomförde en rad betydande konserveringar av medeltida byggnadsverk, främst i Sigtuna och på Gotland. Författare till flera grundläggande vetenskapliga verk, bl a Svenska stavkyrkor, 1914–16.
35. Kungligt brev 1910-12-23, avskrift i PÅ.
36. Brev från KVHAA 1912-06-19, PÅ.
37. Konservator *Rolf Nilssons* restaureringsförslag, 1971-02-09.
38. Jfr tex *M Ullén*, Kyrkorna i Sjöås, s 22 ff samt fig 24–25. Vidare *A Liepe*, Bergunda och Öja kyrkor, s 13 ff samt fig 10–14 och *Densamma*, Åseda kyrka, s 23 samt fig 30.
39. Beträffande *Johan Christian Zschotzsch*, 1711–1766, se vidare *G Wilstadius*, Johan Christian Zschotzsch, Hans liv och verksamhet som kyrkomålare i Växjö stift, i: HCÅ 1956, s 75 ff.

40. Se *G Wilstadius* aa samt *densamma*, Takmålningarna från Furuby kyrka, i: HCÅ 1962–63, s 39 ff. Målningar av *Zschotzsch* har publicerats i följande volymer av SvK: *M Ullén*, Kyrkorna i Sjösås, Sm II: 1. – *Densamma*, Drevs och Hornaryds kyrkor, Sm II: 2. – *Densamma*, Granhults och Nottebäckskyrkor, Sm II: 4. – *Densamma*, Lenhovda och Herråkra kyrkor, Sm VI: 2. I den sistnämnda volymen ingår en sammanställning över *Zschotzschers* kända läktarmålningar.
41. *Zacharias Blom*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1739–59. G m *Margareta Orre*, dotter till företrädaren *Samuel Orre* (not 48).
42. *Christian Georgii Schütz*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1742–77, född i Annerstad.
43. Jfr *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 102 samt *densamma*, Granhults och Nottebäckskyrkor, s 292 o 304. Se vidare: *Jens Vellev*, Altare og alterinvielser – særligt i Odense stift, i: Fynske Minder 1975, s 32; *J Braun*, Der christliche Altar; *R Haupt*, Geschichte und Art der Baukunst im Herzogtum Schleswig, s 586.
44. Dateringen och bestämningen av samtliga medeltida skulpturer är utförd av docent *Aron Andersson*, SHM. För Mikaelbilderna jfr *A Andersson*, Medieval wooden sculpture in Sweden, s 73. – Endast ett fåtal medeltida Mikaelbilder har bevarats till vår tid. Inom Småland finns en i Höreda, daterad till 1200-talets mitt och i sitt eleganta utförande liknande skulpturerna i Bergs kyrka (se *A Andersson*, a a), en i Torpa från samma tid och med samma placering på draken som Mikael från Jät, en i Bredestad, som dock är något osäker beträffande identifikationen och daterad till 1200-talet, samt ett fragment i Västra Ed, också från 1200-talets mitt.
45. *Sven Segervall*, f omkr 1677, d omkr 1760, troligen i Växjö, stiftsbildhuggare. – Av *Sven S* har bevarats ett flertal rikt figurprydda altaruppsatser och predikstolar i Småland och angränsande landskap, bla i Hjortsberga, Åseda och Femsjö kyrkor. De flesta av hans arbeten är tillkomna mellan åren 1738–49, förmodligen med sonen *Peter* som medhjälpare. Se vidare artikel av *R Blomqvist* i Svenskt Konstnärslexikon samt betr altaruppsatsen i Åseda kyrka *A Liebe*, Åseda kyrka, s 34 ff samt fig 31. *Peter S* har utfört altaruppsatsen i Lenhovda kyrka. Se *M Ullén*, Lenhovda och Herråkra kyrkor.
46. Växjö Domkapitels akter E III: 72, Nr 574, VLA.
47. *C Nordenfalk*, Konstantin den store i Skåne, i: Meddelanden från LUHM, s 88 ff.
48. *Olaus M Orre*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1678–1708. Född i Orraryd, Nöbbele församling. G m *Margareta Nydelia*, begr 1689. Sonen *Samuel Orre* var församlingarnas kyrkoherde 1731–38.
49. *Nicolaus Nicolai Ausiander*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1668–71. Tidigare regementspräst i Jönköping.
50. *Johan Ugglä*, 1625–1683, till Saleby, Källeberg och Lundby i Skaraborgs län samt Jätsberg, överste för Västgöta adelsfaneregemente. Född på Maltorp, Växtorps sn, Kalmar län. Blev ägare till Jätsberg genom sitt giftermål 1661 med *Christina Kafle*, d 1695.
51. Växjö domkapitels arkiv, D II: 1, fol 43, VLA. Avskrift finns i *P G Vejdes* saml, LUB.
52. *Jöns Persson Gyllensparre*, d 1685, till Ingelstad och Kläcklinge (Kalvsviks sn), löjtnant, ev major, vid Smålands kavalleri. G 1624 m *Helena (Elin) Siöblad*.
53. *Samuel Richardi Wederborg*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1682–1708. G 1:o m *Annika Nydelia*, styvdotter till företrädaren *Magnus Olai Ludenius*, församlingarnas kyrkoherde 1671–81.
54. Sannolikt *Edvard Rutensköld*, 1691–1760, major vid Kronobergs regemente, d i Ormsberga sn. G 1731 på Lidhem i Väckelsångs sn m *Elisabet Margareta Boije af Gennäs*, dotter till översten *Christer Boije af Gennäs* och *Anna Margareta von Dobrikowsky* (jfr not 24).
55. *Catharina Benedikta Rudebeck*, dp 1701, d 1766 på Jätsberg. G 1739 m dåv ryttmästaren *Bengt Ugglä* i hans 3:e gifte (jfr not 23).
56. *S Rogberg*, Historisk Beskrifning om Småland, s 167–168.
57. *Nils Månsson Mandelgren*, Reseberättelse 1848, s 86, ATA. Se även *G Carlsson*, Två ödekyrkor i Varend, s 93–94, 97. – Av släkten *Eketrä* har förutom den i not 29 nämnda *Maria E* enligt *G Elgenstierna*, Svenska adelns ättartavlor, ytterligare två medlemmar bott i Jäts sn, nämligen *Marias* brorsbarnbarn *Beata*, d före 1708, g 1701 m bruksägaren *Berthold Hartwich*, samt *Beatas* syster *Maria*, d 1758, g 1708 med samme *Hartwich*.
58. Uppgiften hämtad ur *P G Vejdes* samlingar, LUB.
59. *Johan Ernst Boije af Gennäs*, 1718–1773, till Helgåkra, bla premiärlöjtnant vid regementet Royal Suédois i Frankrike och stabskapten vid drottningens livregemente. D ogift i Fort Louis. Son till *Christer Boije af Gennäs* och *Anna Margareta von Dobrikowsky* (jfr not 24).
60. *Johannes Aulander*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1813–49. Född i Hinneryd.
61. *Peter Möller*, född i Jäts sn, var »i ungdomen mölnare i Dannemarck», där han »förvärfvat ett litet Capital». – *S Rogberg*, Historisk Beskrifning om Småland, s 168.
62. *Sven August Hjelmgren*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1904–36. Född i Hjälmseryd, g m *Ida Gustava Charpentier*.
63. *M & O Ohlsson*, klockgjuteri, Lübeck 1898 – omkr 1920, därefter i Ystad. Jfr *K Aasma*, Kungälvskyrkor, SvK, Bo IV: 1, not 123.
64. Nya Växjöbladet 1910-05-11 och 1910-11-07.
65. Avskrift i PÅ.
66. Protokoll från entreprenadauktion m m, PÅ.
67. *Erik Lallerstedt*, f 1864, d 1955, arkitekt, professor vid Tekniska högskolan 1907–1927. Se *E Bohrn*, Matteus kyrka, SvK, Stockholm V: 3 samt *I Tengbom*, Erik Lallerstedt 1864–1955, i: Byggmästaren 1955.
68. *Nils Johan Olof Herman Lindström*, biskop i Växjö stift 1894–1916.
69. Beskrivning av kantor *Henrik Molander*, Ingelstad.
70. *Sven Olai Melander*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts

- församlingar 1709–29. Född i Åseda.
71. Avskrift ur Nya Vexiöbladet 1898, ej närmare daterad. Smålands museums arkiv.
 72. Orgelbyggare *E Wirell*, född 1872. Son och elev till orgelbyggaren *J Carlsson*, vidareutbildad i Tyskland. Verkstad i Virestad 1899–1907, därefter i Liatorp.
 73. Beträffande *Jonas Yman*, se tex *M Ullén*, Drevs och Hornaryds kyrkor, s 140.
 74. *Carl Johan Gustaf Robert Wijkmark*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1878–1908. Född i Åsheda, son till *Carl Gustaf Wijkmark*, församlingarnas kyrkoherde 1849–55.
 75. *Oskar Jakob Valdemar Norlén*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1909–17. Född i Ålghult; fr o m 1925 kyrkoherde i Skatelöv.
 76. *Johannes Håkansson Clarin*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1831–77, född i Elmehult, Urshults församling. Väckte misshag genom alltför stor frispråkighet i sina predikningar och blev avsatt 1861; avsättningen mildrades dock av Kungl Majt till ett års suspension.
 77. Sannolikt *C D Frederik Grandjean*, 1804–1855, dansk målare. Gjorde 1843 en längre resa i Sverige, varvid han bl a porträtterade Växjöbiskopen *Esaias Tegnér*s hustru *Anna*. Bodde under en period i Falun och målade där porträtt av flera kända falubor. Har även porträtterat *C G Brunius*. Slutade sitt liv som teckningslärare i Odense. – Svenskt konstnärslexikon.
 78. *E Sidenblad* nämner i Urmakare i Sverige under äldre tider endast en *Uhrström*: »Uhrström, Pet., urmakare i Kristianstad, född 1769, död den 17 november 1842 (Sv. hantv.). Han omnämnes i Hallrättsberättelserna 1825 och 1830, men det säges i förnämnda berättelse, att urmakaren P Uhrström inrättat kamfabrik enligt resolution den 24 augusti 1818 (ingen urtillverkning)». – Arbeten: Golvur, sign. »P Uhrström, Kristianstad.» – D:o, med spel-dosa, som spelar melodi var tredje timme, sign. »P. Uhrström, Christianstad», märkt »N:o 20». (s 155).
 79. *Ludvig Mörner*, biskop i Växjö stift 1800–1823.
 80. *Eric Husberg*, kyrkoherde i Kalvsviks och Jäts församlingar 1790–1810. Född i Uppland.
 81. *Isak Johan Tillander (Tellander)*, komminister i Kalvsviks och Jäts församlingar 1797–1819.
 82. *Jonas Magnus Fries*, 1761–1820, klockgjutare, son till klockjutaren *Elias Fries*. Lärling hos fadern, mästare i Jönköping 1787. Se även Jönköpings historia IV, s 92, 181, 184 samt *T Almén och G Almén*, *Elias Friessläktens historia*, s 45–46.
 83. *M Åmark*, Sveriges medeltida kyrkklockor, s 140.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: ED:s konseljakter 1905 10/2 nr 30: st prot 12 okt 1882, st prot 20 april 1897, st prot 29 okt 1901, utdr av st prot 18 febr 1903; till *Konungen* av v pastor *C R Wijkmark* 3 maj 1904, gn domkap; st prot 8 aug 1904, till *ÖIÄ* 17 aug 1904; *ÖIÄ* till *Konungen*, anm 10 febr 1905. ED:s konseljakter 1907 13/9 nr 13: underdånigt utlåtande av *ÖIÄ* till *Konungen* 3 sept 1907, ink till ED 7 sept 1907; komminister *C R Wijkmark* till *Konungen* 22 juli 1907; utdr ur prot 20 juni 1907, till *Konungen* gn domkap 7 augusti 1907; *C R Wijkmark* till *Konungen* 22 juli 1907.

ATA: Inv 1828; *E Ihrfors*, *Smolandia sacra*, pars tertia, s 34; *N Månsson Mandelgrens* reseberättelse 1848; *Hans Hildebrands* brevsamling 20, brev 1881-07-18 fr prosten *G Wetter* ang storklockans text; handl ang predikstolens förflyttning fr gamla t nya kyrkan 1908–10; handl ang kyrkans hembjudande till staten 1909–10; handl ang rep av kyrkan och klockstapeln 1910, 1912; handl ang klockstapeln 1919–20, 1924; snabbinv 1927; brev fr *P Boberg* ang kyrkans invändiga målningar 1927; handl ang Jäts stomhemman 1929–30; handl ang rest av klockstapeln 1927–31; handl ang kyrkans rest 1958; handl ang orgeln 1958; handl ang kyrkans rest 1969–71; handl ang orgeln 1969–72, 1974; handl ang redskapsbod på kyrkogården 1974;

diverse foton och tidningsurklipp. – Raä, K-byråns arkiv: handl ang rep av klockstapeln 1919 (med bl a restaur förslag av *E Fant*), 1924–25, 1928–29, 1931. *Nya kyrkan*: inspektionsblankett 1908, utfärdad av *Fredrik Falkenberg*; handl ang installation av elljus 1925; handl ang värmeanläggning 1935; handl ang utökning av elanläggning 1950; handl ang rest av orgeln 1956–58; handl ang utv rest 1960; handl ang rest 1964; handl ang glasmålning i koret 1964; diverse fotografier, tidningsurklipp samt kopior av ritningar i *ÖIÄ*:s arkiv, RA.

Lund

Folklivsarkivet, Lunds Universitet: *Mandelgrenska* samlingen.

LUB: *P G Vejdes* saml med hänvisningar, avskrifter, noter, foton samt tidningsurklipp.

Vadstena

VLA: räk 1670–1757 (LI: 1); räk 1731–1760 (LI: 2); räk 1761–1792 (LI: 4); räk 1789–1853 (LI: 5); st prot 1672, 1701–1708 (LI: 1); st prot spridda år 1715–1758 (C: 1); st prot 1760–1807 (C: 2); st prot spridda år 1808–1861 (KI: 1); vis prot (Kalvsvik) 1735, 1750, 1707 (C: 1); vis prot (Kalvsvik) 1712

(LIa: 1); inv 1672–1694 (LI: 1); inv 1697 med tillägg 1706 o 1707, 1709–1715, 1735, 1750, inv tillägg 1719–1720, inv 1733–1734 (C: 1); inv 1763 (?), 1778, 1791, 1802, 1806, 1811 (C: 2); inv 1813 (I: 1); Växjö domkapitels akter: D II: 1, pag 43 (inv 1653); E III: 72, nr 574; F II a: 10 b (vis prot 1895, vis prot 1905, inv 1876, inv 1882, inv 1895, inv 1905). – Yngre arkivalier förvaras i PÅ.

Växjö

SM: *P Bobergs* efterlämnade papper; landsantikvariens arkiv med diverse handl, tidningsurklipp och foton, Raä:s fornminnesinventering.

Landsbiblioteket: Archivum Smolandicum samlat av *S L Gahm-Pehrsson*, band 2.

Privat ägo: arkitekten *E G Erlandssons* arkiv.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Aasma, K*, Kungälvskyrkor. SvK, Bo IV: 1. Stockholm 1969.
- Almén, T* och *Almén, G*, Elias Friessläktens historia. Stockholm 1945.
- Andersson, A*, Medieval Wooden Sculpture in Sweden, II. Stockholm 1966.
- Blomqvist, R*, Sven Segervall, i: Svenskt konstnärslexikon. Malmö 1967.
- Bohrn, E*, Matteus kyrka, SvK, Sthlm V: 3. Stockholm 1946.
- Braun, J*, Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung. Bd 1–2 München 1924.
- Carlsson, G*, Två ödekyrkor i Varend, i: Svenska Turistföreningens årsskrift 1916. Stockholm 1916.
- Curman, S*, Klostrens byggnadskonst, i: Svensk Konsthistoria. Stockholm 1913.
- Dahlby, F*, De heliga tecknens hemlighet. Stockholm 1967.
- Eile, A*, Varends sockennamn, i: Hylltén-Cavalliusföreningens årsbok 1925. Växjö 1925.
- Haupt, R*, Geschichte und Art der Baukunst im Herzogtum Schleswig. Heide in Holstein 1924.
- Jäts sockens historia 1863–1951. Växjö 1973.
- Jönköpings historia IV. Jönköping 1921.
- Kjellmark, K*, Varends fornminnen, Jäts sn m fl. Växjö 1935.
- Larsson, L-O*, Vägar och förbindelser i Varend fram till 1600-talets slut, i: Hylltén-Cavalliusföreningens årsbok 1962–63. Växjö 1963. – *Densamma*, Det medeltida Varend. Lund 1964.
- Liepe, A*, Bergunda och Öja kyrkor. SvK, Sm V: 1. Uppsala 1970. – *Densamma*, Åseda kyrka. SvK, Sm VI: 1. Stockholm 1974.
- Lundberg, E*, Trä gav form. Stockholm 1971.
- Molander, H*, Glasmålningen i Jät, i: Smp 1967-07-31.
- Norberg, R*, Altare, i: KHL.

Nordenfalk, C, Konstantin den store i Skåne, i: Meddelanden från LUHM 1944. Lund 1944.

Olsen, O, Rumindretningen i romanske landsbykirker, i: Kirkehistoriske Samlinger 7, bd 6: 2, Köpenhamn 1967.

Rogberg, S, Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Rosengren, J, Linnell, L och Fischer, J, Ny Smålands beskrifning, Växjö 1914.

Sidenbladh, E, Urmakare i Sverige under äldre tider. Stockholm 1947.

Svenskt Diplomatarium, Bd 3 (1311–1326). Stockholm 1842–50.

Tallberg, A, Erik Fant, i: Svenskt konstnärslexikon, II, Malmö 1953.

Tengbom, I, Erik Lallerstedt 1864–1955, i: Byggmästaren 1955.

Ullén, M, Kyrkorna i Sjösås. SvK, Sm II: 1. Uppsala 1967. –

Densamma, Drevs och Hornaryds kyrkor. SvK, Sm II: 2.

Uppsala 1968. – *Densamma*, Dädesjö och Eke kyrkor.

SvK, Sm II: 3. Uppsala 1969. – *Densamma*, Granhults

och Nottebäckskyrkor. SvK, Sm II: 4. Uppsala 1972. –

Densamma, Lenhovda och Herråkra kyrkor. SvK, Sm

VI: 2. Motala 1977.

Vejde, P G, Kronobergs läns herrgårdar, I, Hylltén-Cavalliusföreningens årsbok 1928–29. Växjö 1929.

Vellev, J, Altare og alterinvielser – særligt i Odense stift, i: Fynske Minder 1975.

Wieselgren, P, Ny Smålands Beskrifning II. Växjö 1846.

Wilstadius, G, Johan Christian Zschotzscher. Hans liv och

verksamhet som kyrkomålare i Växjö stift, i: Hylltén-Cavalliusföreningens årsbok 1956. Växjö 1956. – *Densamma*,

Takmålningarna från Furuby kyrka, i: Hylltén-Cavalliusföreningens årsbok 1962–63. Växjö 1963.

Virdestam, G, Växjö stifts herdaminne 2. Växjö 1927.

Wrangel, E, Medeltidskyrkorna i Småland, i: Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening. Jönköping

1907.

Åmark, M, Sveriges medeltida kyrkklockor. Uppsala 1960.

Silverstämplarna tydda enligt *Upmark, G*, Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850, Sthlm 1925, och Guld- och Silverstämplarna, Svenskt silversmede 1520–1850, IV. Sthlm 1963.

Uppgifterna ang i texten nämnda personer, tillhörande svenska adelsläkter, är hämtade ur *Elgenstierna, G*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor I–IX. Stockholm 1925–36.

Förkortningar

ATA	Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm
inv	inventarieförteckning
inv 1829	en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i respektive kyrkoarkiv och en serie i ATA
K-byrån	Kulturhistoriska byråns arkiv, Raä, Stockholm
kr prot	kyrkorådsprotokoll
LUB	Lunds universitetsbibliotek
LUHM	Lunds Universitets Historiska Museum
PÄ	Pastorsämbetet
RA	Riksarkivet, Stockholm
Raä	Riksantikvarieämbetet, Stockholm
räk	räkenskaper
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm
SM	Smålands Museum, Växjö
Smp	Smålandsposten
st prot	stämmoprotokoll
SvK	Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium, Stockholm 1912 –

VLA	Vadstena Landsarkiv
VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
vis prot	visitationsprotokoll
ÖIÅ	Överintendentens Ämbetet (efter 1918 KBS), Stockholm

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lappland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrboten		

Summary

The parish of Jät was most probably created towards the end of the Middle Ages by the fusion of two smaller parishes, East and West Jät. The surviving medieval church is in East Jät, by the ancient highway known as the Villands/Sölvesborg road, running southwards from Växjö to Lister and southeastern Skåne by way of Urshult. It is not known whether West Jät had a church in medieval times.

At the end of the Middle Ages, 66 per cent of the land in the new parish of Jät was so-called *frälse* land, that is, land exempt from dues to the crown in virtue of its holder's knight service. Obviously the influence of landed gentry was great in both East and West Jät in medieval times. The present medieval church may have been built originally as a manor chapel (see below).

Pre-historic remains dating from the Stone, Bronze and Iron Ages indicate that the region was settled very early.

The old church

The old church of Jät (fig 3), with the surrounding churchyard, stands on rising ground by the ancient road between Växjö and Urshult. In the southwest corner of the churchyard stands a bell-trestle, which was given its present appearance by a radical restoration in 1929. The first time the

bell-trestle is mentioned is in an inventory made in 1672, but it is probably at least a few decades older. One bell, cast in 1935, is hanging on the trestle.

The church is Romanesque in style, and has kept its original plan. It is built of rubble and consists of a rectangular nave and a lower and narrower straightended chancel in the east. A chancel arch wall with a round-headed opening separates the two parts of the building. North of the chancel is the vestry and west of the nave a porch. These two additions are of timber, and were erected in more recent times (see below). The present main entrance in the west front of the nave is original. There was originally also a south portal to the nave, but it was altered into a window in 1796. No north portal has been traced, however, nor, with any certainty, an outside entrance into the chancel. The presence of an original west portal in an ordinary rural church is astonishing, but may possibly be explained by the church having been built as a manor chapel, the west portal being the private entrance of the owner. There are no original windows left, but the positions of the north window of the nave and the east window of the chancel may be original, although the windows were later destroyed. The probable date of the erection of the church is one of the decades around 1200.

The church was decorated with paintings during the seventeenth century, both inside and outside. Today only a few fragments of red paint remain on the outside walls, under the eaves of the nave and chancel, and inside an acanthus border and hangings (fig 22) in the northeast corner of the nave. The porch probably dates from 1686, and was then situated before the above mentioned south portal. In 1719 a burial vault was made under the chancel for Colonel Christer Boije and his family. Boije was the owner of Helgåkra Manor in the parish of Jät, and other estates. The present vestry was built in 1733 to replace an older, smaller one, the date of which is unknown. In 1735 the walls and ceiling of the new vestry were decorated with paintings (figs 23–25) by a local painter named Carl Ruth. During the first half of the eighteenth century a burial vault was made under the vestry for Captain of Horse Bengt Uggla, the owner of Jätsberg Manor. The interiors of the nave and chancel were decorated in 1749 (figs 26–31) by Johan Christian Zschotzscher, a very well-known church painter often employed in the Väckjö region around the middle of the eighteenth century. In 1758 the paintings in the porch (figs 32–35) were executed, by a local painter, one Per Olsson, who was strongly influenced by Zschotzscher. In conjunction with repairs to the church in 1796–97, the original south portal was altered into a window and the porch was moved to the west front.

During the 1840's the erection of a new and larger church was discussed, and in 1857 a decision was made to build a new church. The building was put off, however, partly for financial reasons and partly because the parishioners could not agree on the site of the new church, and it was not until 1910 that the new church was finished. Thanks to the intervention of the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, the parishioners were not allowed to demolish the old church which, apart from repairs to the roof, was left to its fate for almost fifty years. In 1959 the porch and vestry were restored. A more thorough restoration was begun in 1969 and was completed in 1972–74. The church is now used in summer.

Furnishings

Many pieces of furniture were transferred to the new church, where they are now in use (see below).

The whitewashed masonry altar is probably original. On the altar is a carved and painted crucifix (fig 37), dating from around 1500. Other medieval carved wooden figures belonging to the church are now in the Småland Museum in Väckjö, namely, the Archangel Michael (figs 38–40), dating from the middle of the thirteenth century, a Virgin and Child (fig 41 a–b), from the same period, Saint John the Baptist, from the fifteenth century (fig 43), and a figure of Christ, dating from the end of the fifteenth century (fig 42 a–b). In the church is a

wooden figure representing Christ ascending (fig 44) and two amorini (fig 45), made by Sven Segervall and probably acquired during the 1730's to embellish the altar. Among the objects deposited in the museum at Väckjö is a copper-gilt Romanesque processional crucifix (figs 46, 47).

The pews date probably from the seventeenth century but were altered during the eighteenth. There are two galleries in the nave (figs 49, 50), one in the west and one in the north, built together to form an angle. It is not known when the first (west) one was built, but the other was built in 1740. They were both painted in 1749 by Zschotzscher. The organ, on the west gallery, was purchased in 1882. Three funerary coats-of-arms may be mentioned: one in memory of Lieutenant Per Sjöblad (fig 54), Captain of Horse Bengt Uggla (fig 55) and Colonel Christer Boije (fig 56).

The new church

The new church of Jät (figs 62, 64) is on the west side of the ancient road between Väckjö and Urshult, rather more than 3 km to the north of the old church.

In 1902 a building site for the new church was donated by Baron Adolf Fredrik Rappe, then owner of Jätsberg Manor. A proposal for a new church was made by Erik Lallerstedt, architect at the Board of Public Buildings, and approved in 1905 (fig 72 a–b). It was found, however, that this building was far beyond the resources of the parish, and the plans were revised and approved in 1907 (fig 73 a–c). The church was consecrated in 1910. Originally the interior of the church (figs 69, 70) was characterized by the art nouveau style, first introduced into Sweden by Ferdinand Boberg. To some extent, the original character of the church's interior was spoilt by the restoration performed in 1964–65.

Furnishings

As already mentioned, most of the furnishings were taken from the old church. Among them was the pulpit, dating from 1646, with a sounding board made by Sven Segervall, diocese sculptor from Väckjö, in 1713 (fig 77). A baptismal font of carved and painted wood dating from 1700 (fig 79), a silver chalice with paten (fig 80 a), remodelled in 1775 by Jonas Yman of Väckjö and therefore older, a silver bread box (fig 80 b) made in the early years of the eighteenth century and donated by Christer Boije and his wife, viaticum communion vessels (fig 81), made in 1786 by Olof Paul Linnell of Väckjö, and a silver-gilt bridal crown (fig 82) of Renaissance type, purchased in 1707, are all from the old church.

The new church has two bells, taken from the old church and now hanging in the tower. The great bell (figs 84–85) is late medieval, while the small bell (fig 86) was, according to an inscription, re-cast in 1801 by J M Fries at Jönköping.

FÖLJANDE KYRKOR I SMÅLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN SVERIGES
KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Jönköpings och Huskvarna kyrkor, Sm band I, volym 48.

Kalmar slotts kyrkor, Sm band III: 1, volym 117.

Kalmar Storkyrka, Sm band III: 2, volym 158.

Kalmar Gamla kyrkogård, Sancta Birgittas kyrka samt Svartbrödra-
klostret, Sm band III: 3, volym 162.

Växjö domkyrka, Sm band IV: 1, volym 137.

Växjö och Öjaby kyrkor, Sm band IV: 2, volym 143.

UPPVIDINGE HÄRAD:

Kyrkorna i Sjösås, Sm band II: 1, volym 114.

Drevs och Hornaryds kyrkor, Sm band II: 2, volym 120.

Dädesjö och Eke kyrkor, Sm band II: 3, volym 126.

Granhults och Nottebäcks kyrkor, Sm band II: 4, volym 149.

Åseda och Älghults kyrkor, Sm band VI: 1, volym 157.

Lenhovda och Herråkra kyrkor, Sm band VI: 2, volym 171.

KINNEVALDS HÄRAD:

Bergunda och Öja kyrkor, Sm band V: 1, volym 138.

Jäts kyrkor, Sm band V: 2, volym 173.

Under utarbetande:

Uppvidinge härad, Kinnevalds härad, Kalmar domkyrka.

Sveriges Kyrkor

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

VOLYM 173

SMÅLAND

Band V, Häfte 2

Kinnevalds härad

